

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

ƏHMƏDOV RƏVAN ZAKİR oğlu

**“AZƏRBAYCAN – AVROPA İTTİFAQI MÜNASİBƏTLƏRİ:
MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı :

060401 “ Dünya iqtisadiyyatı ”

İxtisaslaşma :

“ Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər ”

Elmi rəhbər:

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.d. prof. Hacıyev Ş. H.

dos. Cəmilov M. R.

Kafedra müdiri :

i.e.d. prof. Hacıyev Ş. H.

BAKİ – 2016

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
-------------	---

I FƏSİL . AVROPA İTTİFAQI ÇƏRÇİVƏSİNDƏ İNTEQRASIYA PROSESLƏRİ VƏ GENŞLƏNMƏ STRATEGİYASI

1.1. Avropa İttifaqının müasir dünya iqtisadiyyatında yeri və rolu.....	5
1.2. Avropa Qonşuluq Siyasəti (ASQ), Şərq Tərəfdaşlıq (Ş.T) proqramı və onların iştirakçı ölkələr üçün əhəmiyyəti.....	10
1.3. Azərbaycanın Avropa İttifaqı ilə əməkdaşlığın yaranması və inkişaf mərhələləri.....	16

II FƏSİL. AZƏRBAYCANIN AVROPA İTTİFAQI İLƏ MÜASİR İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ

2.1. Azərbaycanın Avropa İttifaqı ilə xarici ticarət əlaqələrinin dinamikası və müasir vəziyyəti.....	25
2.2. Azərbaycanın Avropa İttifaqına ixracının şaxələnməsi vəziyyətinin qiymətləndirilməsi.....	36
2.3. Azərbaycanın Avropa İttifaqına ixracının tənzimlənməsi xüsusiyyətləri....	52

FƏSİL III. AZƏRBAYCANIN AVROPA İTTİFAQI İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞININ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

3.1 Azərbaycanın Avropa İttifaqı ilə iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsi imkanları.....	63
3.2 Azərbaycanın Avropa İttifaqına inteqrasiyası prosesləri və qarşıda dayanan başlıca perspektivlər.....	71
Nəticə və təkliflər.....	73
Ədəbiyyat siyahısı.....	75
Аннотация.....	78
Summary.....	79
Referat.....	80

GİRİŞ.

Mövzunun aktuallığı - Hazırkı dövrdə ölkəmiz Avropa Birliyi ilə əlaqələrində öz xarici prioritetlərinə əsasən daha çox 2 tərəfli münasibətlərə üstünlük verir. Azərbaycan Avropa Birliyinin regional layihələrində iştirak etməklə yanaşı, Cənubi Qafqazda iqtisadi və siyasi gücünə görə lider dövlət kimi Avropa Birliyinin xarici əlaqələrində müəyyən mövqe tutmağa çalışır. Ölkəmiz Avropa Birliyi ilə 2 tərəfli münasibətlərin tam yeni formatlarını yaradır, həmçinin integrasiya üçün labüd olan hər bir nüansları inkişaf etdirərək Birliyin təhlükəsizli, iqtisadi və siyasi məkanına daxil olmaq istəyini nümayiş etdirir.

Hazırkı dövrdə dövlətlərarası həm regional həm də beynəlxalq müstəvidə bir çox sahələrdə ikitərəfli əlaqələr qurulur və inkişaf etdirilir. Regional səviyyədə həm siyasi, həm də iqtisadi əməkdaşlıq xüsusi ilə qonşu ölkələr və regional təşkilatlar vasitəsi ilə qurulan əlaqələri xarakterizə edir. Beynəlxalq səviyyədə isə siyasi və iqtisadi əməkdaşlıq dünyanın müxtəlif dövlətləri ilə həm 2 tərəfli həm də beynəlxalq təşkilatlar vasitəsi ilə qurulan əlaqələrin cəmi kimi başa düşülür. Burdan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, iqtisadi təşkilatlar istər regional, istərsədə beynəlxalq səviyyədə iqtisadi (siyasi) əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulması üçün lazimi şəraiti yaradılmasında mühüm rol oynayır. Bu gün dünyada bir çox beynəlxalq təşkilatlar fəaliyyət göstərir. Bu təşkilatların ən ümdə vəzifəsi isə üzv ölkələr ilə hərtərəfli iqtisadi və siyasi əlaqələrin həm regional həm də beynəlxalq səviyyədə qurulmasına nail olmaqdır.

Xarici ölkələrlə iqtisadi sferada əməkdaşlıq ölkəmizin milli iqtisadiyyatının hərtərəfli inkişafına və iqtisadiyyatımızın diversifikasiya (şaxələnməsinə) çox böyük imkanlar yaradır. Elə buna görə də, xarici dövlətlərlə qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrin qurulması Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının formalaşması zəmin yaradır.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri - Azərbaycanın Respublikasının Avropa İttifaqı ilə iqtisadi əməkdaşlığın hazırkı vəziyyətini təhlil edərkən, Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin hüquqi bazasının perspektivlərinin araşdırılması və öyrənilməsi, həmçinin xarici iqtisadi əlaqələrin həm nəzəri, həm də metodoloji aspektdən araşdırılması Dissertasiya işinin əsas məqsədi və vəzifəsi olmuşdur. Məhz

buna nail olmaq üçün tətqiqatda əsas məqsəd və vəzifələr qarşıya qoyulmuş, həmçinin məntiqi ardıcılıqla yerinə yetirilmişdir.

Ölkəmizin xarici siyasətində Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrə integrasiya mühüm yer tutur. Belə ki, 1994-cü ildən Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində Avrop İttifaqına integrasiyanı əsas istiqamətə çevirilmiş və bu kontekstdə beynəlxalq təşkilat kimi Avropa Birliyi ilə ikitərəfli əməkdaşlığın inkifaşına səy göstərmişdir. Azərbaycanın Avropa və Asiya qitələrinin kəsişmə nöqtəsində yerləşməsi, onun geoiqtisadi və əlverişli mövqedə yerləşməsi həmçinin nəqliyyat yollarının üzərində yerləşməsi həm Avropa Birliyinin həmdə digər ölkələrin maraq dairəsində olmasına əsas yaradır.

Tədqiqatın predmeti - Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqına integrasiyası, həmçinin ikitərəfli əlqələrinin mövcud vəziyyəti və gələcək perspektivliyinin .s. öyrənilməsini təşkil edir.

Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı münasibətləri xüsusi proqramlar ilə qurulmuş və bir çox başqa sahələr üzrə, istər iqtisadi istər sosial islahatlara yardım, infrastrukturların inkişafı həmçinin nəqliyyat dəhlizlərinin yaradılması və .s. aspektlərdə aparılır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi - Azərbaycan Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrə integrasiyası, hazırki vəziyyətinin təhlil edilməsi və qiymətləndirilməsi, həmçinin perspektivlərin öyrənilməsi, inkişaf meylləri, mövcud olan problemlərin aşkar olunması, Avropa Birliyinin Azərbaycanın inkişafında rolunun artması və .s. tətqiqatın elmi yeniliyini və aktuallığını aşkar şəkildə göstərir. Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin qurulmasında Avropa İttifaqlna daxil olan ölkələrin böyük rolu vardır. Məhz buna görə də, son illər Azərbaycanın Avropa İttifaqı ilə əməkdaşlığının əsas istiqamətlərinin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi aparıcı mövzulardan biri olmuşdur.

Disertasiyanın sturukturu - Dissertasiya işi giriş, 3 fasil, 8 paragraf, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla, kompyuterda yığılmış 82 səhifə həcmindədir. Burada 22 cədvəl, 12 qrafik və 7 şəkil verilmişdir. Dissertasiya işi hazırlanarkən ümumilikdə 40 ədəbiyyat və informasiya mənbəyinə istinad olunmuşdur.

I FƏSİL. AVROPA İTTİFAQI ÇƏRÇİVƏSİNDƏ İNTEQRASIYA PROSESLƏRİ VƏ GENŞLƏNMƏ STRATEGİYASI

1.1 AVROPA İTTİFAQININ MÜASİR DÜNYA İQTİSADİYYATINDA YERİ VƏ ROLU

Hazırda Dünya İqtisadiyyatında öz yerini itimiş və artıq sözün əsl mənasından köhnəlmiş geosiyasət modeli öz mövqeyini beynəlxalq münasibətlərin yeni modelinə geoiqtisadiyyata buraxmışdır. Bildiyimiz kimi, XXI əsr Dünya İqtisadiyyatında yeni integrasiya qruplarının, həm regionl, həm də beynəlxalq təşkilatların yaranmasında, yeni çağırışların, yeni texnologiyaların, integrasiya birliklərinin əsri hesab edilir . Biz belə hesab edirik ki, bu fikirlər müstəqil və azad Azərbaycanın xarici iqtisadi strategiyası və siyasətində də, açıq şəkildə özünü biruzə verir. Azərbaycanın uğurlu geoiqtisadi strategiyası və geoiqtisadi siyasəti ölkəmizi regionda lider dövlətə çevirmişdir. Azərbaycanın hərtərəfli və çoxsahəli integrasiya siyasəti nəticəsində geoiqtisadi və geosiyasi əlaqələrimizin diversifikasiyasını, müvafiq olaraq zaman keçdikcə beynəlxalq aləmdə nüfuzumuzu dahada artırır və gücləndirir. Məhz bu integrasiya vektorları arasında Avropa İttifaqına yaxınlaşma və əlqələrin gücləndirilməsi, yaranmış fərqliliklərin və problemlərin aradan qaldırılması Azərbaycan üçün şübhəsizdir ki, çox əhəmiyyətlidir. Məhz buna görə də, Azərbaycan 2020 gələcəyə baxış kosepsiyasında əsas məqsədlərdən biri kimi öz dəyərlərimizin bazasında İEÖ-yə çevrilməkdən ibarətdir. Bu gün Azərbaycanın Avropa ilə əlaqələrinin güclənməsi geoiqtisadi və geosiyasi potensialını en yüksək səviyyədə həyata keçirməyə imkan yaradır. Hazırda Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrin əldə etdiyi böyük nailiyyətlər bunun əsas isbatı kimi göstərmək olar. Məhz buna görə Avropa İttifaqına daxil olan ölkələr ilə geniş əlaqələrin yaradılması, həm dünyada, həm də regionda iqtisadi və siyasi nüfuzumuzu artırılması deməkdir. Hazırda Avropa İttifaqı dünyada aparıcı iqtisadiyyatlarından biridir. Bu inkişaf isə əsasən XX əsrin II yarısından sonra ölkələrin integrasiya prosesi ilə başlanılması, genişlənməsi və dərinləşməsi ilə də öz dünyada

mövqeyini tutmuş və bu integrasiya isə öz növbəsində Avropa İqtisadi Məkanının (AİM) formalaşmasına təməlini qoymuşdur.

Hazırda AİM Avropa İttifaqına daxil olan 28 ölkə ilə yanaşı, Avropa Azad Ticarət Assosiasiyasının üzv-ölkələri olan İslandiya, Lixtenşteyn və Norveçi də əhatə edir. Hazırda Avropanın Aİ-yə daxil olmayan İsveçrə, Albaniya, Serbiya və Bosniya və Herseqovina kimi ölkələri AİM üzrə Sazişə qoşulmasalar da, Aİ ilə ikitərəfli müqavilələr əsasında sıx əməkdaşlıq edirlər. Avropa İqtisadi Məkanı haqqında Saziş 1994-cü ilin yanvarında qüvvəyə minmişdir. Bu Saziş üzv-ölkələrin “daxili bazara” sərbəst girişini (malların, xidmətlərin, kapitalın və işçi qüvvəsinin sərbəst hərəkətini), qanunvericiliyin uyğunlaşdırılmasını (qaydalar AİM Komitəsində təsdiq olunur), Avropa inkişafının dəstəklənməsini, elmi tədqiqatlar, təhsil, ətraf mühitin mühafizəsi, mədəniyyət, sosial məsələlər, hüquq bərabərliyi, turizm və s. bu kimi digər sahələrdə əməkdaşlığı, müəyyən balıqçılıq məhsulları üzrə gömrük rəsmiləşdirilməsinin sadələşdirilməsini və onların bazara girişinin asanlaşdırılmasını, müəyyən kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə ticarətin sadələşdirilməsini nəzərdə tutur. Avropa İttifaqı AİM-də 28 (İngiltərənin 23.06.2016-cı il tarixdə referendum ilə ayrılmasından sonra 27) üzv dövləti özündə birləşdirir. Avropa Birliyi hazırda VİM (vahid iqtisadi məkana) və VVM (vahid valyuta sisteminə), iqtisadi təşkilat kimi integrasiyanın ən yüksək pilləsinə çatması vahid (sabit) iqtisadi, sosial, təhlükəsizlik və .s. kimi dünyada çox əsas rola malikdir. Məhz Avropa Birliyi həm UDM-nin həcminə, həm çoxşaxəli iqtisadi-siyasətinə həm də ümumi bazarın həcminə görə dünyada aparıcı mövqeyə sahibdir. Müasir dövrdə Avropa Birliyi integrasiyanın əlverişli bir pik həddinə çatmışdır ki, bu gün dünyada onun başqa bir bənzəri yoxdur. Uğurlu şəkildə reallaşdırılan integrasiya proseslərinin nəticəsi kimi Avropa İttifaqı müasir dünyanın iqtisadi, mədəni və inkişaf mərkəzi kimi xarakterizə etmək mümkündür. Avropa İttifaqının öz məkanı çərçivəsində yaratdığı yüksək həyat səviyyəsi, həmçinin beynəlxalq rəqabətdə və yüksək texnologiyalar sahəsində innovasiyalar və uğurluqları hər keçən gün Avropa Birliyinin nüfuzunu daha da artırmaqdadır.

Bu gün dünya iqtisadiyyatında Avropa Birliyi və əhəmiyyətəyök rola malikdir. 2014-cü ilin göstəricilərinə əsasən, dünya əhalisinin təxminən 7,4 %-nin yaşadığı Avropa Birliyində ÜDM-nin dünya üzrə çəkisinə görə 24,1 %-i məhz Avropa Birliyinin payına düşür. Avropa Birliyi hələdə öz üstün mövqeyini dünya iqtisadiyyatında qoruyub saxlamaqdadır. Statistikaya nəzər yetirsək, 2014-ci ilin məlumatına əsasən, dünyanın əsas aparıcı iqtisadi-siyasi güc mərkəzləri hesab edilən ABŞ, Çin və Yaponiyanın dünya üzrə ÜDM-də xüsusi çəkiləri müvafiq olaraq 24%, 12,1% və 8,4%, əhalinin sayı isə müvafiq olaraq 4,9 %, 20 %, 2 % təşkil etmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, son Aİ yeni üzvlər hesabına öz ərazisini 1,3 dəfədən çox artıraraq 4,4 mln. kv.kilometrə çatmasına nail olmuşdur. Bu dövrlər ərzində Aİ-nin əhalisi 1,3 dəfədən çox artaraq 507 milyon nəfərə çatmışdır. Aİ-nin müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemindəki əhəmiyyətini əks etdirən digər mühüm göstərici kimi ittifaqın dünya ixracındakı payını xüsusi qeyd etmək vacibdir. Belə ki, Aİ-nin ümumi ixracı 2005-c- ildəki 1109 milyard dollardan 2010-cu ildə 2174 milyad dollara, 2013-cü ildə isə 2302 milyard dollara yüksəlmişdir. Bununla da, 2013-cü ildə dünya ixracında 32,6 faiz paya sahib olan Aİ digər aparıcı güc mərkəzləri - ABŞ (8,8%), Çin (12,3%) və Yaponiya (4%) ilə müqayisədə bu göstəriciyə görə böyük fərqlə üstünlüyünü qoruyub saxlamışdır.

Dünya təsərrüfat əlaqələri sistemində integrasiyanın mühüm göstəricilərindən biri hesab olunan və "ikinci iqtisadiyyatı" xarakterizə edən xaricə birbaşa investisiya axınları da Aİ-nin qlobal iqtisadi gücünü təzahür etdirir. 2003-2008-ci illərdə bu göstərici üzrə mütləq liderlik nümayiş etdirir. Belə ki, 2013-cü ildə Aİ-nin dünya üzrə birbaşa xarici investisiya qoyuluşu göstəricisində xüsusi çəkisi ... təşkil etmişdirsə, bu göstərici üzrə ABŞ-nin payı 23,6% olmuşdur. Aİ xarici sərmayəni əsasən quruma daxil olan ölkələrə yönəltməyə maarqlıdır. Bununla belə Aİ Azərbaycana sərmayə qoyuluşunda fəal iştirak edir. 2014-cü ildə Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən xarici sərmayənin 57,6 faizi Avropa İttifaqına daxil olan 3 ölkənin, o cümlədən 32,4 faizi Böyük Briyaniyanın, 18,5 faizi Norveçin, 6,7 faizi Fransanın payına düşüb.

Aİ iqtisadiyyatı yüksək kəmiyyət göstəriciləri ilə bərabər, postsənaye cəmiyyətinə məxsus rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat strukturuna malikdir. Belə ki, ittifaq ərazisində 2013-ci ildə yaradılan əlavə dəyərin 73 %-i xidmətlər, 25, %-i sənaye və cəmi 2 %-i kənd təsərrüfatı sektorunun payına düşmüşdür. Avropa İttifaqında vətəndaşlarına yüksək səviyyəli həyat səviyyəsini təmin etməsində iqtisadi inkişafın əsas rola malikdir. Avropa Birliyində 2014-cü ildə adambaşına düşən UDM-nin göstəricisi demək olar ki, 33.125 dolları təşkil etmişdir ki, (dünya üzrə göstərici isə 10. 000 dollarıdır) yəni, 3,3 dəfə çoxdur. Bu dediklərimizi əsas götürərək demək olarki məhz buna görə də Avropa Birliyinə inteqrasi daha cəlbedicidir. Ancaq, bütün bu dediklərimizə və göstəricilərə rəğmən 2008-ci ildə başvermiş böhran Avropadanda yan keçməmiş və çox ağır iqtisadi böhranla üzləşmişdir. Böhranın nəticəsi kimi Avropa Birliyinin iqtisadi inkişafı gücü və insanların yaşayış səviyyəsi, rifahı zəifləməyə başlamışdır. Həmçinin bu zaman xarici borclar artmış, işsizlik çoxalmış iqtisadi artım tempi isə azalmışdır. Hətta xarici borcun həcmi UDM-nin həcmindən xeyli yüksək olmuşdur. Buna misal kimi İspaniyada – 171%, İtaliyada – 111 %, Yunanıstanda – 169 %, Portuqaliya – 213 % və sair göstərmək olar. Məhz bu böhrandan çıxmağın yollarını axtaran Avropa Birliyinə üzv ölkələr çıxış yolu kimi bütün imkanların və səylərin birləşdirilməsində görürdülər. Bunun məntiqi ardıcı kimi yeni bir strategiya və yanaşma olan Euro 2020 strategiyasını qəbul edildi. Məhz bu qərarı 2008-ci ildə olan və gələcəkdə ola biləcək böhranların qarşısını alınması kimi də, başa düşmək olar. Məhz bu yeni strategiyanın həm təhsil, yoxsulluğun azaldılması və işsizliyin azaldılması, sosial yardımların ayrılması, yeni texnologiyaların yaradılması və inkişafında və sair digər bütün məsələlərdə ən əsas məqsədləri və konkret hədəfləri müəyyənləşdirdi. Əsas hədəflər kimi 18-62 yaşlarında olan vətəndaşların 74%-nin işlə təmin edilməsi (bu gün 67 %-dir), UDM-nin 4 %-nin elm və təhsilə yönləndirilməsi (bu gün 2.1 %-dir), aşağı sinif (yəni ibtidai məktəbdən) yayınmaların çəkisi 9%-dən daha aşağı salınması, 32-36 yaşında olan əhəlinin ən azı 42%-nin tam ali təhsilli olması (bu gün 36,2%-dir), yoxsulluq riski olan insanların sayının ən azı 21 milyon azaldılması (bu gün 119 mln. nəfərdir), bərpa olunan enerjinin xüsusi çəkisinin 22 %-ə çatdırılması və sair xüsusi qeyd olunmalıdır. Bunlara əlavə olaraq Avropa Birliyinin gələcəkdə genişlənməsi və öz

iqtisadi-siyasi məkanının artırması, daha geniş bazar, daha çox kapital, daha çox resurs və insan kapitalı, nəqliyyat yollarına nəzarət etmək, bu zaman digər dövlətlərdən xüsusi ilə də, Rusya Federasiyasından asılılığı nəzərə cəpacaq dərəcədə azaltmaq, və sair kimi əsaslı qərarlar almış və mühüm addımlar atmışdır.

1.2 AVROPA QONŞULUQ SİYASƏTİ (ASQ), ŞƏRQ TƏRƏFDAŞLIQ (Ş.T) PROQRAMI VƏONLARIN İŞTİRAKÇI ÖLKƏLƏR ÜÇÜN ƏHƏMİYYƏTİ

1991-ci ildə Avropa Birliyinin Müstəqil Dövlətlər Birliyinə (MDB) adi olan keçmiş postsovet ölkələri ilə qarşılıqlı əlqələrin qurulmasında, xüsusi islahatların reallaşdırılmasında və bazar iqtisadiyyatına keçid prosesinin dahada rəvan olmasına koməklik göstərilməsi üçün "MDB ölkələrinə Texniki Yardım" (yəni, TACİS) proqramı tərtib olmuşdur. Bundan sonra isə 1993-cü ilin may ayında Brüsselə Orta Asiyadan 5 ölkənin və Cənubi Qafqazdan isə 3 ölkəsinin təmsil olunduğu konfransda " Avropa - Qafqaz - Asiya Trans - Nəqliyyat Dəhlizi " (yəni, TRACECA) layihəsi təklif olundu. 1996-cı ilin may ayında imzalanan, rəsmi şəkildə isə 1999-cü ildən qüvvəyə minən və MDB dövlətləri üçün nəzərdə tutulan, "Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi", 2004-cü ilin iyununda isə həyata keçən "Avropa Qonşuluq Siyasati" (AQS) və 2009-cu ildə Avropa Qonşuluq Siyasati çərçivəsində irəli sürülmüş "Şərqlə Tərəfdaşlığı" (ŞT) Proqramı xüsusi şəkildə qeyd olunmalıdır. Avropa İttifaqı tərəfindən qonşu dövlətlərə ikitərəfli əlqələrin yaradılması üçün irəli sürülmüş Avropa Qonşuluq Siyasati (AQS) və Şərqlə Tərəfdaşlığı (ŞT) proqramlarının Azərbaycan üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini qeyd etmək lazımdır. Xüsusi qeyd olunmalıdır ki, ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarından başlayaraq Aİ-nin yeni üzvlər hesabına Şərqlə doğru genişlənməsi ittifaqın daxili və xarici, eləcə də regional və qlobal siyasətinə ciddi təsir etmiş oldu. Belə ki, bu vaxta qədər əsas diqqət namizəd ölkələrə, üzvləmə meyarlarının (Kopenhagen meyarları) yaradılmasına, üzvləmə strategiyasının inkişaf etdirilməsinə, açıq üzvləmə danışıqlarının hansı ölkə ilə və nə zaman aparılması haqqında qərarların verilməsinə yönəldilirdisə, bundan sonra Aİ üçün yeni qonşuların əhəmiyyəti Kopenhagen meyarlarından daha üstün oldu. Bunun məntiqi nəticəsi olaraq 1999-cu ildə Avropa Komissiyası Aİ-nin qonşularını ən geniş kontekstdə üç qrupda birləşdirdi. Sonradan edilmiş əlavələri də nəzərə alsaq, həmin ölkələri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1) Aİ-yə üzvləmə tələblərini ödəyən, lakin buna maraq göstərməyən ölkələr (İsveçrə, Norveç);

2) "Potensial namizəd" hesab olunan ölkələr (Qərbi Balkan ölkələri);

3) "Yaxın qonşu" ölkələr ("Şərqi Yeni Müstəqil Dövlətlər", "Cənubi Aralıq Dənizi Hövzəsi Ölkələri" və "Cənubi Qafqaz Ölkələri").

2000-ci ildən başlayaraq, "Aİ-nin yaxın qonşuları" anlayışının məzmunu daha da konkretləşdi və Aİ-yə üzvolma perspektivinə malik olmayan ölkələr də bu ad altında birləşdirildi. Yaranmış yeni geosiyasi situasiya Aİ üçün qonşu ölkələrlə əməkdaşlığın daha innovativ formalarının yaradılmasının əhəmiyyətini artırırdı və nəticədə, Avropa Komissiyasının "Daha Geniş Avropa" adlanan Kommunikesi (2003-cü il) qəbul olundu. Qeyd olunan bütün ideyalar Avropa Komissiyasının 2004-cü ilin mayında qəbul edilən və həmin ilin iyununda şura tərəfindən təsdiq olunan "Avropa Qonşuluq Siyasəti" (AQS) haqqında strateji sənəddə daha geniş və sistemli şəkildə öz əksini tapmış oldu. Aİ ilə onun qonşuları arasında iqtisadi inkişaf fərqlərinin azaldılması ittifaqın ən ümdə vəzifələrindən biri kimi bəyan edilmişdir. Bu baxımdan, Aİ üçün həm iqtisadi təhlükəsizlik, həm də siyasi təhlükəsizlik mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Daha konkret desək, təhlükəsizlik inkişafın ilkin şərti hesab olunur. AQS çərçivəsində tərəfdaş ölkələrə təklif olunan iqtisadi əməkdaşlığın əsas elementlərinə aşağıdakılar aid edildi:

- Aİ bazarının tərəfdaş ölkələr üçün açılmasını nəzərdə tutan "bazara çıxış"ın təmin olunması, tərəfdaş ölkələr üçün ticarətin liberallaşdırılması və preferensial ticarət rejiminin tətbiq olunması;

- İttifaqın daxili bazarında pay (Stake in the Internal Market) əldə edilməsi imkanının yaranması, istehsal amillərinin (işçi qüvvəsi və kapitalın) sərbəst hərəkətinin təmin edilməsi, nəqliyyat, enerji və telekommunikasiya sahəsində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi;

- İqtisadi əməkdaşlığın əsas aləti qismində əmtəələr və xidmətlər üzrə ticarəti, eləcə də, milli qanunvericiliyin Aİ qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılmasını əhatə edən azad ticarət sazişləri nəzərdə tutulur.

AQS-nin həyata keçirilməsi məqsədilə Aİ tərəfindən müvafiq maliyyə və texniki dəstək mexanizmləri də yaradılmışdır. Belə ki, AQS çərçivəsində tərəfdaş ölkələrə bir çox sahələr üzrə yardımlar edilmiş, birgə layihə və təşəbbüslər təklif olunmuş və reallaşdırılmışdır. Bu məqsədlə 2000-2006-cı illər ərzində AQS-yə daxil olan ölkələrə 8,5 mlrd. avro həcmində maliyyə yardımları göstərilmiş, 2007-2013-cü illərdə isə bu yardımların həcmi 12 mlrd. avroya çatdırılmışdır.

Ölkəmizin AQS-ə qoşulması Azərbaycan üçün bir sıra imkanlar yaratmışdır. Bunlar aşağıdakı kimidir:

- dəyərlərə hörmət edilməklə islahatlar aparmaq və inzibati, siyasi və iqtisadi sahələrdə inkişafa nail olmaqla Avropa irliyinin daxili bazarında müəyyən dərəcədə paya sahib olmaqla iştirak etmək:

- kapitalın sərbəst dövriyyəsinə təmin etmək həmçinin vətəndaşların, əmtəələrin, xidmətlərində sərbəst hərəkətinə şərait (mühit) yaratmaq:

- Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olmağın dəstəklənməsi, bundan başqa Avropa Birliyinə üzv ölkələri ilə hərtərəfli əlaqələrin qurulması və sair:

Avropa Qonşuluq Siyasətində tərəfdaş ölkə kimi çıxış edən Azərbaycan həm mədəni, həm sosial, həm iqtisadi və sair kimi sahələr üzrə texniki yardımlar göstərilir.

AQS-in mərkəzi elementi isə Aİ ilə hər bir tərəfdaş ölkə arasında razılaşdırılmış və ölkə üzrə bir sıra qısa və orta müddətli prioritetlərin əks olunduğu Fəaliyyət Planlarıdır. AQS Strategiya Sənədinə əsasən, Aİ-nin tərəfdaş ölkələrlə münasibətlərini yaxın gələcək üçün tənzimləyən əsas sənəd Fəaliyyət Planlarıdır. 3-5 illik müddət üçün nəzərdə tutulan bu sənədlər hər bir ölkənin ehtiyac və imkanları, o cümlədən qarşılıqlı dəyər və maraqlar nəzərə alınaraq hazırlanmışdır.

Bu göstərilənlərlə yanaşı, AQS ilk dəfə olaraq qonşu ölkələr arasında Aİ-yə üzv olmaq iqtidarında olan və olmayan ölkələr kimi bölgünün aparılmasının lüzumsuz olduğunu müəyyənləşdirdi. Bununla belə, AQS qonşu ölkələrə birmənalı olaraq üzvolma vədi verməsə də, üzvolmanı da qəti şəkildə istisna etmir.

Aİ-nin "Şərq Tərəfdaşlığı" Proqramı. Aİ-nin yeni layihələrindən biri olan və AQS-nin məntiqi davamı hesab edilən "Şərq Tərəfdaşlığı" Proqramının əsas məqsədi Aİ ilə tərəfdaş ölkələrin integrasiyasını yüksək pilləyə qaldırmaq, sabitlik və inkişaf üçün səyləri birləşdirmək, siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni, hüquqi sahələrdə əməkdaşlığın səmərəliliyini artırmaq və tərəfdaş ölkələrin təhlükəsizliyini gücləndirmək kimi çox vacib məsələləri əhatə edir. Ş.T Proqramı Aİ ilə şərqdəki qonşular arasında yeni sazişlərin bağlanmasına, bu müstəvidə qarşılıqlı və çoxşaxəli Azad Ticarət Zonalarının(ATZ) yaranmasına tam şəkildə fəaliyyət göstərməsinə yönəlmişdir. "Şərq Tərəfdaşlığı" Proqramı uzunmüddətli dövrdə tərəfdaş ölkələrin öz aralarında da geniş və çoxtərəfli ATZ yaranmasını və fəaliyyətini stimullaşdırır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanla Aİ arasında bu istiqamətdə danışıqların yekunlaşdırılması üçün ölkəmizin ən azı ÜTT-yə üzv olması prosesinin başa çatdırılması zəruridir.

Çoxtərəfli formada Şərq Tərəfdaşlığına qoşulan ölkələr arasında qarşılıqlı əlaqələrin yaraması, islahatlar sahəsində tədbirlər tədbirlərin həyata keçirilməsi və təcrübə mübadiləsinin aparılması həçinin Ş.T daxil olan ölkələrin gələcək inkişafına dair dialoqların aparılması və sair nəzərdə tutulur. Bu minvalla hər 2 ildən bir Ş.T-yə qoşulan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının görüşü nəzərdə tutulur. Məhz bu Ş.T çərçivəsində 2 tərəfli səviyyədə aşağıda qeyd olunan tədbirlər nəzərdə tutulur: Bunlar aşağıdakılardır:

- ✓ ŞT-yə qoşulan hər bir ölkənin bu proqramın Assosiasiyə Sazişini imzalaması (Azərbaycanla bu prosedur artıq 2010-cu ildə başlamışdır) və AZT-nin yaradılması:
- ✓ Ölkələrin Avropa Birliyinə biza rejimin sadələşdirilməsi son nəticə kimi viza rejiminin ləğv olunmasının perspektivliyi:
- ✓ S.T-yə qoşulan bütün ölkələrin çoxşaxəli inkişafına nail olmaq:

Umumilikdə yuxarıda qeyd olunan bütün sazişlər və tədbirlər tərəfdaş ölkələri Avropa Birliyinə daha da yaxınlaşdıracaq və integrasiya prosesini sürətləndirəcəkdir.

Çoxşaxəli əməkdaşlıq prinsipinin məntiqi ardıcılığı kimi altı aparıcı təşəbbüsü Ş.T proqramına əlavə olunmuşdur. Həmçinin bu bir çox beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının maliyyələşməni və digər özəl sektordan investisiyaların cəlb edilməsinə münbit şərait yaradır. Sonda onuda qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmiz Avropa Birliyinə üzv olan ölkələrlə ikitərəfli formada əməkdaşlıq edir. Azərbaycanla Aİ-na üzv olan ölkələr arasında çoxsaylı memorandum, sazişlər və digər razılaşmalar bağlanmışdır. Bu haqda məlumat Cədvəl 1-də ətraflı şəkildə verilmişdir.

Cədvəl 1. Azərbaycan və Aİ arasında bağlanmış müqavilələrin sazişlərin və razılaşmaların sayı

Dövlətlər	Cəmi əldə olunan razılaşmalar	Sosial-iqtisadi sifərlər üzrə razılaşmalar
1Almaniya	47	35
2Avstriya	28	23
3Çexiya	7	6
4İtaliya	28	12
5Belçika	8	6
6Bolqarıstan	32	21
7Britaniya	19	13
8Danimarka	2	2
9Estoniya	7	4
10Finlandiya	3	3
11Fransa	29	16
11Latviya	23	15
12Lüksemburq	6	3
13Litva	19	17
14Macarıstan	14	8
15Niderland	6	4
16Polşa	21	11
17Rumıniya	44	24
18Slovakiya	3	2
19Sloveniya	5	3
20Yunanıstan	9	7

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Xərici İşlər Nazirliyi

Yuxarıda göstərilən Cədvəl 1-də göründüyü kimi Azərbaycan Respublikası ilə Avropa Birliyinə daxil olan ölkələr arasında rəsmi şəkildə təqribən 400-dən çox razılaşma imzalanmışdır.

Həmçinin onnuda qeyd etmək lazımdır ki, Avropa Birliyinin 11 ölkəsi ilə Azərbaycan Respublikası arasında iqtisadi əməkdaşlıq üzrə Hökumətlərarası Komissiya fəaliyyət göstərir. Bunlar aşağıdakılardır:

1.Polşa

2.Latviya

3.İtaliya

4.Fransa

5.Yunanistan,

6.Bolqarıstan

7.Almanya

8.Fransa

9.Rumıniya

10.Litva,

11.Avstriya

1.3 AZƏRBAYCANIN AVROPA İTTİFAQI İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞIN YARANMASI VƏ İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ

1991-ci il oktyabr 18-də Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdi və məhz bundan sonra Avropa İttifaqı ilə əlaqələrin qurulmasına can atırdı və bundan sonra əlaqələrin həm 2 tərəfli həm də çoxşaxəli inkişafının əsasları qoyulmağa başlandı. Məhz bunun üçün Aİ-na daxil olan ölkələrlə qarşılıqlı siyasi, iqtisadi, mədəni əlaqələr yaratmaq üçün bir sıra addımlar atıldı və müxtəlif müqavilələr imzalandı. Azərbaycanın Aİ-na integrasiyası bir sıra mərhələlərdən keçdi. Bu əməkdaşlığı xarakterinə görə 4 əsas dövrə yəni mərhələyə ayırmaq olar. Hər bir mərhələ öz xüsusiyyətlərinə imazalanan razılaşmalara və integrasiya səviyyələrinə görə bir birindən fərqlənir məhz buna görə də bir-birindən ayrılırlar.

I mərhələ (1992 - 1998) - Bu mərhələ 1992-ci ildən Avropa Birliyi ilə ilk əlaqələrin qurulmasından sonra başlamış və ölkəmizlə AB arasında 1999-cu ildə Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişinin qüvvəyə minməsinə qədərki dövrə aid edilir. Məhz bu I mərhələdə 1991-ci ildə yaradılmış MDB ölkələrinə Texniki Yardım (yəni, TACİS) Proqramı ilə Azərbaycanda olunan islahatların dərinləşməsində köməkinin göstərilməsi. TACİS, çərçivəsində Avropa Birliyi Azərbaycana I mərhələdə 1992-1998-ci illərdə 202mln.avro dəyərində yardım göstərmişdir.

Bununla yanaşı, 1992-1998-ci illəri əhatə edən dövr ərzində Azərbaycan Aİ-nin üzv-dövlətləri ilə ikitərəfli ticarət-iqtisadi əlaqələrini də inkişaf etdirmişdir. Belə ki, bu dövrdə Azərbaycanın Aİ ilə xarici ticarət dövriyyəsi 23,4% artmışdır. Bu artıma 1995-ci ildə Aİ-nin əlavə 3 ölkənin - Avstriya, İsveç və Finlandiyanın hesabına genişlənərək üzv-ölkələrinin sayının 12 ölkədən 15 ölkəyə çatması ilə yanaşı, Aİ-dən ölkəmizə idxalın həcmünün çoxalması da ciddi təsir göstərmişdir. 1992-ci illə müqayisədə 1998-ci ildə Azərbaycanın ixracında Aİ-nin xüsusi çəkisi təqribən 9 faiz bəndi artaraq 22%-ə, idxalda isə 11 faiz bəndi artaraq 21%-ə yüksəlmişdir. Bununla belə, bu mərhələdə MDB-nin ölkəmizin xarici ticarət dövriyyəsində xüsusi çəkisi 37,8% təşkil etmişdir.

Azərbaycanın Aİ ilə investisiya əməkdaşlığı məlum olduğu kimi, Azəri-Çıraq-Günəşli yataqlarının işlənməsi üzrə Avropanın bir sıra iri neft şirkətlərinin də iştirakı ilə "Əsrin müqaviləsi" adlanan neft kontraktının imzalanmasından sonra inkişaf etməyə başlamışdır. Bu dövrdən etibarən ölkəmizin iqtisadiyyatına Avropa ölkələri tərəfindən qoyulan birbaşa xarici investisiyaların həcmi davamlı olaraq artmağa başlamışdır. 1995-1998-ci illər ərzində Aİ tərəfindən (əsasən Böyük Britaniya, Almaniya və İtaliya) ümumilikdə Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna təqribən 121 mln. ABŞ dolları həcmində birbaşa xarici investisiya qoyulmuşdur ki, bunlar da müvafiq olaraq həmin sektora ümumi sərmayə qoyuluşlarının 13%-ni təşkil etmişdir. Onu da əlavə etmək lazımdır ki, sözügedən dövrdə bu göstəriciyə görə, Aİ yalnız Türkiyədən (25%) geri qalmışdır.

II mərhələ (1999 - 2003) – Bu dövr yeni II mərhələ 1999-cu ildə Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişinin (yəni, TƏS) qüvvəyə mindikdən sonra başlayır. TƏS istər siyasi, istər iqtisadi, istərsə də mədəni sferada geniş aspektli və irimiqyaslı əməkdaşlığı nəzərdə tutan böyük bir proqramdır. Həmcinin bu mərhələdə ölkəmizin qanunvericiliyi AB qanunvericiliyinə ineqrasiyası baş verdi. Bu dövr ərzində bir sıra sosial iqtisadi proqramları həyata keçirmək üçün AB Azərbaycana 117mln.avro dəyərində yardım ayırmışdır. Bu mərhələni əhatə edən dövr ərzində Aİ ilə xarici ticarət əlaqələri dinamik olaraq inkişaf etmişdir. Belə ki, Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələrində, xüsusilə ixracda Aİ-nin xüsusi çəkisi 4 dəfədən də çox artaraq ümumi ixracın 65,7%-ni təşkil etmişdir. Aİ-dən Azərbaycana idxal isə 4,4 dəfə artaraq idxalın ümumi həcmnin 32%-ni təşkil etmişdir. Bütövlükdə, qeyd edilən dövrdə Azərbaycanın Aİ ilə xarici ticarət dövriyyəsi ümumi dövriyyənin yarısına qədərini təşkil etmişdir ki, bununla da Aİ Azərbaycanın ən mühüm ticarət tərəfdaşına çevrilmişdir. Müqayisə üçün qeyd edək ki, 2003-cü ildə Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsində MDB-nin xüsusi çəkisi xeyli azalmış 23% etmişdir. Bununla yanaşı, sözügedən dövrdə MDB-dən fərqli olaraq ölkəmizin Aİ ilə ticarət əlaqələri hər il müsbət saldo ilə yekunlaşmışdır. Xarici ticarət əlaqələrinin, xüsusilə ixracın dinamik artımına "Əsrin müqaviləsi" çərçivəsində hasil olunan neftin Bakı-Novorossiysk və Bakı-Supsa neft kəmərləri vasitəsilə Avropa

bazarlarına nəqliyə başlanılması, ölkənin neft sektoruna qoyulan investisiyaların həcmnin əhəmiyyətli dərəcədə artması, yeni texnologiyaların, maşın və avadanlıqların, idarəetmə sistemləri və digər vasitələrin gətirilməsi ciddi təsir göstərmişdir.

Bu dövrdə Aİ ilə Azərbaycanın investisiya əməkdaşlığı artan dinamika ilə inkişafı davam etmişdir. 1999-2003-cü illərdə Aİ (Almaniya, Böyük Britaniya, Fransa) Azərbaycanın iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna 296 mln. dollar həcmində birbaşa investisiya qoymuşdur ki, bu da əvvəlki dövrlə (1992-1998) müqayisədə 2,5 dəfə çoxdur. 2003-cü ildə Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna qoyulan birbaşa xarici investisiyaların ümumi həcmində Aİ-nin xüsusi çəkisi 38% təşkil etmiş və bu göstəriciyə görə o, Türkiyəni (24%), ABŞ-ni (14%) üstələyərək lider mövqeyinə yüksəlmişdir. Eyni zamanda qeyd olunan dövrdə əsas kapitala yönəldilən xarici investisiyalarda da Aİ üstün mövqeyə sahib olaraq 40%-dən çox xüsusi çəkiyə malik olmuşdur.

III mərhələ (2004 - 2008) – Bu mərhələ isə Azərbaycanın AQS-ə daxil edilməsi ilə başlamış hesab olunur. Avropa Birliyi 2004-cü ildə 10 ölkənin daha qəbul edərək Şərqi tərəf genişləndi. Bundan sonra isə yeni qonşuluq strategiyasına keçid başladı və AB həm Azərbaycana, həm də digər ölkələrə qarşı tam yeni bir yanaşmanın əsası qoyuldu. 14.06.2004-cü ildə Azərbaycan Respublikasını Avropa Qonşuluq Siyasətinə daxil olmaqla irəliyə tərəf vacib addım atmış oldu. AQS-ə daxil olan ölkələr üçün bir sıra güzəştlər və imkanlar əldə olundu. Məhz bunlar aşağıdakı göstərmək olar:

1) Ölkələr müəyyən islahatlar həyata keçirərək AB-nin daxili bazarında iştirak etmək və müəyyən pay sahibi olmaq imkanı qandılar;

2) Ölkələrin Kapitalın sərbəst dövriyyəsi və vətəndaşların sərbəst hərəkət etməsinin təmin edilməsi;

3) Müəyyən tələbləri ödəyən ölkələrin UTT üzv olmasının dəstəklənməsi və sair.

Ümumilikdə isə bu dövr ərzində Azərbaycan yuxarıda göstərilən tədbirlərin həyata kəmiirlməsi və digər başqa məsələlərin həll edilməsi istiqamətində Azərbaycana 73mln.avro məbləğində pul ayrılmışdır. 2004-2008-ci illəri əhatə edən 5 il ərzində Azərbaycanın Aİ-nin üzv-dövlətləri ilə xarici ticarət əlaqələri xeyli artmışdır. Xüsusilə dünya bazarında neftin qiymətinin sürətlə yüksəlməsi ilə əlaqədar olaraq 2008-ci ildə Azərbaycanın Aİ-yə ixracı özünün pik nöqtəsinə - təqribən 27 milyard dollar həcminə çatmışdır. Başqa sözlə, 2004-2008-ci illərdə Azərbaycanın Aİ-yə ixracı 15 dəfədən də çox artmışdır. Bu dövrdə Azərbaycanla Avropa Birliyi arasında əsas ticarət partnyoru kimi əlqələr daha da möhkəmləndirildi və bütövlükdə xarici ticarət dövriyyəsində 52,8%, o cümlədən ixracda 56,5%, idxalda isə 28,4% xüsusi çəkiyə malik olmuşdur. 2007-ci il istisna olmaqla sözügedən mərhələnin bütün illəri üzrə ticarət əlaqələri müsbət saldo ilə nəticələnmişdir. Bunun əksinə olaraq, MDB ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsinin xüsusi çəkisi xeyli azalaraq 2008-ci ildə cəmi 6,2%, o cümlədən ixracda 2,4%, idxalda 31,9%, 2008-ci ildə Azərbaycanın ümumi idxalında Aİ-nin xüsusi çəkisi MDB-dən 3,5% aşağı olsa da, qeyd edilən mərhələdə onun mütləq həcmi 71% artmışdır.

Aİ-nin Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələrində, xüsusilə ixracda rolunun belə sürətlə yüksəlməsi əsasən Bakı-Tbilis-Ceyhan boru kəmərinin 2005-ci ildən fəaliyyətə başlaması ilə əlaqədar olmuşdur. BTC Azərbaycanın açıq dənizlərə çıxışını asanlaşdırdı. Həmçinin Orta Asya ölkələrinin yanacaq ehtiyatlarının Ab-yə icracına zəmin yaratdı. Bu isə BTC-nin əhəmiyyətinin yalnız region üçün nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu göstərdi. Belə ki, bu layihədə BP şirkəti (Böyük Britaniya) 30,1%, "Statoil" (Norveç) 8,71%, "Total" (Fransa) 5% və ENI (İtaliya) 5% paya malikdir.

Əhəmiyyətinə görə Azəri-Çıraq-Günəşli neft yatağı ilə müqayisə oluna biləcək, Şahdəniz mavi yanacaq yatağının işlənilməsində Avropa ölkələri çox böyük maraq göstərmiş və bu layihənin iştirakçısına çevrilmişdir. Məhz buna görə də, bu böyük layihənin həyata keçirilməsində Norveçin Statoil şirkəti 25,5 %, İngiltərənin B.P şirkəti 25,5 % və Fransanın Total şirkəti 10 % paya malik olmuşdular. Bundan sonra isə 2007-

ci ildən fəaliyyət göstərən Bakı - Tbilis - Ərzurum qaz kəməri Şahdəniz yataından hasil edilən qazı dünya bazarlarına çıxardır və Azərbaycan artıq qaz idxal edən yox ixrac edən bir ölkə kimi tanınmağa başlayır.

01.01.2009-cu ildən etibarən Azərbaycan AB-yə güzəştli ticarət sisteminin ən yuxarı pilləsi kimi bilinən GSP+ proqramından faydalanan ölkə statusu ilə daxil edilmişdir. Bundan sonra isə Azərbaycan AB-yə 7200 fərli əmtəə ilə güzəştli şərtlərlə ticarət etməyə başladı. Bu gün isə Azərbaycanlı sahibkarlar Türkiyə, Yaponiya, Kanada, ABŞ, İsveçrə və Norveç-də GSP proqramı çərçivəsində Azərbaycan məhsullarını bu ölkələrin bazarlarına güzəştli şərtlərlə çıxara bilirlər. Lakin buna baxmayaraq Azərbaycan güzəştli ticarət siyasətindən tam olaraq bəhrələnmə bilmədiyini də qeyd etmək lazımdır. Sadə bir fakt kimi onu göstərmək olar ki, Azərbaycan bu güzəştlərin təqribən 58,5% istifadə edir. Bu göstərici isə çox aşağıdır.

Həmçinin qeyri neft məhsulları ixracı üzrə Aİ-nin GSP sistemi çərçivəsində böyük güzəştlər əldə etmək hüququna malik olsaq da, hazırda bu güzəştlərdən istifadə səviyyəsinin xeyli aşağı olmasının bir sıra səbəbləri var. Şübhəsiz ki, Azərbaycan mallarının Avropa bazarlarına çıxışı yolunda ən böyük maneə standartlaşdırma sahəsindəki vəziyyətlə əlaqədardır. Yerli istehsalçılar Avropa bazarlarında bir çox sektorlar üzrə mövcud olan keyfiyyət, texniki standartlar, sağlamlıq və təhlükəsizlik məsələləri istənilən dərəcədə əməl etməkdə aciz qalırlar. Habelə malın mənşəyinin müəyyən edilməsi, texnoloji tələblərə riayət olunması və tələb olunan sənədlərin əldə edilməsindəki çətinliklər, eləcə də bunun üçün lazım olan xərclərin yüksək olması kimi problemlər də qeyd olunmalıdır.

Aparılan təhlillər göstərir ki, Azərbaycan Respublikasının Avropa İqtisadi Məkanına(yəni, AİM) daxil olan zaman bir sıra , o cümlədən ticarət əlaqələrində zamanı aşağıdakı sadalanan problem və maneələr qarşılaşır:

1. Ölkəmiz tərəfindən ixrac olunan məhsulların kəmiyyət və çeşid cəhəddən az olması. Xüsusi isə yanacaq məhsullarını üsünlük təşkil etməsi:

2. Azərbaycanın qeyri neft sektorunun və yüksək elm tutumlu məhsullarının sayının az olması:
3. Rəqabət qabiliyyətliliyinin aşağı olması::
4. Marketing tədbirlərinin zəif olması:
5. Neft məhsullarının ixracdakı payının hər il artması belə ki ən əsas partniyaya hesab edilən İtaliya və Fransadır :
6. Bazarlarda qeyri-sağlam rəqabətin olması:
7. Qeyri neft məhsullarının ixracına görə Azərbaycana güzətlər tətbiq olunsada bundan tam istifadə edə bilməməsi:
8. Azərbaycanın ixrac etdiyi məhsullara standartların tətbiq edilməsi və bu tələblərə tam cavab verilməməsi:

Yuxarıda sadalananlardan belə qənaətə gələmək olar ki, Azərbaycan ona verilmiş güzəştlərdən maksimum dərəcədə istifadə etməli, məhsulların keyfiyyətinin artırılmalı və qeyri neft sektorunu inkişaf etirmlidir.

Bu dövrdə Aİ ölkələri tərəfindən əsas kapitala yönəldilən birbaşa xarici investisiyaların həcmi təqribən 8 mlrd manatdan çox olmuşdur ki, bu da ölkə iqtisadiyyatına yatırılan ümumi investisiyaların 51% - ni təşkil etmişdir. Bu mərhələyə daxil olan 5 illik bir dövr ərzində Avropa Birliyi ölkələri - Niderland, Almaniya, Böyük Britaniya, Fransa və İtaliya tərəfindən Azərbaycanın qeyri-neft inkişafı üçün 531 mln dollar xarici investisiya qoymuş, bu da əvvəlki 5 illə müqayisədə 1,8 dəfə çoxdur. Bu dövrdə sözügedən göstərici üzrə Aİ 33% paya sahib olmaqla əsas investor kimi liderliyini qoruyub saxlamışdır.

IV mərhələ (2009 – 2013) – Bu mərhələ, 2009-cu ildən etibarən Avropa Birliyini AQS çərçivəsində əməkdaşlıq etdiyi Azərbaycan, Ukrayna, Gürcüstan, Moldova, Belarusa və Ermənistan ilə əlaqədə vahid əməkdaşlığın tətbiq edilməsini nəzərdə tutan Şərq Tərəfdaşlığı(Ş.T) proqramı qəbul etdikdən sonra Avropa Birliyi Azərbaycan ilə münasibətlərin inkişafında tam yeni bir mərhələ qədəm qoydu. Ş.T Proqramı ilə Azərbaycanla Avropa Birliyi münasibətləri daha genişləndi. Bu proqramın əsas

məqsədi Avropa Birliyi ilə proqrama qoşulmuş ölkələr arasında interasiya prosesinin sürətləndirilməsi və əlaqələrin genişləndirilməsidir. Ş.T proqramı bir sıra ümumi dəyərlərə əsaslanır(məsələn qanunun aliliyi, bazar iqtisadiyyatı, davamlı inkişaf və sair). Məhz bu proqram çərçivəsində ölkələri UTT üzv olma prosesinin dəstəklənməsi və üzvolduqdan sonra isə ATZ-nin yaradılması və sair məsələlər ön plana çəkilir.

Azərbaycan hər bir sahədə AB ilə səmərəli əməkdaşlıq nümayiş etdirmiş və hərətəfli əlaqələrin genişləndirilməsinə səy östərmişdir. Məhz bu mərhələdə Azərbaycana 180mln.avrodan çox yardımını göstərilmişdir. Avropa Birliyi qeyri neft sektoruna isə 1.mlrd dollar (əvvəli mərhələyə nisbətə 2.6 dəfə çox) BXİ qoymuşdur (42% təşkil edib).

Bu 4 illik mərhələ ərzində Azərbaycanın Avropa Birliyi ilə ticarət əlaqələri 90 %, həmçinin ixrac 79 %, idxalda isə 2,4 dəfə artmışdır. IV mərhələdə Azərbaycan Avropa ittifaqı ilə ticarətdə müsbət saldo ilə yekunlaşmış həmçinin ticarət tərəfdaşlığı üzrə üstünlüyünü qoruyub saxlamışdır. Bu dövrdə ölkəmizdə müxətəlif sahələr üzrə 1122 Avropa şirkəti bazara daxil olaraq fəaliyyət göstərmişdir. Buna bankçılıq, ticarət sığorta kənt təsərrüfatı və sair aiddir. Ən böyük nəaliyyət kimi Azərbaycanın AB-nin 20 ölkəsi ilə 2 qat vergitutmanın aradan qalxmasını göstərmək olar. Avropa İttifaqı ümumilikdə 60mln.avroya miqdarında Azərbaycana maddi yardım göstərmişdir. Avropa Birliyi qeyri neft sektorunda investisiyaların payına görə 36%, əsas kapitala yönəlmiş investisiya qoyuluşuna görə isə 51% təşkil edir.

2013-cü il 28-29 noyabr tarixlərində Şərq Tərəfdaşlığı çərçivəsində keçirilən III Vilyus Sammitində sadələşdirilmiş viza rejiminin tətbiqinə dair xüsusi Sazişin bağlanması da Aİ ilə Azərbaycan arasında qarşılıqlı əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsinə şərait yaratdı. Sadələşdirilmiş viza rejiminə keçidi Azərbaycan Aİ münasibətlərində keyfiyyətə yeni mərhələnin başlanğıcı hesab etmək olar. 01.09.2014-cü ildən isə Avropa Birliyi ilə sadələşdirilmiş viza rejiminə keçildi. Bu sazişin imtiyazları isə aşağıdakılardan ibarətdir:

1. uzunmüddətli vizalarda Şengen ölkəsində qalmaq müddəti 90 gündən 180 günədək artırılıb;

2. uzunmüddətli vizaların maksimum müddəti 3 ildən 5 ilədək uzadılıb;

3. Azərbaycan vətəndaşlarının müəyyən kateqoriyaları - 12 yaşından kiçik olan uşaqlar, təqaüdçülər, dövlət qulluqçuları, əlil insanlar, Şengen ölkəsində yaşayanların yaxın qohumları, jurnalistlər, konfrans və elmi tədbirlərdə iştirak edən vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri, alimlər, müəllimlər, mübadilə proqramında iştirak edən tələbələr üçün Şengen vizaları pulsuz olub;

4. Şengen vizasının rəsmiləşdirilməsi üçün tələb olunan rüsum 60 avrodan 35 avroya endirilib;

5. vizaların verilməsi üçün tələb olunan müddət 2 dəfə azaldılıb. Güzəştli kateqoriyalar üçün bu müddət cəmi 2 günə endirilib;

6. artıq diplomatik pasporta malik olan Azərbaycan vətəndaşları üçün Şengen vizası tələb olunmur;

7. viza alınması üçün tələb edilən sənədlərin sayı xeyli azalıb;

8. Şengen ölkəsində olan və viza müddəti başa çatan Azərbaycan vətəndaşları texniki baxımdan ölkəyə qayıdaraq səfirliyə müraciət etmək imkanları olmadığı halda Avropa İttifaqında həmin vizanın müddətini uzatmaq imkanına malik olacaqlar. Sadələşdirilmiş viza rejiminə keçid bu sahədə indiyə qədər mövcud olan süni maneələr, bürokratik yanaşmalar, vaxt itkisi və s. tam aradan qaldırılacaq, vizaların alınması proseduru asanlaşacaq və sadələşdiriləcək, viza rüsumlarının qiymətləri xeyli dərəcədə aşağı endiriləcək və vizaların alınması üçün tələb olunan müddət iki dəfəyə qədər qısaldılıb.

Azərbaycanla AB arasında Readmissiya haqqında imzalanmış saziş hal hazırda qüvvədədir və bu saziş tərəflərin ərazisində qanunsuz olaraq daxil olmuş insanların nə zaman və necə yığmağını tənzimləyir. Həmçinin legal və ya qeyri legal yaşamaq barədə

münasibətlərdə aydılıq gətirilir. Bu sazişin İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasında nəzərdə tutulduğu tətbiq edilir.

Cədvəl 2. 2014-cü ildə Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsində Avropa İttifaqının payı

	CƏMİ		İXRAC		İDXAL	
	Milyon dollar	Faiz	Milyon dollar	Faiz	Milyon dollar	Faiz
Avropa ittifaqı	14671,2	47,3	11567,6	53	3103,6	33,8
MDB	2921,3	9,4	838,1	3,8	2083,2	22,7
Digər	13423,8	43,3	9422,9	43,2	4000,9	43,5

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi

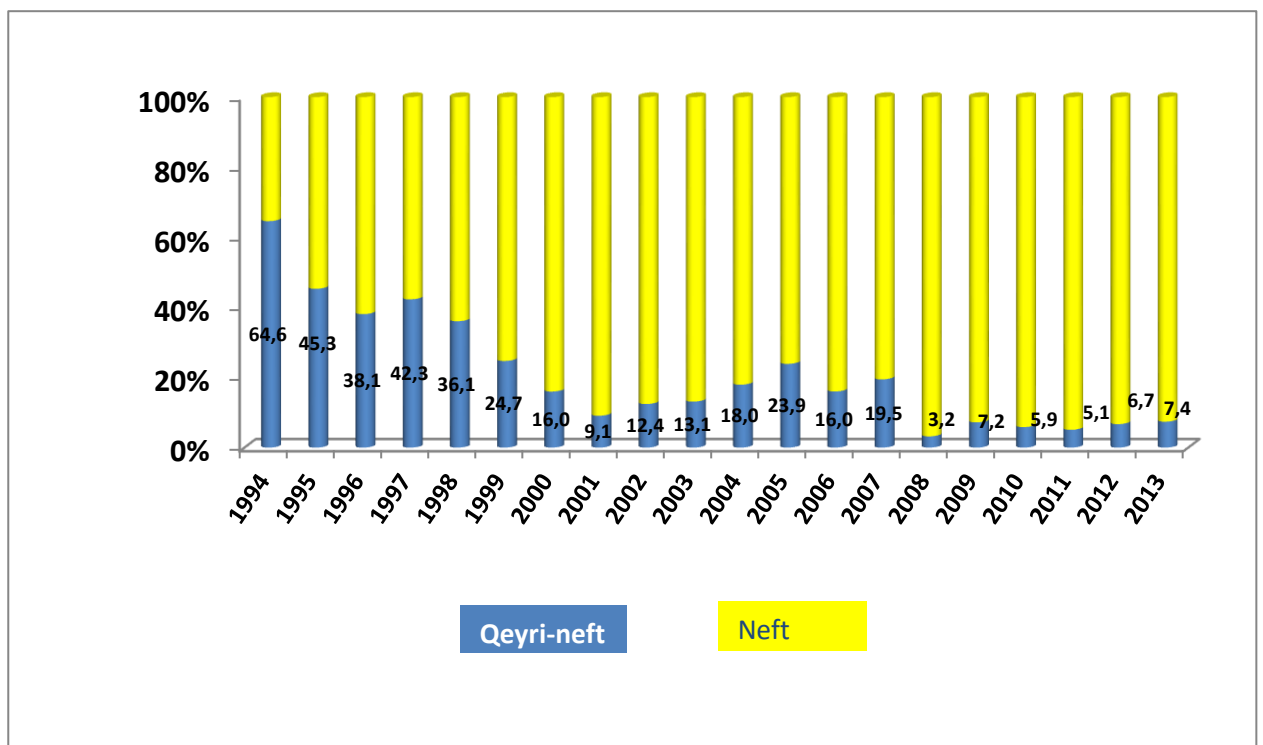
Rəsmi statistika məlumatlarına görə, 2014-cü ildə Azərbaycanın 31 milyard dollardan artıq xarici ticarət dövriyyəsinin 14,7 milyard dollara yaxını və ya 47,3 faizi, o cümlədən 21,8 milyard dollarlıq ixracın 11,6 milyard dollara yaxını və ya 53 faizi, eləcə də 9,2 milyard dollarlıq idxalın 3,1 milyard dolları və ya 33,8 faizi Avropa İttifaqının payına düşür. Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsində Avropa İttifaqının aparıcı dövlətlərindən olan İtaliyanın payı 16,4 faiz, Almaniyanın payı- 8,5 faiz, Fransanın payı- 5,4 faiz, Böyük Britaniyanın payı-2,8 faiz təşkil edir. Hazırki dövrdə Azərbaycan 92 faiz ixracını neftin payına düşür və bunun əsas idxalçısı isə AB ölkələridir. İxracımızın 22 faizi İtaliyanın, 8 faizi Almaniyanın, 7 faizi Fransanın, 3,6 faizi İspaniyanın payına düşür. İdxalın 10,7 faizi Böyük Britaniyanın, 7,7 faizi Fransanın, 3 faizi İtaliyanın payına düşür.

II FƏSİL. AZƏRBAYCANIN AVROPA İTTİFAQI İLƏ MÜASİR İNKİŞAF XÜSUSİYYƏTLƏRİ

2.1 AZƏRBAYCANIN AVROPA İTTİFAQI İLƏ XARİCİ TİCARƏT DİNAMİKASI VƏ MÜASİR VƏZİYYƏTİ

Azərbaycan Respublikasının Avropa Birliyinin ixracının bu gün müasir vəziyyətinin təhlilinə keçmədən əvvəl ölkəmizin son vaxtlar ixracında baş verən bir çox əsaslı dəyişiklikləri nəzər yetirməyimiz xüsusi ilə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, 1994-cü ildən başlayaraq bu günə kimi ixracın əmtəə strukturunda monostrukturlaşma, yəni birsahəli davam etmiş, digər bir sözlə ümumi ixracda qeyri-neft sektorunun payı azalmış lakin, xam neft və ümumilikdə neft məhsullarının payı mütəmadi olaraq artmışdır. Nəticədə isə, 1994-cü ildə ixracında qeyri-neft sektorunun payı **64,6%**-dən, 2013-cü ildə **7,4%**-ə enmişdir (qrafik 2.1.).

Qrafik 1. İxrac üzrə neft və qeyri-neft sektorlarının payı¹, %-lə (1994-2013)



Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika

Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

¹ Qrafik Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasında müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

Bununla yanaşı, ixracın əmtəə strukturunda müstəqillik illərindən başlayaraq paralel olaraq müsbət dəyişikliklər də müşahidə olunmuşdur. Qeyd edək ki, keçmiş Sovetlər Birliyindən “miras” qalan istehsal sahələri müstəqilliyin ilk illərində ölkə ixracının strukturuna ciddi təsir etmişdir. Belə ki, həmin dövrdə əsas ixrac məhsulları qismində pambıq, spirtli və spirtsiz içkilər və s. çıxış etmiş, sonrakı illərdə isə onların ixracı tamamilə azalmışdır. Zaman keçdikcə, əsas ixrac malları sırasında meyvə-tərəvəzlər, yağlar, şəkər, plastik kütlələr, alüminium və ondan hazırlanan məhsullar əsas yerləri tutmuşdur (cədvəl 3.)

Cədvəl 3. Azərbaycanın əsas ixrac malları, mln. USD ilə (1994-2012)

Malların adı	1994	2000	2005	2010	2011	2012	2011-ci illə müqayisədə dəyişmə, %
Xam neft	0.0	985.4	2,218.8	18,489.6	22,911.0	20,232.6	-11.7
Neft məhsulları	223.0	468.0	1,085.0	1,268.4	1,527.7	1,321.2	-13.5
Kimyəvi məhsullar	0.6	44.7	170.4	97.8	120.1	174.6	45.3
Qara metal	94.8	7.9	44.2	112.2	204.1	113.4	-44.4
Plastik kütlə	6.4	20.0	71.7	84.5	123.9	108.8	-12.2
Alüminium	8.1	15.8	53.6	2.7	12.7	94.9	648.1
Qızıl	0.1	0.0	0.0	82.7	92.1	81.5	-11.5
Uçan aparatlar	0.0	1.2	3.0	2.2	2.4	36.8	1,419.4
Elektrik maşınlar	22.3	5.3	6.8	10.5	25.6	32.1	25.3
Avadanlıqlar və qurğular	67.1	25.7	21.2	28.1	26.4	21.8	-17.3
Toxunma məmulatları	0.9	2.5	6.6	13.4	22.3	19.2	-14.2
Meyvə-tərəvəz	11.5	22.2	172.7	154.8	231.3	264.3	14.3
Yağlar	0.1	3.6	68.4	188.3	173.8	221.8	27.6
Şəkər	0.0	0.0	0.1	146.5	199.2	214.9	7.9
Çay	2.5	2.6	14.1	33.4	32.4	37.5	15.8
Pambıq	102.2	36.5	44.0	15.9	20.7	23.4	12.7
İçkilər	25.6	6.2	9.4	15.1	15.7	21.3	35.4
Meyvə və tərəvəzlərin emalı məhsulları	8.4	2.6	16.8	21.5	21.4	18.4	-13.7
Dəri	0.7	1.6	2.2	11.8	11.0	14.0	27.3

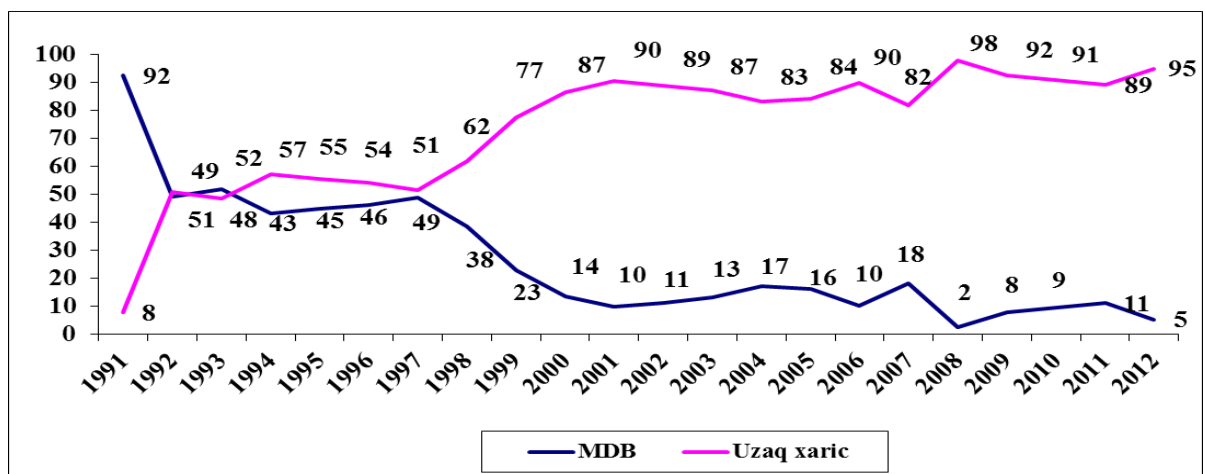
Kağız	3.5	0.3	3.1	3.1	13.9	12.2	-12.2
Digər	59.0	92.8			783.2	843.2	7.7
Cəmi	636.8	1,745.2	4,011.9	20,782.3	26,570.9	23,908.0	-10.0

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi (www.stat.gov.az)

İxracın əmtəə strukturundan fərqli olaraq onun coğrafiyasında müsbət irəliləyişlər gözə çarpmış, müstəqilliyin ilk illəri ilə müqayisədə Azərbaycan ixracının coğrafiyasında əhəmiyyətli şəkildə genişlənmə özünü göstərmişdir. Belə ki, 1994-cü ildə **ixrac tərəfdaşlarımızın** sayı cəmi **40** olduğu halda, 2013-cü ildə bu göstərici **105**-ə yüksəlmişdir. Başqa sözlə ixrac tərəfdaşlarımızın sayı qeyd olunan dövr ərzində 3,9 dəfə artmışdır.

Digər bir mühüm göstərici isə ixracda uzaq xarici ölkələrin (əsasən Avropa İttifaqına üzv olan ölkələrin) payının davamlı olaraq artması, onun əksinə olaraq isə yaxın – “qonşu” ölkələrin payının isə (əsasən MDB ölkələri) azalmasıdır. Belə ki, 1991-ci ildə ölkə ixracında uzaq xaric ölkələrin payı 8% olduğu halda 2012-ci ildə 95% olaraq qeydə alınmışdır (qrafik 2.).

Qrafik 2. Azərbaycan ixracında MDB və digər ölkələrin payı², % (1991-2012)



Buna səbəb kimi ənənəvi iqtisadi əlaqələrin, nəqliyyat kommunikasiyalarının qırılmasından tutmuş siyasi və psixoloji əhəmiyyətli faktorlara qədər bir çox amillər şərtlənirdi. Xarici iqtisadi sektorun liberallaşdırılması və dövlət inhisarından çıxarılması prosesinin təsiri altında xarici iqtisadi, xüsusilə də ixrac əlaqələrinin inkişaf prioritetləri

² Qrafik Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasında müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

müəyyənləşdi – Qərbi Avropa ölkələri, ABŞ, Türkiyə, İran və digər ölkələrlə ikitərəfli münasibətləri inkişaf etdirmək, regional integrasiya proseslərində iştirak etmək. Bütün bu proseslərin təsiri nəticəsində yuxarıdakı qrafikdən də göründüyü kimi ixrac çox sürətli şəkildə MDB ölkələrindən uzaq xaricə doğru yönəlmişdir.

Hesab edirik ki, gələcək dövrlərdə də Azərbaycanın əsas ixrac tərəfdaşları qismində Avropa İttifaqı ölkələri, xüsusilə də İtaliya, Böyük Britaniya və Almanıyanın, eləcə də ABŞ, Rusiya, Türkiyə və İran kimi ölkələr çıxış edəcəklər. Bu xüsusda biz həmin ölkələrin neft və qaz yataqlarının istismarında, TRASEKA, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, Bakı-Tbilisi-Qars və s. kimi geoiqtisadi layihələrdə iştirakı və s. kimi amillərin bu ölkələrlə əlaqələrin təkmilləşdirilməsi, dərinləşdirilməsi və genişləndirilməsi üçün real zəmin olduğu qənaətinəyik. Çünki, ölkəmizlə Aİ arasında hal-hazırda mövcud olan səmərəli iqtisadi və siyasi əməkdaşlığın mövcud ticarət münasibətlərinə çox müsbət təsir göstərdiyinin şahidi oluruq. Hər iki tərəf arasında siyasi dialoqun davam etməsi, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində əməkdaşlığın davam etməsi, müxtəlif saziş layihələri ətrafında müzakirələrin davamı bizə deməyə əsas verir ki, ikitərəfli xarici ticarət əlaqələri durmadan inkişaf edəcək və şaxələnəcəkdir.

Azərbaycan Respublikası ilə Avropa İttifaqı arasında iqtisadi əlaqələr- Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələrin tarixi 1990-cı illərin əvvəllərinə, ölkə müstəqillik qazandıqdan sonrakı dövrə təsadüf edir. Bu əlaqələr, xüsusilə “TACIS” proqramı çərçivəsində Avropa Komissiyasının Müstəqil Dövlətlər İttifaqına göstərdiyi yardımla başlamış və 1992-2006-cı illərdə Azərbaycana 414 mln. avrodan çox məbləğdə humanitar, texniki və ərzaq yardımı göstərilmişdir. Azərbaycanda tam səlahiyyətli nümayəndəliyin açılması ilə Avropa İttifaqı Komissiyası ölkəmizi təşkilata daha da yaxınlaşdırmaq üçün götürülən öhdəliklərin yerinə yetirilməsi istiqamətində ciddi səylər göstərməkdədir.

Azərbaycan Respublikası ilə Avropa İttifaqı arasında münasibətlərin hüquqi əsasını Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi qoymuşdur. Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi Azərbaycanla Avropa İttifaqı və onun üzv dövlətləri arasında ticarət, investisiya, iqtisadi qanunvericilik və mədəni əməkdaşlıq, eyni zamanda immiqrasiya və qeyri-qanuni ticarətin qarşısının alınması sahələrində münasibətləri əhatə edən ümumi

sazişdir. Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi 1996-cı ilin aprel ayında imzalanmış və 1999-cu il 1 iyul tarixində bütün tərəflərin parlament orqanlarında ratifikasiya olunduqdan sonra qüvvəyə minmişdir. Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişinin məqsədi Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına integrasiyası və ölkədə fəaliyyət göstərən xarici və daxili iqtisadi operatorlar vasitəsilə açıq, bazar iqtisadiyyatın yaradılmasını təmin etməkdir. Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişinə əsasən Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında üç əsas qurum yaradılmışdır. Bura Əməkdaşlıq Şurası, Əməkdaşlıq Komitəsi və Parlament Əməkdaşlıq Komitəsi daxildir.

2007-ci ildə Azərbaycanda Aİ-nin yeni Avropa Qonşuluq və Tərəfdaşlıq Aləti (AQTA) tətbiq olunur. AQTA ölkəmiz üçün aşağıdakı imkanlar yaratmışdır:

- siyasi, iqtisadi və inzibati islahatların həyata keçirilməsi və birgə dəyərlərə hörmət edilməsində konkret irəliləyişə nail olunması müqabilində Aİ-nin daxili bazarında müəyyən paya sahib olma imkanı;
- vətəndaşların, əmtəələrin, xidmətlərin və kapitalın sərbəst dövriyyəsini təmin etmək məqsədilə gələcək integrasiya və liberalizasiya proseslərində iştirak;
- AB üzv ölkələri ilə daha səmərəli siyasi dialoq və əməkdaşlıq, güzəştli ticarət əlaqələri və açıq bazar, miqrasiya, narkotiklər və mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində əməkdaşlıq, sərmayələrin təşviqi, yeni maliyyə mənbələrinin əldə edilməsi, ölkəmizin Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olmasının dəstəklənməsi və s.

Həmçinin, AQTA tərəfdaş ölkələr, o cümlədən Azərbaycan Respublikası üçün mədəniyyət, təhsil və ətraf mühit sahələri üzrə əlaqələri təşviq edən müəyyən Aİ proqramlarında intensiv iştirak və texniki yardım imkanları təqdim etmişdir. Bu kontekstdə, xüsusilə Avropa Qonşuluq və Tərəfdaşlıq Aləti (AQTA) çərçivəsində Tvinning, Texniki yardım və Məlumat mübadiləsi (TAİEX), Büdcəyə dəstək, “Tempus”, “Erasmus Mundus” kimi proqramlar qeyd oluna bilər.

Digər əməkdaşlıq çərçivəsi 2009-cu il 7 may tarixində Praqa şəhərində birgə bəyannamənin imzalanması ilə qəbul edilmiş Şərq Tərəfdaşlığı (ŞT) təşəbbüsüdür. Bu, Avropa İttifaqı və Azərbaycan da daxil olmaqla, altı tərəfdaş ölkə ilə münasibətlərin gücləndirilməsi üçün yeni təşəbbüsüdür. Şərq Tərəfdaşlığında məqsəd həmin ölkələri Avropa İttifaqına daha da yaxınlaşdırmaq, sabitlik, qabaqcıl idarəetmə və iqtisadi

inkişafı təşviq etməkdir. Bu təşəbbüs demokratiya, qanunun aliliyi, insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hörmət, bazar iqtisadiyyatı və davamlı inkişaf kimi ümumi dəyərlərə əsaslanır. Tərəfdaşlıq iştirakçı ölkələrin Avropa İttifaqının iqtisadiyyatına tədrici integrasiyasını təşviq edəcək, dərin və hərtərəfli azad ticarət məkanının formalaşdırılmasına şərait yaradacaqdır. Digər məqsəd Avropa İttifaqının şərq tərəfdaşları üçün uzun müddətdə viza rejiminin tam liberallaşdırılması ilə Birliyə səfərlərin yüngülləşdirilməsidir.

Azərbaycan Respublikası ilə Aİ arasında əməkdaşlığın əsas istiqamətlərindən birini enerji dialoqu təşkil edir. Bu çərçivədə 7 noyabr 2006-cı il tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Brüsselə səfəri zamanı imzalanmış “Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasında enerji sahəsində strateji tərəfdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumu” AR və Aİ arasında enerji dialoqunun genişləndirilməsi istiqamətində yeni imkanlar yaratmışdır. Bu Memorandumun əsas məqsədləri Aİ-nin enerji təchizatının şaxələnməsi və təhlükəsizliyi, həmçinin Azərbaycanın enerji infrastrukturunun inkişafı və müasirləşdirilməsi, enerjiden səmərəli istifadə, enerjiyə qənaət və bərpa olunan enerji mənbələrinin istifadəsidir.

Nəqliyyat və enerji sahəsində atılan digər mühüm addımlardan biri də TRACECA (Avropa-Qafqaz-Asiya arasında nəqliyyat dəhlizi) proqramının təsis olunmasıdır. «Yeni İpək Yolu» adlandırılan TRACECA proqramı Mərkəzi Asiya, Qafqaz və Avropa arasında nəqliyyat əlaqələrini inkişaf etdirən və Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi ilə reallaşdırılan proqramdır. TRACECA (Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizi) 3 may 1993-cü il tarixində Brüsseldə keçirilmiş 8 təsisçi dövlətin (5 Mərkəzi Asiya və 3 Cənubi Qafqaz ölkələri) ticarət və nəqliyyat nazirlərinin Konfransında təsis olunmuşdur. Proqramın məqsədi iştirakçı dövlətlərin siyasi və iqtisadi müstəqilliyini dəstəkləməklə onların alternativ nəqliyyat yolları vasitəsilə Avropa və dünya bazarlarına çıxış qabiliyyətini yüksəltmək, Avropadan Qara Dəniz və Qafqaz vasitəsilə Mərkəzi Asiyaya və əks istiqamətdə ən tez və ən ucuz nəqliyyat dəhlizinin yaradılmasından ibarətdir

Azərbaycan Respublikası ilə Avropa İttifaqı arasında ticarət əlaqələri. Ölkəmizin Avropa İttifaqı ilə əlaqələri təkcə siyasi, mədəni, enerji sahəsində deyil, eyni

zamanda qarşılıqlı ticarət sferasında da sürətlə inkişaf etməkdədir 2001-ci ildən etibarən Avropa İttifaqı Azərbaycanın əsas ticarət tərəfdaşına çevrilmişdir.

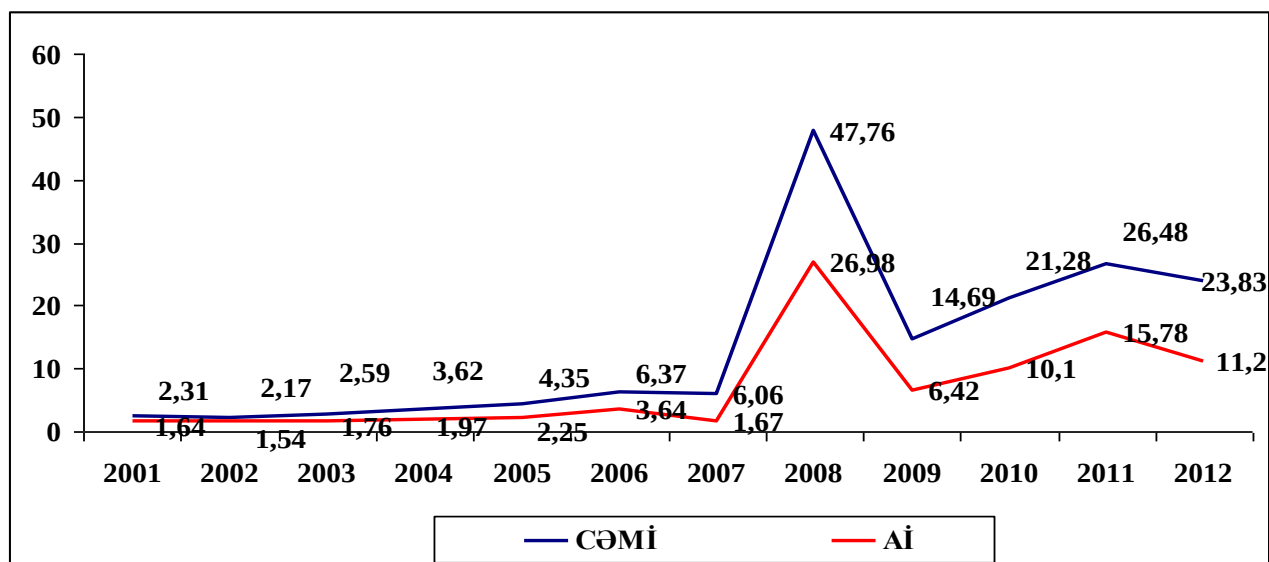
Cədvəl 4. Azərbaycanın Aİ-yə ixracı, mlrd. USD ilə (2001-2012)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
CƏMİ	2,31	2,17	2,59	3,62	4,35	6,37	6,06	47,76	14,69	21,28	26,48	23,83
Aİ	1,64	1,54	1,76	1,97	2,25	3,64	1,67	26,98	6,42	10,1	15,78	11,2
Payı, %	71,0	71,0	68,0	54,4	51,7	57,1	27,6	56,5	43,7	47,5	59,6	47,0

Mənbə: Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi (www.trademap.org)

Cədvəldən də göründüyü kimi Azərbaycan Respublikasından Avropa İttifaqına ixracın ümumi ixracda payının ən yüksək həddi 2001-2002-ci illərdə qeydə alınmış, ən aşağı həddi isə 2007-ci ildə müşahidə edilmişdir. Belə ki, 2001-2002-ci illərdə bu göstərici 71% olduğu halda, 2007-ci ildə isə 27,6%-ə enmişdir. Ümumiyyətlə isə qeyd edə bilərik ki, son 12 ildə (2007-ci il istisna olmaqla) bütün illərdə Aİ-yə ixrac ümumi ixracın təqribən yarısına bərabər və ya yüksək olmuşdur.

Şəkil 1. Azərbaycanın Aİ-na ixracı, mlrd. USD ilə (2001-2012)



Mənbə: Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi (www.trademap.org)

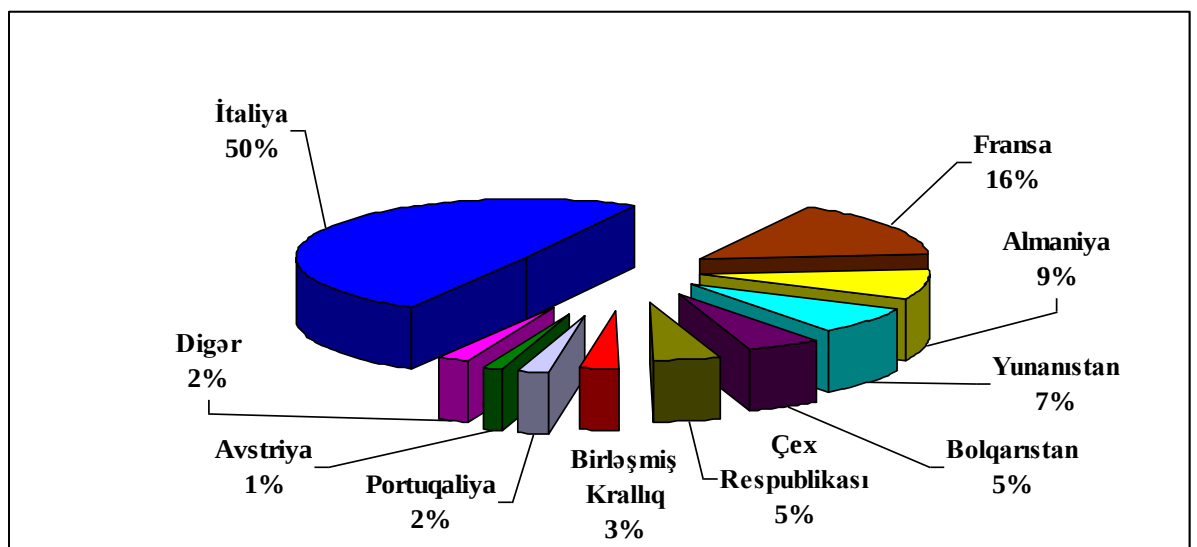
Bu isə kifayət qədər sevindirici haldır çünki, 70 il keçmiş Sovetlər İttifaqının üzvü olmuş və müttəfiq ölkələrdən başqa ölkələrlə birbaşa nə iqtisadi nə də ticari əlaqələri olmayan bir ölkə üçün, qısa müddət ərzində ümumi ixracın yarısından çoxunun adı çəkilən

ölkələrdən coğrafi baxımdan kifayət qədər uzaqlıqda yerləşən ölkələrin (burada Avropa İttifaqına üzv ölkələr nəzərdə tutulur) payına düşməsi ixracın şaxələnməsi baxımından kifayət qədər önəmli hadisələrdəndir.

Eyni zamanda, Azərbaycandan Avropa İttifaqına ixracın ölkələr üzrə bölgüsünə nəzər yetirdikdə aydın olur ki, İtaliya Respublikasının payı daha yüksəkdir.

Belə ki, aşağıdakı şəkildən də göründüyü kimi 2012-ci ildə Azərbaycandan Aİ-na ixracın 50 %-i İtaliyanın payına düşmüşdür. Eyni zamanda qeyd olunan müddət ərzində ölkədən Aİ-na ixracın 97,7 %-i yuxarıdakı diaqramda adıçəkilən 9 ölkənin (**İtaliya, Fransa, Almaniya, Yunanıstan, Bolqarıstan, Çex Respublikası, Birləşmiş Krallıq, Portuqaliya və Avstriya**) payına düşmüşdür.

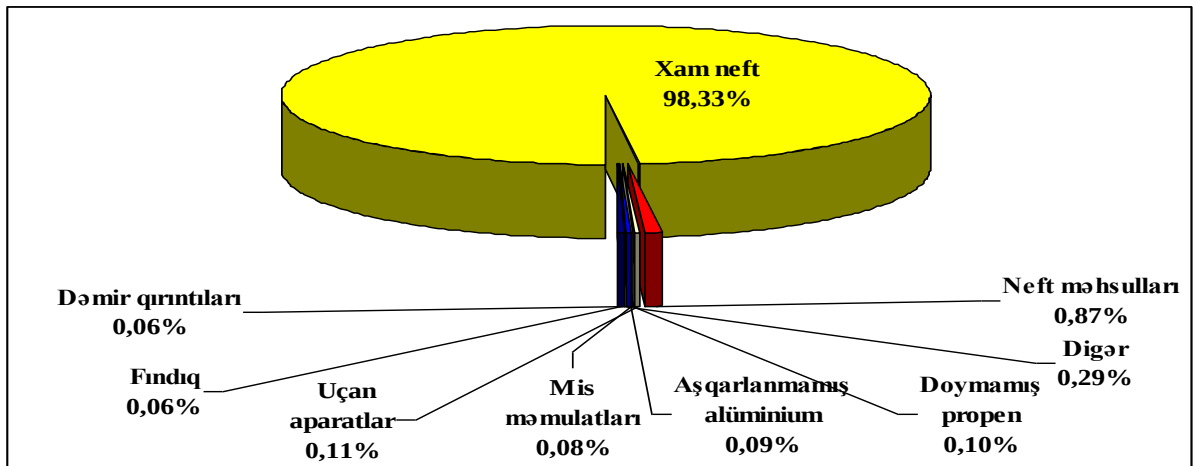
Qrafik 3. Azərbaycanın Aİ daxilində əsas ixrac tərəfdaşı olan ölkələr (2012)



Mənbə: Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi (www.trademap.org)

Digər tərəfdən Azərbaycandan Avropa İttifaqına ixracda əsas ixrac məhsulu kimi xam nefti qeyd edə bilərik. Başqa sözlə 2012-ci ildə Avropa İttifaqına ixracın 98,3 %-i xam neftin payına düşmüşdür (qrafik 4.).

Qrafik 4. Azərbaycanın Aİ-yə ixracının əmtəə strukturu, % (2012)



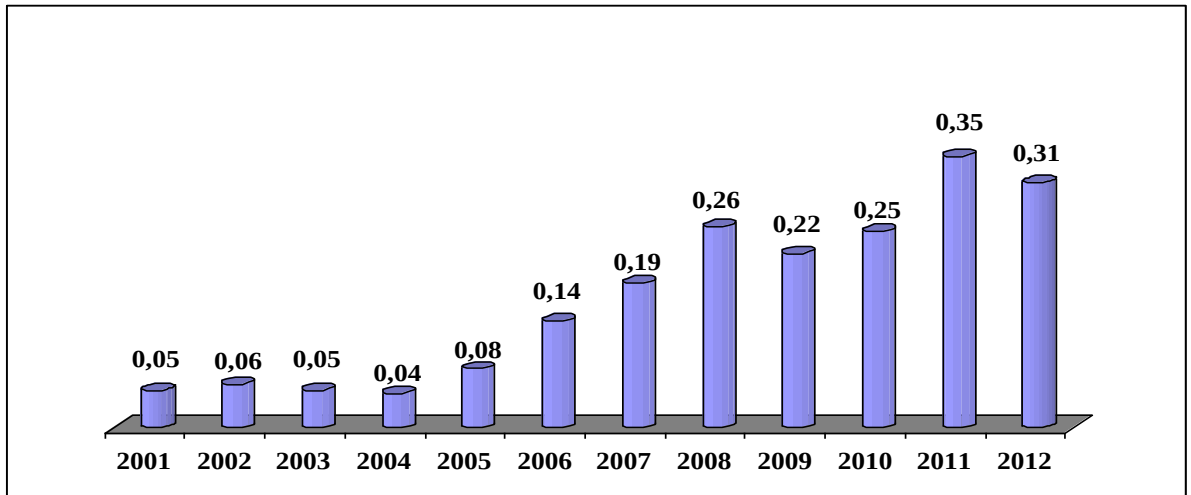
Mənbə: Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi (www.trademap.org)

Diaqramdan da göründüyü kimi ölkədən Aİ bazarlarına ixracın çox kiçik bir hissəsi qeyri-neft məhsullarının hesabına formalaşmışdır. Onu da qeyd etməliyik ki, 2012-ci il də Azərbaycandan Avropa İttifaqına qeyri-neft sektoru üzrə ixrac ümumi ixracın cəmi 0,79 %-ni əhatə etmişdir.

Bu baxımdan araşdırma mövzusu olaraq Azərbaycan ixracının Avropa İttifaqı təmsalında şaxələnməsi imkanları kimi seçilməsi də təsadüf deyildir. Belə ki, Aİ bazarının dünyada misli olmayan həcmi, eləcə də Azərbaycanın Avropa ölkələrinin enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsindəki rolunu, həmçinin bu bazarlarda qiymətlərin nisbətən yüksək olması, coğrafi yaxınlıq və s. kimi amilləri nəzərə alaraq ixrac potensialı və müqayisəli üstünlüyə malik məhsullarımızın sözügedən İttifaqa qeyri-neft məhsullarının ixracını təşviq etməklə ixracın şaxələnməsinə nail olmaq mümkündür.

Bununla yanaşı, Azərbaycan ixracının təqribən yarısının Aİ-nin payına düşməsinə baxmayaraq onun ümumi idxalında ölkəmizin payı elə də böyük olmamışdır. Belə ki, 2001-2012-ci illər arasında Azərbaycanın Aİ idxalında payı heç 1 % belə olmamışdır (qrafik 5.).

Qrafik 5. Aİ idxalında Azərbaycanın payı, % (2001-2012)



Mənbə: Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi (www.trademap.org)

Yuxarıdakı diaqram da bir daha göstərir ki, Azərbaycanın Aİ-a ixracı onun ümumi idxalında çox cüzdür və gələcəkdə ölkədə qeyri-neft məhsullarının qeyd olunan məkana ixracının təşviqi, stimullaşdırılması və maliyyələşdirilməsinin daha da artırılması hesabına ixracın şaxələnməsi mümkün olar.

Son illərdə ölkəmizdə gedən sürətli inkişaf tempi yerli müəssisələrimizin, istehsalçılarımızın fəaliyyətlərinə olduqca müsbət təsir göstərmişdir. Sevindirici haldır ki, artıq bir sıra Azərbaycan şirkətləri xarici bazarlarda öz yüksək keyfiyyətli məhsul və xidmətlərini əcnəbi istehlakçılara təklif etməkdədir. Dövlətimiz tərəfindən məqsədyönlü şəkildə aparılan iqtisadi islahatlar, sahibkarlığa yardım siyasəti nəticəsində şirkətlərimizin ixrac sahəsində aktivliyi xeyli artmışdır. Artıq yerli sahibkarlarımız daxili bazar ilə yanaşı xarici bazarlara da böyük maraq göstərir, potensial hədəf müştərilərini, onların ehtiyacalarını müəyyən etməyə çalışır. Bu istiqamətdə, sahibkarlarımızın ən çox diqqətini çəkən regionlardan biri də Avropa İttifaqıdır.

Məlumdur ki, Avropa İttifaqı Azərbaycanın ticarət sahəsində əsas strateji partnyorlarından biridir və hər iki tərəf arasında ticarət mübadiləsinin genişləndirilməsi üçün böyük potensial vardır. Hal-hazırda, Azərbaycanın Avropa İttifaqının Ümumiləşdirilmiş Preferensiyalar Sistemi (GPS+) proqramında iştirak etməsi yerli sahibkarlarımıza öz məhsullarını İttifaqın bazarlarında daha əlverişli

şərtlər və qiymətlərlə satmasına şərait yaradır. Lakin Avropa İttifaqına məhsul və xidmətlər ixrac edə bilmək üçün yerli sahibkarlarımız bu məkanın daxili qanunlarını, gömrük prosedurlarını və digər qaydalarını mütləq öyrənməlidir. Bütün bunları nəzərə alaraq, Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondunun İxrac Departamenti öz məhsul və xidmətlərini Avropa İttifaqının bazarlarına çıxartmaq istəyən yerli sahibkarlar üçün “Avropa İttifaqına Necə İxrac Etməli” adlı təlimat kitabçası dərc etmişdir.

2.2 AZƏRBAYCANIN AVROPA İTTİFAQINA İXRACININ ŞAXƏLƏNMƏSİ VƏZİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏRNDİRİLMƏSİ

Araşdırmanın öncəki hissəsində Azərbaycan Respublikasının ümumi ixracının dinamikası, əmtəə strukturu və coğrafiyasına nəzər yetirilmiş, ixracın şaxələnməsi vəziyyəti qiymətləndirilmişdir. Qeyd olunan təhlilər nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, ölkə ixracının (müstəqillik illərində) həcmi çox sürətli şəkildə artmış, onun coğrafiyası günü-gündən genişlənməmişdir. Belə ki, son illərdə xarici ticarət tərəfdaşlarının sayı 155-ə, ixrac sahəsində tərəfdaş ölkələrin sayı isə 100-ə çatmışdır. Eyni zamanda 1990-cı illərlə müqayisədə ölkə ixracının regionlar üzrə bölgüsündə də ciddi dəyişikliklər müşahidə olunmuş, müstəqilliyin başlanğıcında əsas ixrac tərəfdaşları sırasında MDB ölkələri ilk sıraları tutsa da, hazırda uzaq xarici ölkələr (Aİ, ABŞ və s. ölkələr) əsas ixrac tərəfdaşlarımıza çevirilmişdir.

Bununla yanaşı, ixrac olunan malların sayında da ciddi artım qeydə alınmışdır. Belə ki, 1994-cü ildə təqribən 500 mal ölkədən ixrac olunurdusa da, hazırda bu göstərici 2500-dən çoxdur. Lakin, təəssüf hissi ilə bildirməliyik ki, müstəqillik illərində ölkə ixracında neft və neft məhsullarının payı davamlı olaraq artmış və 1994-cü ildə ümumi ixracda payı 64% olan qeyri-neft ixracı, 2012-də 5,6%-ə enmişdir.

DGK-nın məlumatına görə, 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Avropa Birliyi ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 13.843,73 mln.dolları, həçinin idxalın həcmi 2.657,21mln.dolları, ixracın həcmi 11.186,52mln dolları həcmindədir, xarici ticarət saldosu isə müsbət 8.529,31 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının 2012-ci ildə Avropa Birliyi ölkələrinin xarici ticarət dövriyyəsidəki payı 42,15%, həmçinin idxalda isə 26,98%, ixracda isə 44,95% təşkil etmişdir.

Cədvəl 5. 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı ilə ticarət əlaqələri
(milyon ABŞ dolları ilə)

Ölkələr	İxrac	Xüsusi çəkisi (%-lə)	İdxal	Xüsusi çəkisi (%-lə)	Dövriyyə	Xüsusi çəkisi (%-lə)
İtaliya	5 547,99	23,21	261,62	2,71	5 809,61	17,31
Fransa	1 775,64	7,43	185,83	1,93	1 961,47	5,84
Almaniya	964,77	4,04	779,87	8,08	1 744,64	5,20
Yunanıstan	833,83	3,49	15,21	0,16	849,04	2,53
Birləşmiş Krallıq	326,66	1,37	496,19	5,14	822,85	2,45
Bolqarıstan	597,56	2,50	25,98	0,27	623,54	1,86
Çexiya Respublikası	511,76	2,14	98,22	1,02	609,98	1,82
Avstriya	139,98	0,59	124,60	1,29	264,58	0,79
Portuqaliya	243,09	1,02	2,91	0,03	246,00	0,73
Niderland	10,85	0,05	150,09	1,55	160,94	0,48
İspaniya	66,91	0,28	91,47	0,95	158,38	0,47
Rumıniya	59,60	0,25	23,99	0,25	83,59	0,25
Kipr	23,39	0,10	50,25	0,52	73,64	0,22
İsveç	0,08	0,0003	63,68	0,66	63,76	0,19
Belçika	2,68	0,01	57,54	0,60	60,22	0,18
Malta	51,69	0,22	0,31	0,003	52,00	0,15
Finlandiya	0,05	0,0002	51,86	0,54	51,91	0,15
Polşa	3,48	0,01	45,26	0,47	48,74	0,15
İrlandiya	27,70	0,12	18,24	0,19	45,94	0,14
Slovakiya	0,01	0,00002	26,27	0,27	26,28	0,08
Litva	2,68	0,01	21,32	0,22	24,00	0,07
Macarıstan	0,06	0,0003	23,71	0,25	23,77	0,07
Danimarka	2,17	0,01	20,12	0,21	22,29	0,07
Lüksemburq	0,17	0,001	14,44	0,15	14,61	0,04
Latviya	5,72	0,02	8,54	0,09	14,26	0,04
Estoniya	0,38	0,002	5,94	0,06	6,32	0,02

Sloveniya	0,02	0,0001	6,09	0,06	6,11	0,02
<i>Aİ ölkələri üzrə cəmi</i>	11 198,92	46,84	2 669,55	27,66	13 868,47	41,32
Digər ölkələr	12 709,05	53,16	6 983,32	72,34	19 692,37	58,68
Cəmi:	23 907,97	100,00	9 652,87	100,00	33 560,84	100,00
Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi						

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatına əsasən, 2013-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı (Aİ) ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 15.276,18 mln. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 3.762,84 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 11.513,34 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə müsbət 7.750,50 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

2013-cü ildə Avropa İttifaqı ölkələrinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsidəki payı 44,04 faiz, o cümlədən idxalda 35,13 faiz, ixracda isə 48,02 faiz təşkil etmişdir. 2012-ci il ilə müqayisədə, 2013-cü ildə Avropa İttifaqı ölkələri ilə xarici ticarət dövriyyəsi 7,56 faiz artmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinin məlumatına əsasən, 2014-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqı ölkələri ilə ticarət dövriyyəsinin həcmi 14.671,16 mln. ABŞ dolları, o cümlədən idxalın həcmi 3.103,59 mln. ABŞ dolları, ixracın həcmi 11.567,57 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, xarici ticarət saldosu isə müsbət 8.463,98 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

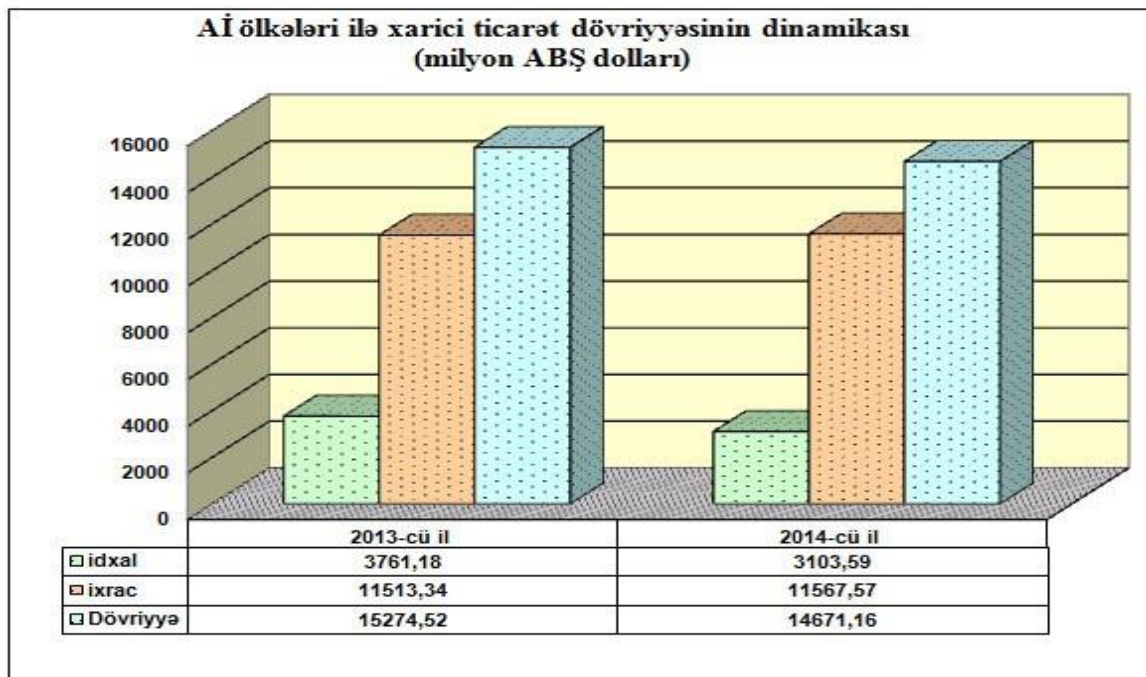
2014-cü ildə Avropa İttifaqı ölkələrinin Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsidəki payı 47,30 faiz, o cümlədən idxalda 33,78 faiz, ixracda isə 52,99 faiz təşkil etmişdir. 2013-cü il ilə müqayisədə, 2014-cü ildə Avropa İttifaqı ölkələrinə ixrac 0,47 faiz artmışdır.

Səkil 2.



Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi

Şəkil 3.



Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi

Azərbaycan ixracının Aİ ölkələri ilə münasibətdə şaxələnməsi-Yuxarıda qeyd olunanlar Azərbaycanın ümumi ixracının, xarici ticarət dövriyyəsi müasir vəziyyətinin, onun şaxələnməsi dərəcəsinin təhlili ilə bağlı qısa xülasədir. Bəs Aİ ölkələri ilə münasibətdə ixracda hansı meyllər müşahidə olunmuş, onun dinamikası, strukturu və

coğrafiyasında hansı dəyişikliklər özünü göstərmişdir.

Cədvəl 6. Azərbaycanın Aİ ölkələrinə ixracı, mln. USD (1992-2013)

	Ölkələr	1992	1997	2002	2007	2012	2013
1	Almaniya	12,9	6,2	28,8	19,7	964,8	1 356,7
2	Avstriya	33,6	0,9	0,0	2,5	140,0	399,5
3	Belçika	3,7	0,3	1,2	14,8	2,7	7,7
4	Bolqarıstan	5,4	4,5	2,6	5,7	597,6	119,1
5	Birləşmiş Krallıq	144,9	1,4	9,0	3,1	326,7	484,4
6	Çexiya Respublikası	14,8	3,6	0,2	0,4	511,8	215,9
7	Danimarka	4,8	0,0	0,1	0,2	2,2	0,3
8	Estoniya	3,3	0,6	0,0	0,5	0,4	0,8
9	Finlandiya	1,0	0,3	0,0	0,1	0,0	0,0
10	Fransa	1,5	0,1	166,3	258,8	1 775,6	1 131,1
11	Xorvatiya	0,0	0,0	7,3	39,9	330,6	213,3
12	İrlandiya	0,0	0,0	0,0	0,0	27,7	34,6
13	İspaniya	0,2	0,3	104,0	52,8	66,9	74,9
14	İsveç	0,0	26,0	0,0	0,0	0,1	0,1
15	İtaliya	19,0	32,9	1 082,7	940,9	5 548,0	5 989,7
16	Kipr	73,3	0,0	0,2	34,4	23,4	23,2
17	Latviya	8,1	1,8	2,5	3,6	5,7	2,4
18	Litva	5,2	0,7	3,1	5,1	2,7	2,2
19	Lüksemburq	0,1	0,0	4,5	0,0	0,2	0,2
20	Macarıstan	5,7	4,1	0,0	0,0	0,1	0,1
21	Malta	0,0	0,0	30,2	119,5	51,7	0,0
22	Niderland	0,2	5,6	9,6	7,4	10,8	18,6
23	Polşa	6,0	2,9	1,6	3,8	3,5	10,2
24	Portuqaliya	0,0	0,0	3,0	0,0	243,1	525,8
25	Rumıniya	0,1	0,0	28,4	85,4	59,6	92,4
26	Slovakiya	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0
27	Sloveniya	0,0	0,0	4,8	0,0	0,0	0,0
28	Yunanıstan	3,7	13,8	54,1	115,1	833,8	810,4
	CƏMİ	347,6	105,9	1 545,2	1 713,8	11 529,5	11 513,4

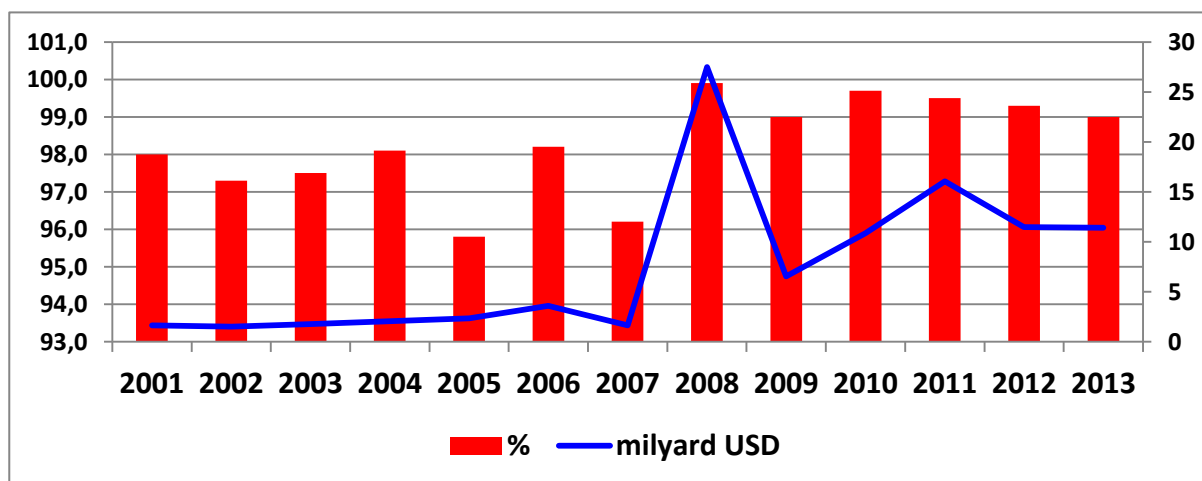
Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

Yuxarıdakı cədvəldən də göründüyü kimi Azərbaycanın Aİ-na üzv olan Almaniya, Avstriya, Bolqarıstan, Birləşmiş Krallıq, Çexiya Respublikası, Fransa, Xorvatiya, İrlandiya, İspaniya, İtaliya, Portuqaliya, Rumıniya və Yunanıstan kimi ölkələrə 1992-ci illə müqayisədə 2013-cü ildə ixracın həcmində əhəmiyyətli dərəcədə artım müşahidə olunmuşdur.

Paralel olaraq Aİ ölkələrindən olan Danimarka, Estoniya, Finlandiya, Kipr, Latviya, Litva və Macarıstana münasibətdə qeyd olunan dövr ərzində ixracda ciddi azalma qeydə alınmışdır. Eyni zamanda Aİ ölkələrindən olan İsveç, Luksemburq, Slovakiya və Sloveniyaya müstəqillik illərində demək olar ki ixrac əməliyyatı həyata keçirilməmişdir.

Azərbaycanın Aİ bazarlarına əsas ixrac malları. Qeyd edək ki, son illərdə ölkəmizdən Aİ-yə ixracın təqribən 99%-ni xam neft və neft məhsulları təşkil etmişdir. Eyni zamanda apardığımız təhlillər onu da deməyə imkan verir ki, qeyri-neft sektoru üzrə ixracın həcmində də müstəqilliyimizin ilk illəri ilə müqayisədə son dövrlərdə əhəmiyyətli canlanma müşahidə olunmuşdur.

Qrafik 6. Azərbaycanın Aİ-yə neft və neft məhsulları ixracı



Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

Göründüyü kimi 2001-2013-cü illərdə Azərbaycanın Aİ-yə ixracında neft sektorunun payı 96-99% arasında dəyişmişdir. Ən aşağı göstərici 2005-ci ildə (96%), ən yüksək göstərici isə 2012-ci ildə (99,3%) müşahidə olunmuşdur. Lakin Aİ bazarlarına ixrac edilən neft və neft məhsullarının məbləğində 2008-ci ilə nisbətən son dövrlərdə ciddi azalma müşahidə edilməkdədir. Belə ki, 2008-ci ildə 27,5 mlrd. USD olan neft

sektoru üzrə ixrac 2013-cü ildə 11,4 mlrd. USD-yə enmişdir. Digər tərəfdən ölkədən Avropa İttifaqına ixrac olunan qeyri-neft məhsullarının ümumi ixracda xüsusi çəkisi faizlə dəyişməsə də (təqribən 1-4%), onun məbləğində əhəmiyyətli şəkildə artım qeydə alınmışdır. Başqa sözlə 2013-cü ildə qeyri-neft ixracı 2008-ci illə müqayisədə **1,9 dəfə**, 2012-ci il ilə nisbətdə isə **52,1%** artaraq, **114,2 mln. USD-yə** çatmışdır. Lakin Azərbaycandan Avropa İttifaqına ixrac olunan və 2013-cü ildə 114,2 mln. USD həcmində olan qeyri-neft sektoru üzrə ixracın ümumi ixracda payı yalnız 1% olmuşdur.

Cədvəl 7. Azərbaycanın Aİ-yə əsas ixrac malları, (mln. USD)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
CƏMİ	39,30	68,00	35,53	72,84	75,09	114,20	100,0%
O cümlədən							
Fındıq	6,19	28,33	11,02	25,15	10,23	22,06	19,3%
Doymamış propen	2,45	4,52	4,38	4,77	1,12	11,35	9,9%
Avadanlıqlar və mexaniki qurğular, onların hissələri	2,59	4,29	1,52	3,13	3,51	7,30	6,4%
Alkoqollu içkilər	0,96	0,71	0,25	0,63	0,77	4,07	3,6%
Meyvə konservləri, mürəbbə və cəmləri	0,16	0,44	0,57	1,94	1,99	3,48	3,0%
Meyvə şirələri	2,15	1,68	2,38	4,21	2,86	3,09	2,7%
Plastik kütlələr	7,44	4,62	5,98	15,83	8,27	1,43	1,3%
Alüminium	0,08	0,15	1,25	2,16	1,29	1,42	1,2%
Elektrik maşınları və avadanlıqları, aparatura və onların hissələri	3,33	0,15	2,09	2,92	1,55	1,32	1,2%
Yod	0,00	0,00	0,2	0,16	0,76	1,11	1,0%
Un	0,14	0,00	0,01	0,03	0,00	0,96	0,8%
Qaz sayğacları	0,00	0,00	0,00	0,84	0,07	0,63	0,6%
Qara metallar və ondan məhsullar	0,51	0,47	1,23	0,43	2,47	0,41	0,4%
Su	0,00	0,00	0,02	0,00	0,03	0,17	0,1%
Təyyarə və onun hissələri	0,00	0,00	0,00	0,00	27,5	0,00	0,0%
Dəmir filizi	0,00	0,00	1,08	6,02	4,59	0,00	0,0%
Digər	13,3	22,64	3,55	4,62	8,08	55,4	48,5%

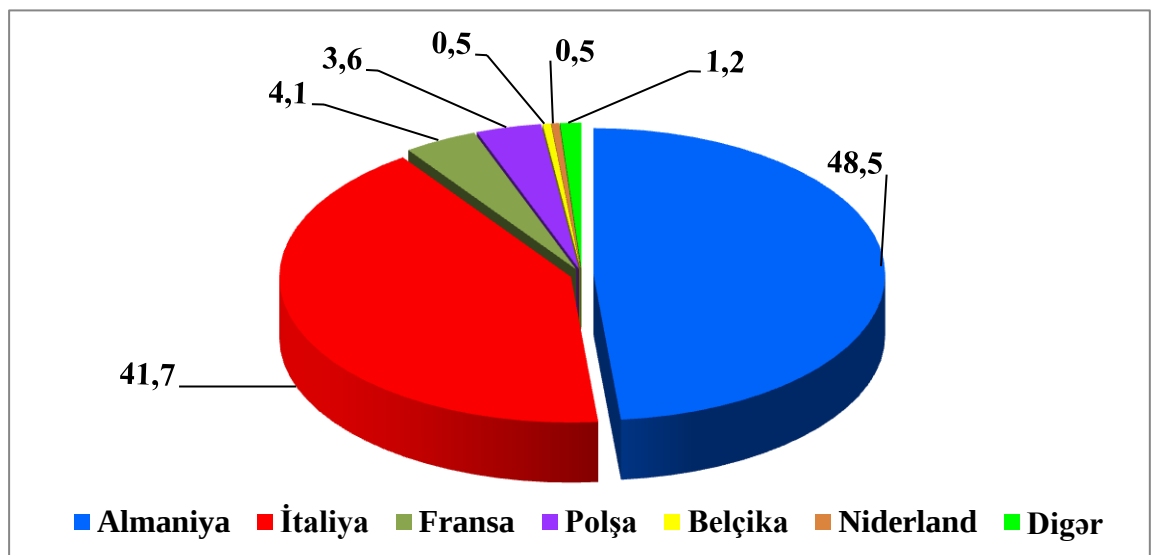
Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

Eyni zamanda qeyd edə bilərik ki, son illərdə Aİ bazarlarına əsas ixrac mallarımız əsasən kənd təsərrüfatı və emalı məhsulları olmuşdur. Belə ki, 2013-cü ildə cəmi ixracın 19,3%-ni **fındıq**, 5,8%-ni **meyvə şirələri və konservləri**, 3,6%-ni **alkoqollu içkilər** təşkil etmişdir.

Fındıq ixracı. Qeyd etməliyik ki, 2008-ci ildə Azərbaycanın Aİ-yə fındıq ixracı **6,2 mln. USD** idisə, hazırda (2013) bu rəqəm **22,1 mln. USD-yə** kimi yüksəlmişdir. bu isə göstərir ki, adı çəkilən məhsul ixracı son 5 ildə **2,6 dəfə** artmışdır. Təkcə 2012-ci ilə nisbətdə 2013-cü ildə fındıq ixracında 1,2 dəfə artım müşahidə olunmuşdur.

Aşağıdakı diaqramdan da göründüyü kimi 2013-cü ildə Azərbaycanın fındıq ixracı üzrə əsas tərəfdaş Aİ ölkələri **Almaniya və İtaliya** olmuşdur. Belə ki, qeyd olunan 2 ölkəyə fındıq ixracı ümumi Aİ –yə ixracın 90%-i təşkil etmişdir. Onu da qeyd edək ki, analoji vəziyyət 2008-2012-ci illərdə müşahidə olunmuş, demək olar ki, Aİ-yə üzv olan fındıq ixrac etdiyimiz ölkələrin siyahısında ciddi bir dəyişiklik müşahidə olunmamışdır. Belə ki, 2008-2012-ci illərdə də əsas fındıq ixrac etdiyimiz ölkələr yenə də Almaniya və İtaliya olmuşdur.

Qrafik 7. Fındıq ixracının coğrafiyası, % (2013)



Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

Doymamış propen ixracı. Azərbaycandan Aİ-yə ixrac olunan qeyri-neft məhsulları içərisində doymamış propen ixracının xüsusi yeri vardır. Belə ki, Aİ-yə ümumi ixracın 9,9%-ini doymamış propen təşkil etmişdir. Bununla yanaşı adı çəkilən məhsul üzrə ixrac 2008-ci ildən başlayaraq artmaqda davam etmiş və 2013-cü ildə

özünün ən pik səviyyəsinə - **11,35 mln. USD** səviyyəsinə çatmışdır. Başqa sözlə desək, 2008-ci illə müqayisədə bu məhsul üzrə Aİ-yə ixrac 3,6 dəfə artmışdır.

Cədvəl 8. Doymamış propen ixracının coğrafiyası, mln. USD

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Polşa	2,4	3,6	3,9	0,6	1,1	8,2
İspaniya	0,0	0,0	0	0	0	1,4
Belçika	0,0	0,0	0	0	0	0,9
Niderland	0,0	0,0	0	0	0	0,8
Rumıniya	0,0	0,4	0,4	4,2	0	0,0
<i>Digər</i>	<i>0,1</i>	<i>0,5</i>	<i>0,1</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0,0</i>
CƏMİ	2,4	4,0	4,3	4,8	1,1	11,3

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

Cədvəldən də göründüyü kimi Azərbaycanın Aİ-yə doymamış propen ixracı üzrə əsas tərəfdaşı **Polşa** olmuşdur. Belə ki, sözügedən məhsul üzrə ixracın 72,6%-i bu ölkənin payına düşmüşdür. Bununla yanaşı qeyd etməliyik ki, həm 2008-ci illə, həm də 2012-ci illə müqayisədə Polşaya doymamış propen ixracı artmışdır.

Digər əsas doymamış propen ixracı tərəfdaşımız olan Aİ ölkəsi isə **İspaniya** olmuşdur. Lakin bu ölkəyə adıçəkilən məhsulun ixracı 2013-cü ildən başlasa da Aİ-yə ümumi doymamış propen ixracının 12,4%-i İspaniyanın payına düşmüşdür. Onu da qeyd etməliyik ki, İspaniya ilə yanaşı **Belçika və Niderlanda** da doymamış propen ixracı 2013-cü ildən həyata keçirilməyə başlanılmışdır.

Bununla yanaşı Aİ ölkələrindən olan **Rumıniyaya** doymamış propen ixracı əvvəlki illərdə olsa da 2013-cü ildə qeyd olunan əməliyyat həyata keçirilməmişdir. Qeyd etməliyik ki, 2011-ci ildə Rumıniyaya Azərbaycandan **4,2 mln. USD** həcmində doymamış propen ixrac edilmişdir.

Avadanlıqlar və mexaniki qurğular, onların hissələri ixracı. Qeyd edək ki, ölkəmizdən Aİ-yə ixrac olunan əsas qeyri-neft məhsullarından biri də avadanlıqlar və mexaniki qurğular, onların hissələridir. Başqa sözlə 2013-cü ildə Aİ-yə ixracımızın 6,4%-i qeyd olunan məhsulların payına düşmüşdür.

Oda qeyd olunmalıdır ki, 2008-ci illə müqayisədə, 2013-cü ildə avadanlıqlar və mexaniki qurğular, onların hissələri ixracı 1,8 dəfə, 2012-ci illə müqayisədə isə 1,2 dəfə artmışdır.

Cədvəl 9. Avadanlıq və mexaniki qurğular, onların hissələri ixracının coğrafiyası, mln. USD

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Aİ -CƏMİ	2,59	4,29	1,52	3,13	3,51	7,30	100,0%
Birləşmiş Krallıq	0,54	0,49	0,43	0,43	1,36	5,52	75,6%
Almaniya	0,29	0,86	0,05	0,70	1,14	0,59	8,1%
Rumıniya	0,00	0,00	0,00	0,00	0,15	0,55	7,5%
Niderland	0,73	0,15	0,01	0,62	0,03	0,12	1,6%
Fransa	0,00	0,40	0,17	0,05	0,38	0,01	0,1%
Çex Respublikası	0,00	0,00	0,00	0,00	0,38	0,01	0,1%
Avstriya	0,01	1,13	0,00	0,05	0,01	0,01	0,1%
Slovakiya	0,06	1,05	0,36	0,00	0,00	0,00	0,0%
Litva	0,31	0,00	0,17	0,93	0,01	0,00	0,0%
Digər	0,65	0,21	0,33	0,35	0,05	0,49	6,7%

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

Yuxarıdakı cədvəlin təhlili göstərir ki, Azərbaycandan Aİ bazarlarına ixrac olunan avadanlıqlar və mexaniki qurğular, onların hissələrinin ixracının böyük hissəsi (2013-cü ildə - 75,6%) Birləşmiş Krallığın payına düşmüşdür. Bunun əsas səbəbi isə neft hasilatı ilə əlaqədar əvvəllər Respublikaya idxal olunmuş spesifik qurğu və avadanlıqlar bir müddət keçdikdən sonra yenidən Birləşmiş Krallığa ixrac edilmişdir. Başqa sözlə Aİ-yə ixrac edilmiş sözügedən məhsulların əksəriyyəti yerli istehsal deyildir. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq göstərişinə əsasən 2014-cü ilin Azərbaycanda “sənaye ili” elan edilməsi və bu istiqamətdə aparılan məqsədyönlü iqtisadi siyasət bizə deməyə əsas verir ki, gələcəkdə Aİ-yə ölkəmizdən ağır və maşınqayırma sənayesi, eləcə də yüngül sənaye məhsulları ixracı üçün ciddi potensial formalaşacaqdır.

Alkoqollu içkilər ixracı. Azərbaycandan Aİ ölkələrinə ixrac olunan əsas qeyri-neft məhsulları kimi alkoqollu içkilər ixracı da son 5 ildə ciddi şəkildə artmışdır. Başqa sözlə 2008-ci ilə nisbətə 2013-cü ildə ölkəmizdən Aİ bazarlarına adıçəkilən məhsul ixracı 3,24 dəfə, əvvəlki illə müqayisədə isə 4,29 dəfə artmışdır.

Onu da qeyd edək ki, 2013-cü ildə Azərbaycan Respublikasından Aİ ölkələrinə ixrac edilən 4,07 mln. USD məbləğində olan alkoqollu içkilər, bu ölkələrə ümumi ixracımızın 3,6%-ni təşkil etmişdir.

Cədvəl 10. Ölkədən Aİ-yə ixrac olunan əsas alkoqollu içkilər, mln. USD

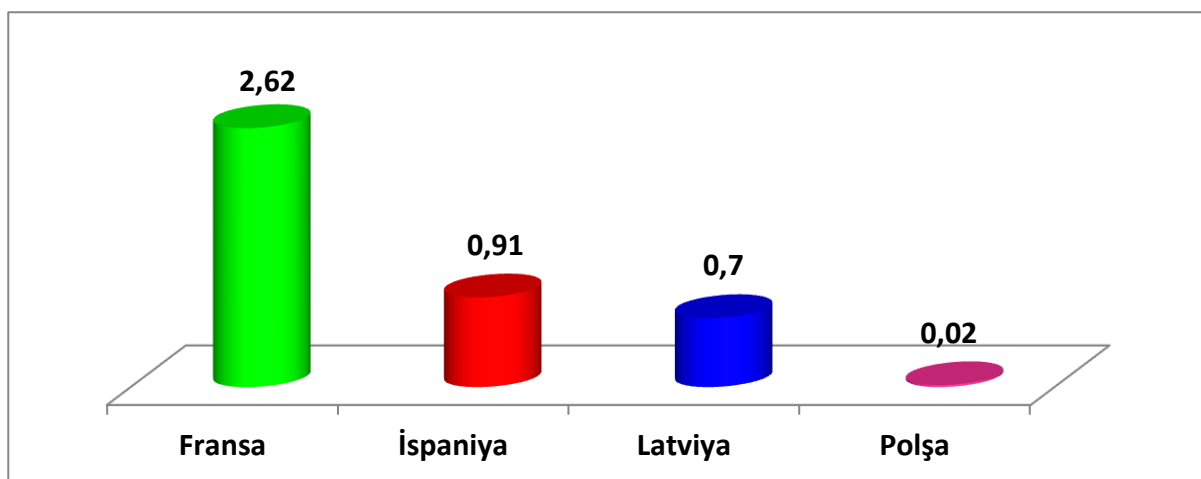
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Konyak, Qrappa və Brendi	0,96	0,71	0,23	0,63	0,72	4,06
Təbi üzüm şerabları	0,0	0,0	0,01	0,0	0,04	0,0
<i>Digər</i>	<i>0,0</i>	<i>0,0</i>	<i>0,01</i>	<i>0,0</i>	<i>0,01</i>	<i>0,01</i>
CƏMİ	0,96	0,71	0,25	0,63	0,77	4,07
Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi						

Yuxarıdakı cədvəldən aydın olur ki, Azərbaycandan Aİ bazarlarına ixrac olunan alkoqollu içkilərin əsas hissəsini **Konyak, Qrappa və Brendi** markalı konyak və konyak məhsulları təşkil etmişdir. Belə ki, 2013-cü ildə Aİ-yə ixrac olunmuş alkoqollu içkilərin **99,8%-i** bu məhsulların payına düşmüşdür.

Göründüyü kimi 2013-cü ildə Respublikadan Aİ-yə ixrac olunmuş alkoqollu içkilər əsasən **Fransaya** aparılmışdır. Belə ki, 2013-cü ildə Azərbaycan Respublikasından Avropa İttifaqı ölkələrinə ixrac olunmuş cəmi alkoqollu içkilərin **64,4%-i (2,62 mln. USD)** bu ölkənin payına düşmüşdür.

Fransa ilə yanaşı İspaniya, Latviya və Polşaya da 2013-cü ildə alkoqollu içkilər ixrac edilmişdir. Qeyd olunan dövr ərzində Azərbaycandan **İspaniyaya** 0,91 mln. USD (22,4%), **Latviyaya** 0,70 mln. USD (17,2%), **Polşaya** isə 0,02 mln. USD (0,5%) məbləğində alkoqollu içkilər ixrac olunmuşdur (qrafik 8.).

Qrafik 8. Alkoqollu içki ixracının coğrafiyası, mln. USD (2013-cü il)

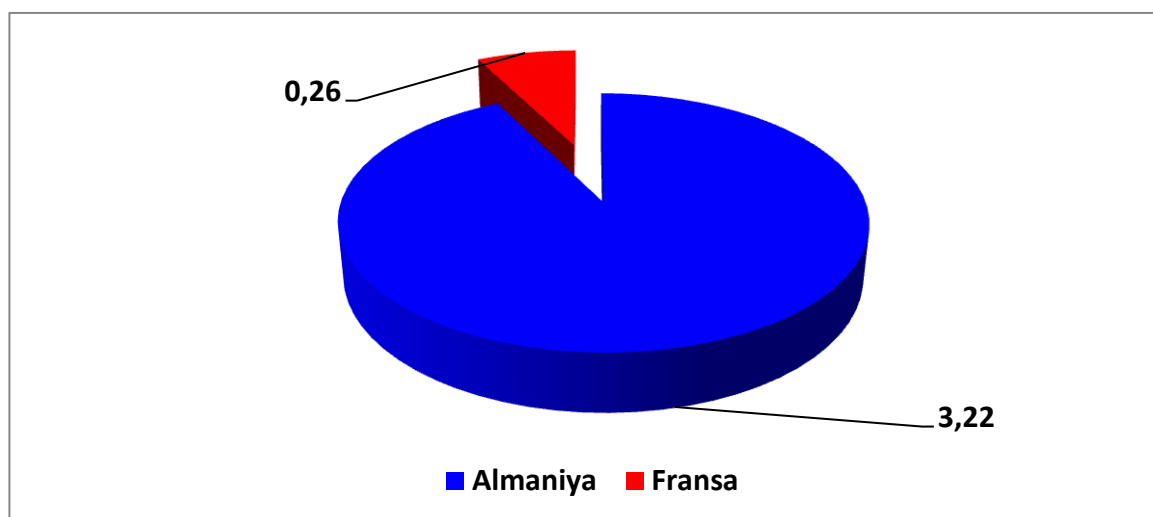


Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

Qeyd edək ki, 2013-cü ildə alkoqollu içkilər üzrə əsas ixrac tərəfdaşlarımız olan Aİ ölkələri əvvəlki illərdə də təqribən eyni olmuşdur.

Meyvə konservləri, mürəbbə və cəmlər ixracı. Aİ-yə ixrac olunan və son dövrlərdə ixracı sürətlə artan əsas qeyri-neft məhsullarından biri də meyvə konservləri, mürəbbə və cəmlərdir. Belə ki, 2013-cü ildə Azərbaycan Respublikasından Aİ-yə ixrac olunan ümumi qeyri-neft məhsullarının **3%-i** sözügedən məhsulların payına düşmüşdür.

Qrafik 9. Meyvə konservləri, mürəbbə və cəmlər ixracının coğrafiyası
mln. USD (2013-cü il)



Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

Digər tərəfdən, 2008-ci illə müqayisədə 2013-cü ildə Aİ-yə ölkəmizdən meyvə konservləri, mürəbbə və cəmlər ixracı 20,8 dəfə, 2012-ci illə müqayisədə isə 74,9%

artmışdır. Qrafikdən də göründüyü kimi, 2013-cü ildə Azərbaycandan Avropa İttifaqına ixrac olunan meyvə konservləri, mürəbbə və cəmlərin 92,5%-i Almaniyanın payına düşmüşdür (qrafik 9.).

Fransaya adıçəkilən malların ixracı isə cəmi 0,26 mln. USD təşkil etmişdir. Onu da qeyd edək ki, 2013-cü ildə Azərbaycan Respublikasından Avropa İttifaqının yalnız iki ölkəsinə Almaniya və Fransaya meyvə konservləri, mürəbbə və cəmlər ixrac edilmişdir.

Meyvə şirələri ixracı. Qeyd etmək lazımdır ki, 2013-cü ildə Avropa İttifaqı ölkələrinə Azərbaycan Respublikasından ixrac olunan meyvə şirələrinin həcmi 3,09 mln USD təşkil etmişdir. Eyni zamanda 2008-ci illə müqayisədə 2013-cü ildə sözügedən məhsulun Aİ-yə ixracı 43,7%, 2012-ci ilə nisbətən isə 8,1% artmışdır.

Cədvəl 11. Meyvə şirələri ixracının coğrafiyası, mln. USD

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Polşa	0,00	0,00	0,06	0,50	0,62	0,94
Almaniya	0,86	0,08	0,63	0,57	0,83	0,79
Litva	0,39	0,40	0,83	0,65	0,33	0,52
Estoniya	0,66	0,39	0,32	0,39	0,27	0,36
İtaliya	0,00	0,60	0,23	1,29	0,43	0,24
Çex Respublikası	0,00	0,10	0,02	0,07	0,13	0,11
Fransa	0,00	0,00	0,00	0,04	0,07	0,06
Macarıstan	0,00	0,00	0,00	0,03	0,03	0,05
Yunanıstan	0,13	0,10	0,21	0,09	0,11	0,02
<i>Digər</i>	<i>0,11</i>	<i>0</i>	<i>0,08</i>	<i>0,58</i>	<i>0,05</i>	<i>0,39</i>
CƏMİ	2,15	1,68	2,37	4,21	2,86	3,48

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

Cədvəlin təhlili nəticəsində məlum olur ki, 2008-2013-cü illərdə Aİ-yə ixrac olunan meyvə şirələrinin böyük əksəriyyəti Almaniya, Polşa, Latviya və Estoniyanın payına düşmüşdür (cədvəl 11.).

Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, digər məhsullardan fərqli olaraq meyvə şirələri ixracı üzrə tərəfdaş ölkələrin siyahısı illər üzrə müxtəlif olmuşdur. Belə ki, məsələn, 2013-cü ildə Azərbaycandan Aİ-yə ixrac olunan meyvə şirələrinin əsas hissəsi (75%)

Almaniya, Polşa, Latviya və Estoniyanın payına düşmüşdürsə, 2009-cu ildə bu göstərici 51,8% olmuşdur.

Plastik kütlələr ixracı. Təhlilin bu hissəsində qeyd etməliyik ki, yuxarıdakı qeyri-neft məhsullarından fərqli olaraq plastik kütlələr ixracı 2008-ci ildən başlayaraq 2013-cü ilə kimi davamlı olaraq azalmışdır.

Eyni zamanda Azərbaycandan Aİ ölkələrinə plastik kütlələr ixracı özünün ən pik həddinə 2011-ci ildə çatmışdır. Belə ki, 2008-ci ildə Aİ-yə plastik kütlələr ixracının məbləği 7,44 mln. USD olduğu halda 2011-ci ildə 15,83 mln. USD-yə yüksəlmişdir. Lakin, 2012-ci ildən başlayaraq Azərbaycan Respublikasından Aİ-yə plastik kütlələr ixracı sürətlə azalaraq 1,43 mln. USD-yədək azalmışdır.

Onu da qeyd edək ki, plastik kütlələrin Azərbaycandan Aİ-yə ümumi ixracında xüsusi çəkisi də ciddi şəkildə azalmışdır. Belə ki, 2011-ci ildə Azərbaycandan Avropa İttifaqı ölkələrinə ixrac edilən ümumi məhsulun 21,7%-i bu məhsulun payına düşürdüsə, 2013-cü ildə bu göstərici 1,3%-ə enmişdir.

Cədvəl 12. Plastik kütlələr ixracının coğrafiyası, mln. USD

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Litva	4,00	0,37	0,96	3,13	2,06	1,27
Estoniya	0,00	0,00	0,00	0,03	0,04	0,10
Niderland	0,00	0,00	0,00	0,05	5,38	0,05
Latviya	2,02	0,08	0,23	0,64	0,78	0,00
İtaliya	1,09	4,01	4,69	9,91	0,00	0,00
Polşa	0,31	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Rumıniya	0,00	0,00	0,00	0,89	0,00	0,00
<i>Digər</i>	<i>0,01</i>	<i>0,16</i>	<i>0,1</i>	<i>1,18</i>	<i>0,01</i>	<i>0,01</i>
CƏMİ	7,44	4,61	5,98	15,82	8,27	1,43

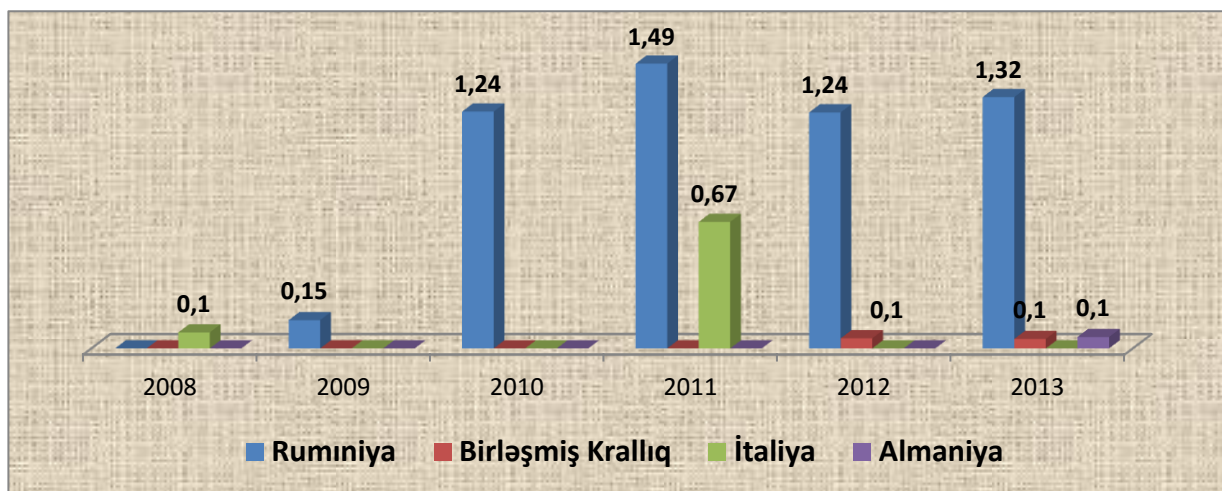
Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

Yuxarıda qeyd olunanların əsas səbəbi isə ölkəmizdən **İtaliyaya, Rumıniya və Latviyaya** 2013-cü ildə plastik kütlələr ixracının tamamilə dayanması olmuşdur. Belə

ki, 2011-ci ildə təkcə İtaliyaya ölkəmizdən 9,91 mln. USD məbləğində plastik kütlələr ixrac edilmişdir (cədvəl 12.).

Alüminium ixracı. Plastik kütlələrdə olduğu kimi alüminium ixracında da 2011-ci ilə nisbətə 2013-cü ildə ixrac əhəmiyyətli şəkildə azalmışdır. Belə ki, 2011-ci illə müqayisədə 2013-cü ildə adı qeyd olunan məhsulun ixracı 34,3% azalmışdır. Lakin 2008-ci illə müqayisədə 2013-cü ildə Azərbaycandan Avropa İttifaqına alüminium ixracı 16,7 dəfə artmışdır.

Qrafik 10. Alüminium ixracının coğrafiyası, mln. USD



Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi

Alüminium ilə yanaşı Aİ-yə ixrac edilmiş elektrik maşınları və avadanlıqları, aparatura və onların hissələri ixracı da 2008-ci ilə nəzərən azalmışdır. Başqa sözlə, 2008-ci ildə 3,33 mln. USD olan ixrac, 2013-cü ildə 1,32 mln. USD-yə enmişdir (qrafik 10.).

Yod ixracı. Azərbaycanın Avropa İttifaqına yod ixracına başlaması son illərə təsadüf edir. Belə ki, 2010-cu ildən başlayaraq qeyd olunan bazarlara yod satılmışdır. Onu da qeyd etməliyik ki, 2010-cu ildən başlayaraq 2013-cü ilə kimi adıçəkilən məhsul üzrə ixrac sürətlə artaraq Aİ-yə qeyri-neft ixracının 1%-ni təşkil etmişdir. 2013-cü ildə yod ixracının 2010-cu illə müqayisədə 4,6 dəfə, 2012-ci illə müqayisədə isə 46,1 % artmasını nəzərə alaraq bu məhsulun həm neft sektoruna alternativ kimi nəzərdən keçirilməsi, eyni zamanda da xammal potensialı baxımdan perspektivli sahə kimi qiymətləndirilə bilər.

Yuxarıdakı təhlil zamanı adları qeyd olunan bir sıra məhsullarla yanaşı, bu dövr ərzində Azərbaycandan Aİ-yə spesifik unlar, qaz sayğacları və su da ixrac edilmişdir. Lakin, həm ümumi qeyri-neft ixracı baxımından, həm də məbləğlərinin çox kiçik olması səbəbindən bu məhsulların təhlilinə geniş yer verilməmişdir.

Apardığımız təhlillərdən belə bir qənaətə gələ bilərik ki, Azərbaycan Avropa İttifaqına ixrac edilən qeyri-neft məhsullarının əksəriyyəti üzrə ciddi artım qeydə alınmışdır. Bunlara **fındıq, doymamış propen, alkoqollu içkilər, avadanlıqlar və mexaniki qurğular, onların hissələri, meyvə konservləri, mürəbbə və cəmləri, meyvə şirələri, alüminium, yod, spesifik unlar, qaz sayğacları və içməli suyu** misal göstərə bilərik.

Bununla yanaşı, Avropa bazarlarına ixrac edilən plastik kütlələr, qara metallar və onlardan məhsullar, təyyarə və onun hissələri və dəmir filizi kimi məhsulların həcmində azalma müşahidə edilmişdir.

Bütün bunları ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycanın ümumi dünyaya ixracında olduğu kimi Avropa İttifaqına üzv olan ölkələrə ixracında da neft sektorunun xüsusi çəkisi sürətlə artmış və təqribən ümumi ixracın **99%** -nə çatmışdır. Digər tərəfdən Avropa İttifaqına ixrac edilən qeyri-neft məhsullarının sayı çoxalmaqla yanaşı onun məbləği də çox ciddi şəkildə artmışdır. Belə ki, 2008-ci ildə Aİ-yə qeyri-neft ixracı təqribən **40 mln. USD** olduğu halda, 2013-cü ildə bu rəqəm **114,2 mln. USD**-yə yüksəlmişdir.

Eyni zamanda hesab edirik ki, ölkəmizdən Aİ-yə hazırkı ixrac mövcud potensialı əks etdirmədiyini, bu sahədə əməli tədbirlərin həyata keçirilməsinin zəruriliyini nəzərə alaraq, Azərbaycanda mövcud olan ixrac potensialı və onun artırılması yolları, eləcə də mövcud potensialdan istifadə edərək Aİ-yə ixracın artırılması istiqamətləri, həmçinin ixracın dəstəklənməsi, təşviqi və stimullaşdırılması sahəsində mövcud olan vasitələrin təkmilləşdirilməsinə böyük ehtiyac var.

2.3 AZƏRBAYCANIN AVROPA İTTİFAQINA İXRACININ TƏNZİMLƏNMƏSİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Ölkənin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsində, resurslardan tam və səmərəli istifadə edilməsində və dayanıqlı iqtisadi inkişafa nail olunmasında xarici iqtisadi fəaliyyətin düzgün və səmərəli tənzimləmə vasitələrinin seçimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində milli iqtisadiyyatın beynəlxalq əmək bölgüsündə layiqli yer tutması, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasının sürətləndirilməsi, iqtisadiyyatın, o cümlədən ixracın şaxələnməsi zəruriliyi ilə şərtlənir ki, bu da ilk növbədə xarici ticarət əlaqələrinin beynəlxalq hüquq normalarına uyğun tənzimlənməsi sisteminin formalaşdırılmasını tələb edir.

Azərbaycanın təcrübəsi göstərdi ki, milli iqtisadiyyatda struktur yenidən qurması və ölkənin dünya iqtisadi sisteminə səmərəli inteqrasiyası xarici iqtisadi fəaliyyətin müasir tənzimləmə sistemini formalaşdırmadan qeyri-mümkündür. Belə ki, 90-cı illərin əvvəllərində qəbul olunan qanunvericilik aktları əksər hallarda dünyada tətbiq edilən mallar və xidmətlərlə xarici ticarət siyasətinə, valyuta tənzimlənməsi sisteminə uyğun gəlmirdi.

Bir sıra obyektiv səbəblərdən iqtisadiyyatın bazar prinsiplərinə əsaslanaraq yenidən qurulması istiqamətində davamlı iqtisadi islahatların həyata keçirilməsinə 1995-ci ildən başlanılmış, özəlləşdirmə və torpaq islahatları sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə olunmuşdur. Ölkənin xarici ticarət əlaqələrinin liberallaşdırılması da, sistemli islahatların tərkib hissəsi kimi başlanğıcını 1995-ci ildən götürür.

Azərbaycanda ixrac fəaliyyətini tənzimləyən normativ-hüquqi aktlar. Ölkənin xarici ticarət siyasətinin əsasını xarici ticarət fəaliyyətinin həyata keçirilməsi qaydalarını müəyyən edən hüquqi baza, qəbul olunmuş qanunvericilik aktları təşkil edir. Respublikamızda demək olar ki, artıq bazar münasibətlərinə uyğun hüquqi baza yaradılmış, yeni iqtisadi sistem üçün mühüm əhəmiyyətə malik olan bütün normativ-hüquqi aktlar qəbul olunmuşdur.

Xarici ticarət əlaqələrini tənzimləyən qanunvericiliyin formalaşdırılması bu sferada əməkdaşlığı genişləndirməyə əlverişli imkan yaratdı. İlk mərhələdə ticarət siyasətini

həyata keçirən və bu siyasətin funksiyalarını təyin edən orqanlar yaradıldı. Xarici ticarət əlaqələrinin tənzimlənməsi məqsədilə 30-da çox qanun və bir sıra hüquqi-normativ sənədlər qəbul edilmişdir. Bu hüquqi sənədlərdən aşağıdakıları qeyd etmək olar:

1. Gömrük Məcəlləsi;
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “AR-də xarici ticarətin daha da liberallaşdırılması haqqında” 609 sayılı, 24.06.1997-ci il tarixli Fərmanı;
3. “İxrac nəzarəti haqqında” 772-IIQ sayılı, 24.10.2004-cü il tarixli Qanun;
4. “Gömrük tarifləri haqqında” 1064 sayılı, 20.06.1995-ci il tarixli Qanun;
5. Nazirlər Kabinetinin Azərbaycan Respublikasında ixrac və idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri haqqında 91 sayılı, 22.04.1998-ci il tarixli Qərarı;
6. Nazirlər Kabinetinin “AR ərazisinə gətirilən və əlavə dəyər vergisindən azat olunan malların siyahısı haqqında” 11 sayılı, 31.01.2005-ci il tarixli Qərarı;
7. Nazirlər Kabinetinin “AR ərazisinə gətirilən aksiz vergisinə cəlb olunan malların aksiz dərəcələrinin təsdiq edilməsi haqqında” 20 sayılı, 19.01.2001-ci il tarixli Qərarı;
8. Nazirlər Kabinetinin “AR ixrac və idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan yığımların miqdarı haqqında” 80 sayılı, 12.04.2001-ci il tarixli Qərarı;
9. Nazirlər Kabinetinin “Avropa Birliyi ölkələrinə yeyinti məhsullarının ixracı zamanı keyfiyyət sertifikatlarının verilməsi qaydasının və sertifikatların nümunəsinin təsdiq edilməsi barədə” 135 sayılı, 13.07.2005-ci il tarixli Qərarı;
10. AR Prezidentinin “Bezi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılığın verilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi haqqında” 782 sayılı, 02.09.2002-ci il tarixli Fərmanı;
11. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “AR-dən Aİ-yə yeyinti məhsullarının ixracının tənzimlənməsi haqqında” 218 sayılı, 01.04.2005-ci il tarixli Fərmanı;
12. Nazirlər Kabinetinin “Malın mənşə ölkəsinin təyin edilməsi Qaydası»nın təsdiq edilməsi haqqında” 190 sayılı, 29.11. 2007-ci il tarixli Qərarı.

Eyni zamanda qeyd etməliyik ki, gömrük qanunvericiliyi sahəsində həlli vacib olan bir sıra problemlər yeni **Gömrük Məcəlləsinə** beynəlxalq standartlara uyğun olaraq Azərbaycanın Avropa Birliyi və ÜTT-yə integrasiyasına, şəffaflığa, eləcə də ölkəyə xarici sərmayələrin cəlb edilməsinin effektivliyinin təmin edilməsinə, müasir tələblərə cavab verən gömrük infrastrukturunun yaradılmasına, dövlət büdcəsinə daxilolmaların artırılmasına, gömrük sistemində avtomatlaşdırılmış idarəetmənin və mükəmməl nəzarətin təşkilinə, gömrük tarif siyasətinin təkmilləşdirilməsi və inkişafına, idxal-ixrac əməliyyatları rəsmiləşdirilməsinin sadələşdirilməsinə müsbət təsir göstərə biləcək dəyişikliklər edilmişdir.

Qeyd edilən məqsədlərə qısa müddət ərzində nail olmaqda AR Prezidentinin 01.02.2007-cı il tarixdə imzaladığı 1925 sayılı Sərəncam əsasında qəbul edilmiş “2007-2011-ci illər üzrə Azərbaycan Respublikasının gömrük sisteminin inkişafı ilə bağlı Dövlət Proqramı” mühüm rol oynamışdır. Proqramın əsas vəzifələrindən biri gömrük fəaliyyətinin tənzimlənməsi və gömrük tənzimləmə vasitələrinin qanunverici əsaslarının təkmilləşdirilməsindən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının gömrük siyasəti Gömrük tarifi haqqında Qanununa və Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq aparılır. Bu qanun AR-da daxili bazarın xarici bazarla səmərəli əlaqəsini təmin etməklə xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinin mühüm vasitəsi olan gömrük tarifinin formalaşdırılması və tətbiqi, həmçinin AR-nin gömrük sərhədindən keçən mallardan rüsum tutulması qaydalarını müəyyən edir.

Gömrük tarifi haqqında AR-nın Qanununa müvafiq olaraq ölkədə tarif tənzimlənməsinin məqsədləri aşağıdakı kimi müəyyən olunmuşdur:

- AR-da idxalın əmtəə strukturunu maksimum dərəcədə səmərəli şəkildə etmək:
- AR ərazisində malların mübadiləsinə əlverişli şəraitin yaradılması:
- AR ərazisində valyutanın mübadiləsinə əlverişli şəraitin yaradılması:
- AR-da malların sturukturunun müəyyənləşdirilməsi:
- AR-nin dünya təsərrüfatı ilə səmərəli şəkildə iqtisadiyyatın genişlənməsinə və integrasiyasına lazimi şəraitin yaratmaq:

Respublikamızın ixrac potensialının artırılması məqsədilə 1997-ci il “Xarici ticarətin liberallaşdırılması haqqında” fərmana əsasən Azərbaycanda istehsal edilmiş malların ixracında rezidentlərə tam sərbəstlik verilməsi, heç bir ixrac rüsumlarının tətbiq edilməməsi, yerli istehsal və qaydalara zidd olmayan bütün hallarda onların fəaliyyətinə məhdudiyyət qoyulmasının qadağan edilməsi də yerli istehsalın əmək məhsuldarlığının, effektivliyinin artımına yönəldilmiş stimullaşdırıcı bir addımdır. Bəzi növ metal və metal məhsulları istisna olmaqla, ixrac əməliyyatları ümumiyyətlə gömrük rüsumlarından azaddır.

İxracı AR NK-nın sərəncamı əsasında aparılan malların siyahısı Azərbaycan Prezidentinin 24.06.1997-cı il tarixli, 609 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş AR-da idxal və ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi Qaydalarının 1 nömrəli əlavəsində göstərilmişdir.

Qeyd edək ki, yıvli və yıvsız ov silahlarının, idman və ya hissə və ləvazimatlarının təminatı ilə bağlı idxalı və ixracı AR-nın Prezidentinin 24.08.2004-cü il tarixli, 769 nömrəli fərmanı ilə təsdiq edilmiş Xidmeti və mülki silahın Azərbaycana getirilməsi və aparılması Qaydalarına uyğun olaraq tənzimləmə prosesi aparılır . *AR-da idxal və ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi Qaydalarının 2 nömrəli əlavəsində həmçinin verilmişdir. (cədvəl 13.)*

Cədvəl 13. Nazirlər Kaabinetinin sərəncamı əsasında aparılan mallar(ixrac üzrə)

Əmtələrin adı	XARİCİ İqtisadi Fəaliyyətin ƏN kodu
Silah və herbi texnika, onların istehsalı üçün zeruri olan ehtiyat hissələri	1.8710, 2.8802 (8802 11 100, 8802 12 100, 8802 20 100, 8802 30 100, 8802 40 100 istisna olaraq); 3.8803 (8803 10 100, 8803 20 100, 8803 30 100, 8803 90 910 istisna olaraq); 4.8906 00 100, 5.9301, 6.9302, 7.9305 (ancaq döyüş silahlarına aiddir); 9306 (9306 10 000, 9306 29 100, 9306 30 910, 9306 30 930 istisna olaraq); 8.9013, 9.9013 10.10 100, 11.9013 20 000, 12.9013 80 000, 13.9014 (ancaq herbi təyianlara olanlara);

	14.8526 (ancaq herbi teyilanlara)
Barit, partlayıcı maddələr, partlayış və pirotexnika vasitələri	15.3601 (ovçuluq barıtı daxil deyil); 16.3602 — 16.3604
Nüvə materialları, texnologiyaları, avadanlıqları və qurğuları, xüsusi qeyri nüvə materialları, radioaktiv şüalanma mənbələri, radioaktiv tullantılar da daxil olmaqla	
AR-nın ərazisində dövriyyəsi məhdudlaşdırılan narkotik vasitələr və psixotrop maddələr, habelə kimyəvi zəhərlər	
Silahlanma və hərbi texnikanın yaradılması üçün istifadə olunan elmi və texniki məlumatın və texnologiyaların, material və avadanlıqların novləri	
Qan və qan komponentləri və onlardan hazırlanan preparatlar	
Emal edilməmiş almazın ixracı	

Qeyd: Cədvəl Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 609 sayılı Fərmanına əsasən hazırlanmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin 214-cü maddəsinə əsasən ictimai asayişin, heyat və sağlamlığının, milli təhlükəsizliyin insanların mədəniyyətinin mülkiyyət hüququnun, həmçinin eqli mülkiyyət hüquqları obyektlərinin, heyvanlar və bitkilər aleminin və arxeoloji servətlərinin qorunması baxımından aşağıdakı malların AR-dan aparılması qadağandır:

1. saxta pulların;
2. narkotik vasitələr və psixotrop maddələrin;
3. pornqrafik matariallar və ya eşyaların;
4. İH-nın (yəni icra hakimiyyətinin) qadağan etdiyi malların.

Cədvəl 14. İxracı müvafiq dövlət orqanının rəyi alınmaqla aparılan mallar

Əmtənin adı	Kodu	Hansı Dövlət orqanının rəyi istənilir
İxrac üzrə:		
Çöl heyvanları, yabanı bitkilər və qazıntılarda tapılmış heyvan sümükləri		Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi (ETSN)
Heyvan və bitkilərdən dərman istehsalı xammalı; müxtəlif heyvan zəhərləri		ETSN, Səhiyyə Nazirliyi (SN)
AR-nın tərkibində yerləşən istilik enerji və mineral xammal yataqları haqqında rayonlar məlumat		ETSN, Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi
İxtiralar, «Nou Hau» və elmi tədqiqat işlərinin nəticələri (ixrac nəzarətinə düşənlər istisna olmaqla)		Elmlər Akademiyası, SMPDK
İncəsənət esərləri, kolleksiya və antiq malları	9701-06	Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi
Psixotrop maddələr		SN

Qeyd: Cədvəl Azərbaycan Prezidentinin 609 sayılı Fərmanına əsasən hazırlanmışdır.

Xarici ticarət sahəsində qanunvericiliyin ətraflı təhlili göstərir ki, hazırda Azərbaycanda **ixrac kvotaları** tətbiq edilməsə də Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin 215.1.-ci bəndinə əsasən malların gömrüyə gətirilməsinə və ya burdan aparılmasına müvafiq olaraq İH orqanı tərəfindən qadağalar müəyyən edilə bilər.

Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikasında metallurgiya sənayesi müəssisələrinin xammal bazasının möhkəmləndirilməsi və səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsi məqsədi ilə AR-nın Prezidentinin 17.04.2001-ci il tarixli, 457 nömrəli Fərmanında göstərilir ki, qara və elvan metal qırıntı və tullantıları **ixracı müvəqqəti dayandırılmışdır**. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 mart 2006-cı il tarixli, 386 nömrəli “Ozondağıdıcı maddələrin idxalı və ixracı sahəsində dövlət tənzimlənməsi barədə” Fərmanında göstərilir ki «Ozonqatını dağıdan maddələr üzrə Monreal Protokolu» ilə müəyyən olunmuş tənzimlənən ozon dağıdıcı maddələrin **ixracı qadağan olunmuşdur**.

Azərbaycanda ixrac rəsmiləşdirilməsi. Azərbaycan Prezidentinin 609 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş idxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi Qaydalarına əsasən idxal-ixrac zamanı aşağıdakı sənədlər gömrük orqanlarına təqdim edilməlidir:

Bu sənədlərdən DSK tərəfindən verilir.(yəni, Dövlət Statistika Komitəsi). NK-nın sərəncamı və aidiyyəti nazirliklərin rəyi isə 609 sayılı Fərmanda göstərilmiş qaydada aşağıdakı kimi verilir. (Cədvəl 14 və 15).

Cədvəl 15. Azərbaycanın ixrac zamanı tələb etdiyi sənədlər

İxracda
1. DSK tərəfindən hüquqi şəxsin müəyyən edilmiş kodu;
2. xarici vətəndaşlara bağlanmış müqavilə;
3. malların mənşəyi haqqında sənədlər;
4. dövlət müəssisəsi və ya əmlakında dövlətin yekun payı 50 faizdən yuxarı olan digər müəssisə tərəfindən malların haqqının qabaqcadan ödenilməsi və ya akkreditiv açılması və ya bank zəmanəti barədə sənəd;
5. NK-nın sərəncamı və ya müvafiq dövlət orqanının rəyi;
6. gömrük yük bəyannaməsi;
7. A.R-dan Avropa Birliyi ölkələrinə yeyinti məhsullarına keyfiyyət sertifikatı.
8. dövlət müəssisəsi və ya əmlakında dövlətin yekun payı 50 faizdən yuxarı olan digər müəssisə tərəfindən bağlanmış müqavilənin İqtisadiyyat Nazirliyində qeydiyyatdan keçməsinə təsdiq edən sənəd.

Qeyd: Cədvəl Azərbaycan Prezidentinin 609 sayılı Fərmanına əsasən hazırlanmışdır.

İxrac zamanı sertifikatlarla bağlı, yuxarıdakı (cədvəl 15.) siyahıda əmtəələrin ixracı ilə bağlı mənşə və keyfiyyət sertifikatının əldə edilməsi göstərilir. Həmçinin sertifikatların sayı müxtəlif nüanslardan məsələn ölkədən asılı olaraq dəyişə bilər.

Aşağıda göstərilən Cədvəl 16.-da isə Azərbaycandan ixrac zamanı tələb olunan sənədlər əks tapır burada həm AB ilə həmdə digər ölkələrin tələb etdiyi sənədlər göstərilmişdir. Bütövlükdə ixracla bağlı cədvəl 16.-da göstərilən sertifikatların əldə edilməsi lazımdır.

Cədvəl 16. Azərbaycanndan ixrac zamanı tələb olunan sertifikatlar

Sertifikatın adı	Aid olduğu məhsul növü	Sertifikatı verən orqan	Aİ-yə ixrac	Digər ölkələrə ixrac
Mənşə sertifikatı	Bütün məhsullar	İstehlak Mallarının Ekspertizası Bürosu	+	+
Keyfiyyət sertifikatı	AB-nə ixrac olan yeyinti məhsulları	İstehlak Mallarının Ekspertizası Bürosu	+	-
Baytarlıq şəhadətnaməsi	Diri heyvan, kəsilmiş ət və ət məhsulları	Dövlət Baytarlıq Xidməti	+	+
Gigiyenik sertifikat	Bütün məhsullar	Gigiyena və Epidemioloji Mərkəzi	+	+
Fitosanitar sertifikat	Bitki və bitki məhsulları	Fitosanitar Nəzarət üzrə Dövlət Xidməti	+	+
Uyğunluq sertifikatı.	Bütün	AR SMPDK	+	+

Mənbə: www.azpromo.az

Digər cədvəldən (cədvəl 16.) aydın olur ki, Azərbaycandan Aİ-yə və digər ölkələrə ixrac olunan məhsullara təqribən eyni sayda (Aİ-yə 6, digər – 5) sertifikat tələb olunur.

Mənşə sertifikatı - Azərbaycan Respublikasının İqtisadi inkişaf nazirinin 24.12.2001-cı il tarixli 56 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş Ar-nın gömrükdən mal çıxarılarkən zəruri olduqda mənşəyi haqqında sertifikat verilməsi Qaydalarına əsasən sifarişçi mənşə sertifikatı əldə etmək məqsədilə İqtisadiyyat Nazirliyi yanında İstehlak Mallarının Ekspertizası Bürosuna aşağıdakı sənədləri təqdim etməlidir:

1. mal göndərənin Azərbaycanın müvafiq orqanlarında qeydiyyat sənədləri;
2. satılan malın alınması haqqında sənədlər: tədarük aktları, müqavilə, , ödəniş sənədləri , nəqliyyat qaimələri və s.;
3. uyğunluq sertifikatı;
4. mal göndərənlə mal alan arasında müqavilə (kontrakt);
5. hesab-faktura (invoys), keyfiyyət haqqında vəsiqə (pasport), zəruri hallarda ixrac edilən malların istehsalı üçün mövcud olan rəsmi icazə (lisenziya).

Avropa Birliyi ölkələrinə ixrac edilən məhsulların keyfiyyət sertifikatı (yeyinti məhsulları üzrə) - Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 13 iyul 2005-ci il tarixli 135 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Avropa İttifaqı ölkələrinə yeyinti məhsullarının ixracı zamanı keyfiyyət sertifikatlarının verilməsi Qaydası”na əsasən ixracatçı əgər Avropa İttifaqı ölkələrindən hər hansı birinə yeyinti məhsulu ixrac etmək məqsədilə keyfiyyət sertifikatı əldə etmək istəyirsə aşağıdakı sənədləri İqtisadiyyat Nazirliyi yanında İstehlak Mallarının Ekspertizası Bürosuna təqdim etməlidir:

- *gigiyenik sertifikatı, alqı-satqı müqaviləsi mənzə sənədinin əsli, uyğunluq sertifikatı, , məhsuldan asılı olaraq fitosanitar sertifikatı, məhsuldan asılı olaraq baytarlıq şəhadətnaməsi, , ixrac ediləcək məhsula dair hesab faktura, dövlət rüsumu qəbz və sair.*

Azərbaycan Respublikasının ixrac siyasətinin təhlili göstərir ki, ixraca tarif və qeyri-tarif vasitələri, o cümlədən texniki tənzimləmə tədbirləri ya tətbiq edilmir, ya da dövlət tərəfindən bunlardan çox cüzi miqdarda istifadə edilir. Bütün bunlar isə Azərbaycan mənşəli məhsulların Aİ-yə ixracına şərait yaradan amillərdən ən başlıcasıdır.

Bütün bunların nəticəsidir ki, DB və BMK tərəfindən hazırlanmış “Biznesin aparılması – 2010: çətin dövrdə islahatlar” (“Doing Business-2010”) adlı illik hesabatın nəticələrinə əsasən Azərbaycan 179 ölkə arasında 37-ci olmuşdur. Son illər xarici ticarət sahəsində islahatlara aparılmasına (gömrükdə “vahid pəncərə” sisteminin tətbiqi və s.) baxmayaraq xarici ticarət kateqoriyası üzrə Azərbaycanın “Doing Business 2013” üzrə 171-ci pillə, “Doing Business 2014”-də isə 172-cu pillə təşkil etmişdir.

Cədvəl 17. DB-nin “Biznesin aparılması” hesabatında Azərbaycanın yeri

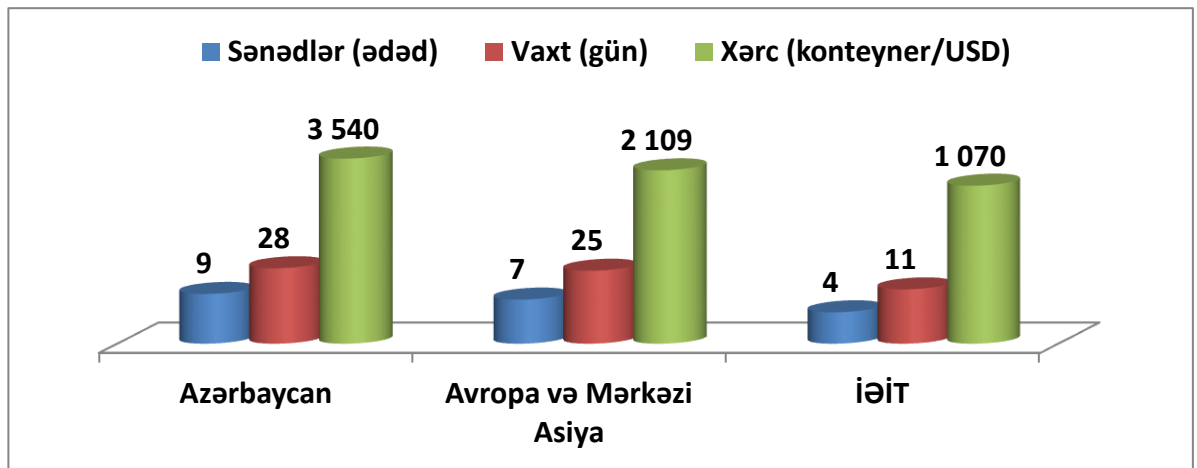
Komponentlər	“Doing Business 2014” üzrə rəq	“Doing Business 2013” üzrə rəq	Rəq dəyişikliyi
“Doing Business”	70	71	+1
<i>o cümlədən</i>			
Biznesə başlama	10	16	+6
Tikinti icazələrinin verilməsi	180	179	-1
Aktiv işçilər	181	179	-2

Əmlakın qeydiyyatı	13	11	-2
Kredit əldə etmə	55	52	-3
İnvestorların qorunması	22	21	-1
Vergilərin ödənişi	77	79	+2
Xarici ticarət	168	169	+1
Müqavilələrin icrasının hüquqi qüvvəsi	28	27	-1
Biznesin bağlanması	86	95	+9

Mənbə: <http://www.doingbusiness.org/>

Burdan belə başa düşülür ki, AR-nın son illərdə etdiyi islahatlar və güzəştli ticarət sızışına qoşulması malların sərhədlərdən keçməsinə olan bütün maneələri aradan qaldıra bilər.

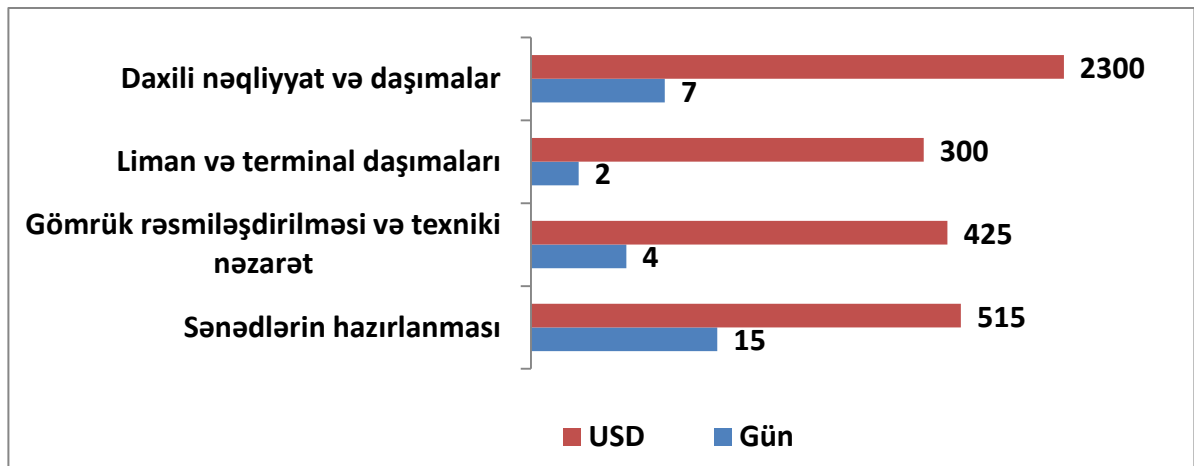
Qrafik 11. Azərbaycanın ixrac zamanı tələbləri



Mənbə: <http://www.doingbusiness.org/>

Qrafikdən də göründüyü kimi Azərbaycanda ixrac üçün ortalama **9 sənəd** tələb edildiyi halda Avropa və Mərkəzi Asiya ölkələrində bu rəqəm 7-yə, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatına üzv olan ölkələrdə isə 4-ə bərabərdir (qrafik 12).

Qrafik 12. Azərbaycanndan Aİ-yə ixrac zamanı zəruri vaxt və pulun həcmi



Mənbə: <http://www.doingbusiness.org//>

Digər tərəfdən ölkəmizdə ixrac sərf olunan vaxt və pulun miqdarı da Avropa, Mərkəzi Asiya və İƏİT ölkələri ilə müqayisədə kifayət qədər yüksəkdir. Məsələn, İƏİT ölkələrində ixraca sərf olunan pulun miqdarı təqribən 1000 USD olduğu halda Azərbaycanda bu rəqəm 3,5 dəfə çox, yəni **3500 USD** ətrafındadır.

FƏSİL III. AZƏRBAYCANIN AVROPA İTTİFAQI İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞININ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

3.1. AZƏRBAYCANIN AVROPA İTTİFAQI İLƏ ƏMƏKDAŞLIĞIN GENİŞLƏNDİRİLMƏSİ İMKANLARI

Bu gün Avropa Biriliyinin Cənubi Qafqazda ən böyük ticarət tərəfdaşı Azərbaycan Respublikasıdır. Məhz buna görə də Avropa Birliyi Azərbaycan hərtərəfli dinamik inkişafına maraq göstərir və istər sahibkarlığın istərsə də özəl sektorun inkişafında özəl lazimi bu şəraitin yaradılması qanunvericiliyin sahəsində bu siyasətə təkmilləşdirilərək uyğunlaşdırılması və sair məsələlərdə çox maraqlıdır və bu istiqamətdə istər, maddi istərsə də texniki yardım etməkdən çəkinmir.

Cədvəl 18. AR-nın xarici ticaretinin dinamikası(2005-2014 illər üzrə)
(mlrd. dolları ilə)

İllər üzrə	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
İdxal	4.5	5.8	5.8	7.6	6.2	6.3	9,7	9,4	10.1	10.3
İxrac	4.2	6.2	6.3	47.1	14.5	21.2	26,1	23,1	25.3	26.1
Dövriyyə	8.7	12	12.1	54.7	20.7	27.5	35,8	32,5	35.4	36.4
Balans	0.3	0.4	0,5	39.5	8.3	14.9	16.4	13,7	15.2	15.9

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi.

Azərbaycan 1991-ci ildə müstəqillik əldə etdi və sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünə qədəm qoydu. Daha sonra dünya ölkəmiz dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya yolunu seçdi və ticarət dövriyyəsi daima yüksək tempə artmasına nail oldu. Buna görə də, son 9 il ərzində Azərbaycanın idxal və ixracının dinamikasını nəzərdən keçirdik(Cədvəl 18.).

XTD dövriyyəsinin artması nəticəsində, son 9 il ərzində ölkəmizin dünya ixracatında payı əhəmiyyətli şəkildə artaraq 2009-cu ildə təqribən 0.21% təşkil etmişdir. Sadəcə müqaisə üçün deyək ki, bu göstərici 2000-2004-cü illərdə orta hesabla 0.037% olmuşdur. Məhz buna görə də, hətda 2008-ci ildə global iqtisadi böhran dövründə də Azərbaycanın xarici ticarət göstəriciləri böhrandan əvvəlki dövrlə müqayisədə daha da

yüksəlmişdir. Bunu əsas səbəbi isə, 2008-ci ildə dünya bazarında neftin qiymətinin kəskin şəkildə yüksəlməsi kimi göstərmək olar.

Azərbaycanın xarici ticarətində qeyri neft və neft qaz əmtəə qrupları üzrə araşdırmalar göstərir ki, son zamanlarda Azərbaycanda XTD-nin həcmnin artması əsasən ixracın, xüsusilə də yanacaq məhsullarının bazarda böhranla əlaqəli olaraq qiymətinin kəskin yüksəldilməsi kimi nəticəyə gəlmək olar. Onuda demək yerinə düşər ki, Azərbaycanın ixracında neft sektorunun payı 2008-ci ildə 97.02%, 2009-cu ildə 91.6% və 2010-cu ildə 94.12% təşkil etmişdir ki, bu da Azərbaycanın iqtisadiyyatının təksahəli inkişafının əsas göstəricisidir.

Sitatistikaya nəzər yetirsək görərik ki, 2010-cı ildə Azərbaycanın Avropa Birliyinə daxil olan ölkələri ilə ümumi ticarət dövriyyəsinin həcmi 12.6mlrd.dolları, həmçinin idxalın həcmi 1.2mlrd.dolları, ixracın həcmi isə 11.6mlrd.dolları olmuşdur. Bu dövr ərzində Avropa Birliyinə daxil olan ölkələri ilə XT saldosu müsbət 10.4mlrd. dolları olmuşdur. Demək olar ki, axır 6 illik dövr ərzində Avropa Birliyi ilə Azərbaycan arasında xarici ticarətin həcmi nəzərə çarpacaq dərəcədə artımı görmək mümkündür. Bu dövr ərzində orta illik artım ticarət dövriyyəsi üzrə 238.9%, ixrac üzrə 379.9% və idxal üzrə 102.3% təşkil etmişdir.

Təbii ki, Avropa Birliyin iqtisadiyyatı ilə Azərbaycan iqtisadiyyatının həcmi müqaisəyə gəlməz və çox fərlidir həmçinin Avropa Birliyinin XT-də Azərbaycanın xüsusi çəkisi olduqca aşağıdır.

Statistik nəzər yetirsək görərik ki, bu günün göstəricilərə əsasən Azərbaycan Avropa Birliyinin idxalında 32-cü, ixracında 58-cı və ümumi ticarət dövriyyəsində 40-cu yeri tutur. Həmçinin, MDB ölkələrindən Avropa Birliyini edilən ixracın 6 %-i və MDB ölkələrinin Avropa Birliyindən idxalının 1,8%-i Azərbaycanın Respublikasının payına düşür.

**Cədvəl 19. 2014-cü ildə AR-nın XTD-də Avropa iqtisadi
məkanına daxil olan xüsusi çekisi(faizlər)**

Ölkənin adı	İxrac%	İdxal%	XDT ,%
1İtaliya	33.17	1.66	34.1
2Fransa	7.69	2.17	5.44
3İspaniya	0.64	0.21	0.78
4Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı	0.11	4.51	2.4
5Yunanıstan	1.57	0.22	0.44
6Bolqarıstan	0.39	0.31	0.58
7Almaniya	1.57	0.14	2.29
8Niderland	0.73	0.75	0.67
9Sloveniya	0.1	0.4	0.01
10Rumıniya	0.66	0.31	0.45
11Lüksemburq	0.2	0.14	0.01
12Portuqaliya	1.41	0.08	0.86
13Belçika	0.32	0.68	0.14
141Avstriya	0.12	1.38	0.39
15Polşa	0.13	0.38	0.14
16İsveç	0.01	0.67	0.19
17Latviya	0.04	0.11	0.08
18Çexiya	0.5	0.54	0.18
19Litva	0.11	0.45	0.14
20Kipr	0.27	0.12	0.14
21Slovakiya	0.1	0.33	0.09
22Danimarka	0.5	0.21	0.04
23Estoniya	0.9	0.14	0.08
24Finlandiya	0.6	0.65	0.19
25Macarıstan	0.7	0.26	0.44
26İrlandiya	0.5	0.15	0.11
27Xorvatiya	3.69	0.04	2.98
Cəmi AB üzrə-27 ölkə	56.73	17.01	53.22
1Lixtenşteyn	0.02	0.5	0.1
2Norveç	0.04	0.15	0.04
3İslandiya	0.04	0.4	0.5
Avropa iqtisadi məkanı üzrə cəmi	56.84	17.25	54.22

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi.

Cədvəl 20. 1994-2014-cı illərdə AR-nın AB ölkələri ilə ticarət münasibətlərinin inkişaf dinamikası (mln. dolları)

İllər	Ümumi ticarət dövriyyəsi	O cümlədən:		
		İxrac	İdxal	Saldo +; -
1994	146.0	84.6	66.4	18,2
2000	1270,9	1043,7	217,2	681,0
2010	11819,0	10148,0	1661,0	8467,0
2012	14212,5	11519,5	2613,0	8816,5
2013	15276,2	11513,4	3762,8	7750,6
2014	16335,3	11688,7	3931,5	8142,4

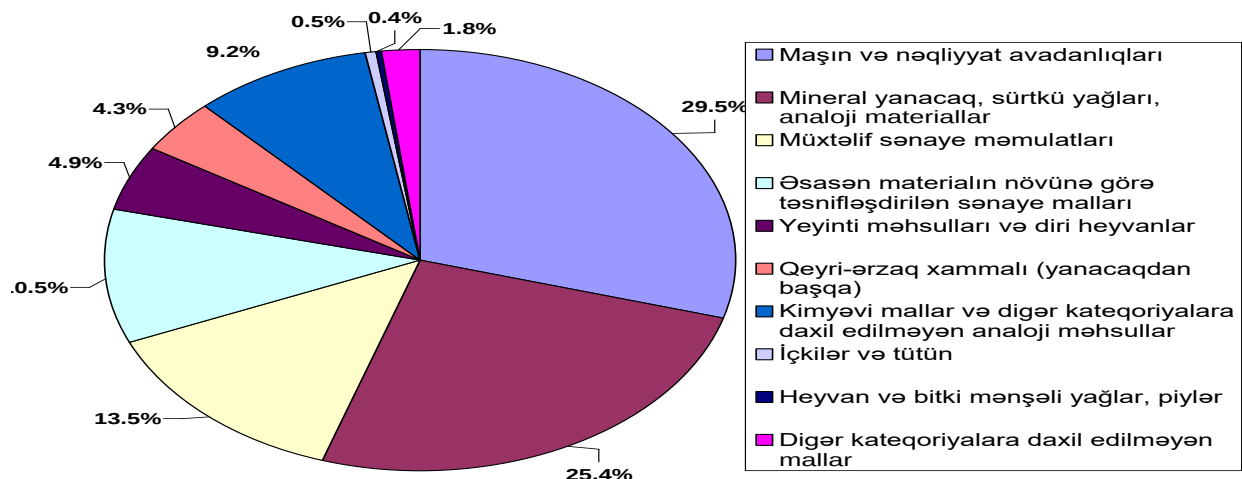
Mənbə: www.azstat.org AR DSK rəsmi saytı

Cədvəl 21. 2014-cü ildə AR-nın XTD-də Avropa Birliyinin payı

	Xarici ticarət dövriyyəsi		İxrac		İdxal	
	mln.dollar	%	mln.dollar	%	mln.dollar	%
Avropa Birliyi	15.276,3	44,0	11.513,4	48,0	3.762,9	35,1
MDB	4.062,4	11,7	1.509,2	6,3	2.553,4	23,8
Digər ölkələr	15.348,5	44,3	10.952,9	45,7	4.396,6	41,1

Mənbə: www.azstat.org AR DSK rəsmi saytı

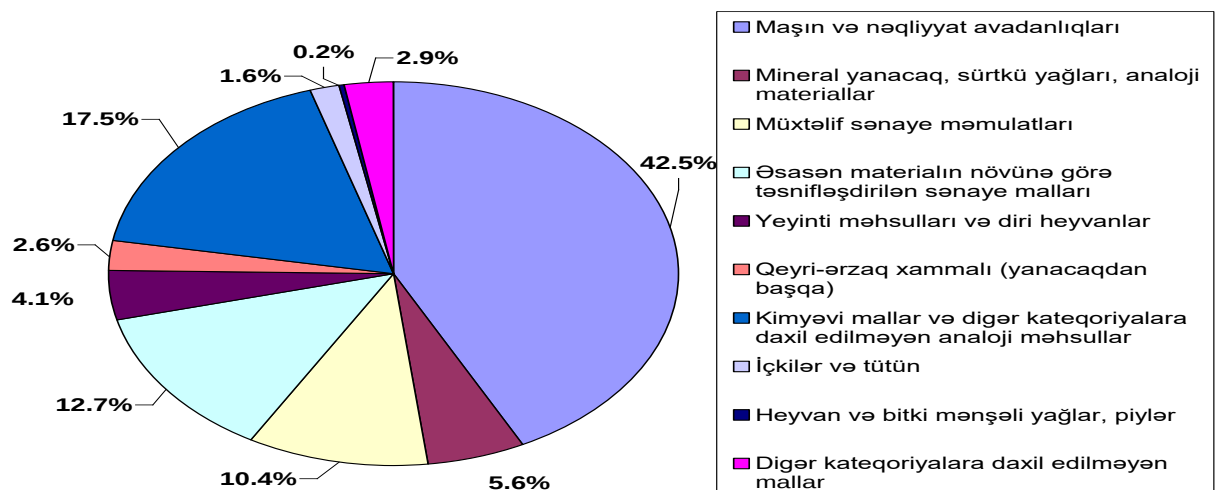
Beynəlxalq Standart Ticarət Təsnifatı üzrə Aİ-nin idxalının əmtəə strukturu (Şəkil 4.)



Mənbə: Eurostat.

Avropa Birliyi ilə AR arasında idxal və ixracın mal strukturunun təhlil qiymətləndirilməsil üçün Avropa Birliyinin bütövlükdə idxal və ixracının mal dövriyyəsinə nəzər salmaq məqsəduyğundur. Şəkil 4-də baxdıqda Avropa Birliyinin idxalının mal strukturunda aparıcı və birinci yeri maşın və neqliyyat avadanlıqları (29.5%), mineral yanacaq və sürtkü ilə analoji məhsullar (25.4 %), müxtəlif sənaye məmulatları (13.5 %), kimya məhsulları (9.2 %) yer tutur. Ümumilikdə götürüldükdə isə, Avropa Birliyinin ixracının da əsas aparıcı yeri məhz sadalanan məhsullar təşkil edir. Həmçinin, Şəkil 5-də olan informasiyaya əsasən Avropa Birliyinin ixracında maşın və neqliyyat avadanlıqları (42.5 %), kimya məhsulları (17.5 %), əsasən materialın növünə görə təsnifləşdirilən sənaye malları (12.7 %), müxtəlif sənaye məmulatları (10.4 %) faizdir. Bütün bunları ümumiləşdirsək deyə bilərik ki, Azərbaycan Respublikası Avropa Birliyinə ixracında (Avropanın Azərbaycandan idxalında) da yanacaq və mədənçıxarma məhsulları, Azərbaycanın respublikasının Avropadan idxalında (Avropanın Azərbaycana ixracında) isə maşın və neqliyyat avadanlıqları üstünlük təşkil edir. Bunu Şəkil 4 və Şəkil 5-də açıq və aydın şəkildə müşahidə etmək mümkündür.

**Şəkil 5. Beynəlxalq Standart Ticarət Təsnifatı üzrə
Avropa Birliyinin ixracının mal(yəni əmtəə) strukturu**



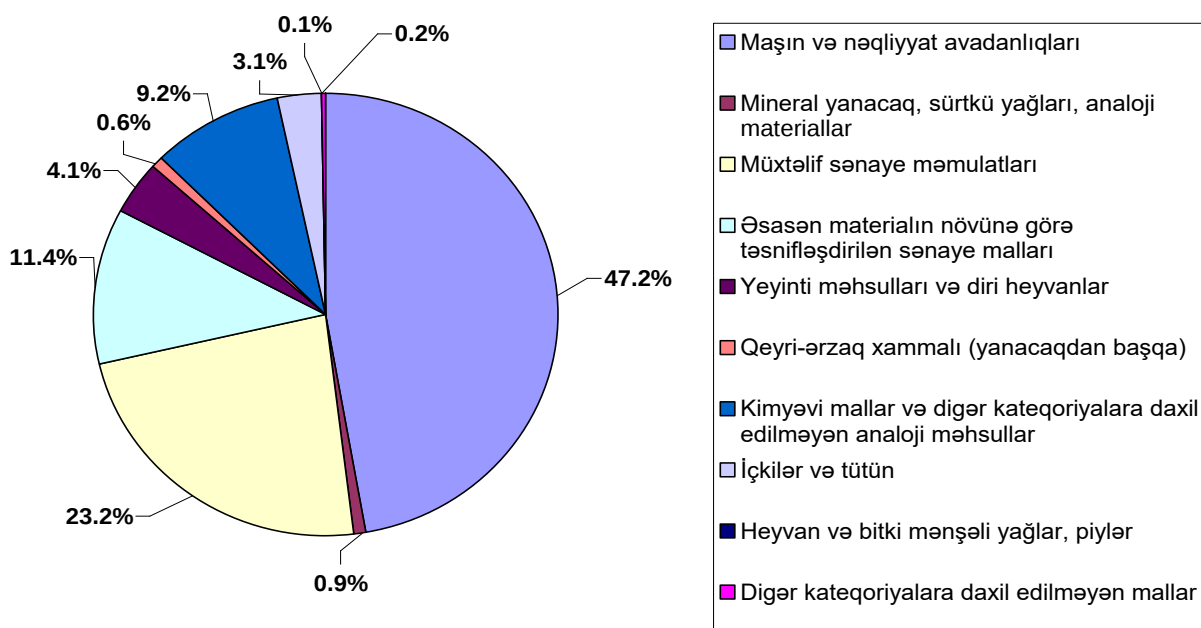
Mənbə: Eurostat.

Həmçinin onda demək zəruridir ki, Azərbaycan Respublikası Avropa irliyinin ümumi idxalında 0,7 %-lik paya malik olmasına baxmayaraq, mineral yanacaq məhsulları üzrə idxalında isə 2,6 %-lik bir paya malikdir. Avropa Birliyi yanacaq məhsulları görə idxalında AR öz çəkisinə görə 7-ci yerdə olan dövlətdir. Bu faktlar iqtisadiyyatının ümumi həcminə görə kiçik ölkə hesab olunan AR-nın Avropa Birliyinin enerji məhsullarına olan tələbatının ödənməsində aparıcı rol oynamasını bir daha əyani açıq və aydın görünür. Bununla bərabər, bu fakt bu gündə AR-nın Avropa Birliyinin tətbiq edilən imtiyazlı ticarət siyasətindən bu günədək, kifayət qədər istifadə etmədiyini göstərir.

Şəkil 6.



Aİ-nin Azərbaycana ixracının əmtəə strukturu



Mənbə: Eurostat.

Məhz AR Müasir dövrdə nəinki ümumi iqtisadi artıma görə hətda BXİ cəlb edilməsi baxımından da regionda yeni Cənubi Qafqazda lider ölkədir. Onuda qeyd etmək istəyirəm ki, ölkəmiz səhmdar kapitalının cəlb edilməsinə görə dünyada ilk 20 dövlətin arasında öz yerini tutmuşdur. Azərbayacanda nef qazvə umimiyyətlə yanacaq məhsullarının ixracı bunun başlıca səbəblərindəndir. Ancaq son illərdə qeyri neft sektorunun inkişafı və təkmilləşdirilməsi üçün bir çox işlər həyata keçirilir. Sahibkarlığı inkişafı üçün böyük pullar ayrılır investisiya fəaliyyəti üçün hüquqi çərçivənin müəyyən qədər təkmilləşdirilməsinə işləri aparılır. Cədvəl 22-də Azərbaycan iqtisadiyyatına Avropa ölkələri tərəfindən yönəldilmiş xarici investisiyaların dinamika və strukturu eks olunmuşdur.

Diqqətlə cədvələ nəzər yetirsək görürük ki, hər il növbəti ilə nəzərən investisiyaların həcmi artmışdır. Ölkəmizin sabit şəkildə inkişafı, maliyyə resursları, infrastruktur və biznes mühitinin günü-gündən təkmilləşdirilməsi bu inkişafın əsas prioritetlərindəndir.

Cədvəl 22. AR iqtisadiyyatına Avropa və digər ölkələr tərəfindən qoyulmuş xarici investisiyalar(*mln. dolları ilə*)

	2011	2012	2013	2014
1Türkiyə	86,8	177,5	99,1	195,9
2ABŞ	137,6	47,0	87,8	88,5
3İran	9,8	7,2	51,2	52,3
4Almaniya	39,8	19,0	42,5	47,6
5Rusiya	55,3	18,7	75,0	31,8
6Böyük Britaniya	166,0	184,0	178,8	159,3
7Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri	47,2	39,3	95,3	72,4
8İsveçrə	18,0	19,7	36,7	74,4
9Fransa	7,5	9,2	44,3	15,4
10Kipr	0,1	6,6	0,3	4,6
11Çin	27,9	33,9	30,3	6,7
12İtaliya	36,8	10,4	10,5	25,1
13Yaponiya	8,8	2,4	3,5	9,4
15Niderland	32,1	143,5	178,3	187,0

Mənbə: Dünya İqtisadiyyatı dərsləri

Onuda xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, AR xarici cəlb edilən investisiya qoyuluşlarında Avropa Birliyinin maliyyə institutları da əhəmiyyətli rol oynayır. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının(yəni, AYİB) fəaliyyətini nümunə kimi göstərmək olar. AYİB AR ilə əməkdaşlıq etdiyi dövr ərzində ölkədə bütün sahələrdə (istər enerji, istər infrastruktur, istərsədə digər sahələrdə) 105-dən çox layihənin reallaşması üçün 940 milyon avro kredit ayırmışdır. Avropa Birliyinin maliyyə institutları əsasən dövlət zəmanəti və köməyi ilə reallaşdırılan xidmət (infrastructure) sahələrində iştirak etməkdə daha çox maraqlıdır. Bu isə onu göstərir ki, həmin bu kreditlər neft sektorunun inkişafına ayrılması mümkün deyil.

Bütövlükdə sadaladığımız fikirləri ümümləşdirsək təhlillər bu qənaətə gəlməyə imkan verir ki, AR AİAvropa Birliyi ölkələri ilə iqtisadi əməkdaşlığı çərçivəsində potensialından tam olaraq istifadə edə bilmir. Bunu başqa şəkildə desək, Ar-nın Aİ-nin güzəştli ticarət rejimindən və nəhəng investisiya imkanlarından minimum səviyyədə istifadə etməsi və lazımınca yararlanması əlaqələrin daha da dərinləşməsinə və inteqrasiya prosesinin sürətlənməsinə maneə olur.

3.2 AZƏRBAYCANIN AVROPA İTTİFAQINA İNTEQRASIYA PERSPEKTİVLƏRİ VƏ QARŞIDA DAYANAN BAŞLICA PROBLEMLƏR

Disertassiya işi araşdırılan zaman aydın oldu ki, AR və Avropa Birliyi iqtisadi inteqrasiya nöqteyi nəzərdən çoxlu ortaq maraqları var və məhz bu maraqların təmin edilməsi üçün qarşılıqlı əlqəyərin dərinləşməsi və inkişaf etdirilməsi zəruri bir hala çevrilib. Məhz həmin kəsişən ortaq nöqtələr aşağıdakılardır:

1. Hazırkı vəziyyətdə sosial və iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün qarşılıqlı əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi:
2. AR-nın Avropa Birliyi ilə eyni mütəvidə yerləşməsi və məhz buna görə də iqtisadi və siyasi maraqların birbaşa əlaqəli olması:
3. Avropa birliyinin nüfuzunun və gücünün artması:
4. AR-nın Avropa birliyinə daxil olan ölkələr üçün əhəmiyyətli olan çox geniş ixrac potensialına özündə cəmləşdirmişdir:
5. Azərbaycan öz iqtisadiyyatını inkişaf etdirməsi üçün Avropadan yüksək texnika və texnologiyaların alınmasının zəruriliyi:
6. Avropa Birliyi ölkələrində tətbiq edilən idarəetmə sisteminin AR tərəfindən mənimsənilməsinin zəruriliyi:
7. Azərbaycanda yeni sahələrin inkişafı üçün Avropa İttifaqının iri həcmli investisiyalarının qoyulmasının böyük əhəmiyyət kəsb etməsi:
8. Avropa Birliyinin həm cənubi Qafqazda, həm də Xəzər regionunda siyasi və iqtisadi maraqlarının kəsişməsi:
9. Ölkəmizdə elmtutumlu məhsullara artan tələbat və Avropa birliyinin bu məhsulları AR bazarına çıxarması:

Yuxarıda sadaladıqlarımızdan aydın olur ki, AR-nın Avropa Birliyinə iqtisadi əlaqələrin dərinləşməsinə can atması həm tarixi ənənələrin geoiqtisadi mövqeyin və sair sari təsiri böyükdür. AR Avropa Birliyinə inteqrasiya vasitəsi ilə, həm əhalinin tələbatını daha yaxşı ödəyəcək, həm də iqtisadiyyatın bir çox sahələrini sosial, kənt təsərrüfatı sığorta və sair bu kimi tələblərin ödənilməsində və yaranış problemlərin aradan qaldırılmasında daha etibarlı şəkildə nail olacaqdır.

Azərbaycanda öz növbəsində təbii ki, regionun yanacaq resursları ilə zəngin ölkəsi kimi, Avropa Birliyinin enerjiyə olan tələbatının ödənilməsində öz tövbəsini verəcəkdir. Avropa Birliyinin neft və qaz resurslarına artan tələbatı məcbu edir ki, regionun digər dövlətlərindən fərqli olaraq Azərbaycana xüsusi yanaşmanın olması labüt edir. Həmçinin, enerji resurslarının təchizatı ilə bağlı diversifikasiyası baxımından Avropa Birliyinə daxil olan ölkələrə məxsus bir çox enerji şirkətləri Azərbaycanı (xüsusilə, BP, ENI, Shell və s.) əsas partinoru kimi hesab edirlər. Bundan başqa, qeyd etməliyəm ki, Azərbaycanın Dövlət Neft Şirkəti(SOCAR) Avropa Birliyi bazarında hər il öz fəaliyyətini genişləndirir.

Bu təbiidir ki, enerji ehtiyatları və başqa təbii ehtiyatlarla zəngin olan AR Avropa Birliyi ölkələrinin investorlarını daha asan cəlb edə bilər. Lakin AR Avropa Birliyi investorlarını qeyri neft sektoruna cəlb etməyə daha çox maraqlıdır. Bütün bunlarla yanaşı, əlavə etmək zəruridir ki, Avropa Brliyinə üzvlük məsələsində AR-ya güclü sosial dəstək də vardır. Həmçinin yaxın gələcəkdə AR-nın ən böyük strateji tərəfdaşı olan Türkiyənin Avropa Birliyinə üzv olması AR-nında Avropa Birliyinə inteqrasiya prosesinin sürətlənməsində öz tövbəsini verəcəyi qəti şəkildə gözlənilir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Disertasiya işi hazırlanarkən, AR və Avropa Birliyi iqtisadi integrasiya baxımından lazımi qədər çox ortaq maraqlara malikdir və bu maraqlar hər iki tərəf arasında iqtisadi integrasiyanın sürətlənməsini və dərinləşdirilməsini labüt edir. Məhz bu amilləri aşağıdakı kimi ayırmaq olar:

1. Hazırkı vəziyyətdə sosial və iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün qarşılıqlı əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi:
2. AR-nın Avropa Birliyi ilə eyni mütəvidə yerləşməsi və məhz buna görə də iqtisadi və siyasi maraqların birbaşa əlaqəli olması:
3. Avropa birliyinin nüfuzunun və gücünün artması:
4. AR-nın Avropa birliyinə daxil olan ölkələr üçün əhəmiyyətli olan çox geniş ixrac potensialına özündə cəmləşdirmişdir:
5. Azərbaycan öz iqtisadiyyatını inkişaf etdirməsi üçün Avropadan yüksək texnika və texnologiyaların alınmasının zəruriliyi:
6. Avropa Birliyi ölkələrində tətbiq edilən idarəetmə sisteminin AR tərəfindən mənimsənilməsinin zəruriliyi:
7. Azərbaycanda yeni sahələrin inkişafı üçün Avropa İttifaqının iri həcmli investisiyalarının qoyulmasının böyük əhəmiyyət kəsb etməsi:
8. Avropa Birliyinin həm cənubi Qafqazda, həm də Xəzər regionunda siyasi və iqtisadi maraqlarının kəsişməsi:
9. Ölkəmizdə elmtutumlu məhsullara artan tələbat və Avropa birliyinin bu məhsulları AR bazarına çıxarması:

Yuxarıda sadaladıqlarımızdan aydın olur ki, AR-nın Avropa Birliyinə iqtisadi əlaqələrin dərinləşməsinə can atması həm tarixi ənənələrin geoiqtisadi mövqeyin və sair sari təsiri böyükdür. AR Avropa Birliyinə integrasiya vasitəsi ilə, həm əhalinin tələbatını daha yaxşı ödəyəcək, həm də iqtisadiyyatın bir çox sahələrini sosial, kənt təsərrüfatı sığorta və sair bu kimi tələblərin ödənilməsində və yaranış problemlərin aradan qaldırılmasında daha etibarlı şəkildə nail olacaqdır.

Bundan əlavə olaraq Avropa Qonşuluq Siyasətinin və Şərq Tərəfdaşlıq proqramının ölkəmiz üçün əhəmiyyətindən daha əvvəl bəhs etmişdim sədə son olaraq onuda qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycanın bugün Avropa Birliyinə İnteqrasiyasının başlıca səbələrindən biri məhz Vahid bazarın olması və həm ixrac həm də idxal məhsullarının rahat şəkildə dövriyyəsinin təmin edilməsi bugün Azərbaycanı Avrozonaya daha da yaxınlaşmasına və inteqrasiya prosesinin dərinləşməsinə səbəb olur.

Azərbaycandan Avropa İttifaqına ixracın müasir vəziyyətinin ətraflı təhlili göstərir ki, son illərdə ölkədən bu coğrafiyaya ixracın əsas hissəsi (96-99%) neft sektorunun payına düşmüşdür. Məsələn 2013-cü ildə ixracın cəmi 1%-i (114 mln. USD) qeyri-neft sektorunun hesabına formalaşmışdır. Bununla yanaşı, qeyri-neft sektoru üzrə ixracın mal tərkibi araşdırdıqda məlum olur ki, ən çox ixrac edilmiş 3 məhsulun (findıq, doymamış propen, avadanlıq, və mexaniki qurğular, onların hissələri) Azərbaycanın Avropa İttifaqına ümumi qeyri-neft ixracında payı **35,6%** təşkil etmişdir. Bu isə bir daha sözügedən ölkələrə ixracın tərkibinin dar olduğunu göstərir. Lakin, buna baxmayaraq Azərbaycanın Aİ-yə qeyri-neft sektoru üzrə əsas ixrac məhsullarını ayrı-ayrılıqda araşdırarkən məlum olur ki, əksər məhsul üzrə ixracın həcmində əvvəlki dövrlərlə müqayisədə əhəmiyyətli artım qeydə alınmışdır.

Məhz yuxarıda sadaladığımız səbəblərə görə də, Azərbaycan və Avropa İttifaqı münasibətlərinin inkişaf etdirilib genişləndirilməsi hər iki tərəf üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT SIYAHISI:

1. Avropa Qonşuluq Siyasatının 2007-ci ildə icrası” Azərbaycan üzrə tərəqqi haqqında Hesabat. Avropa Komissiya heyətinin işçi sənədi. Brüssel, 2008.
2. Aslanova R. İnteqrasiya və biz. “Azərbaycan” qəzeti, Bakı, 2009, 13-14 fevral.
3. “İxracatçılar üçün təlimat kitabı” (2014). Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu.
4. Kanan Aslanlı, Zöhrab İsmayilov, Rövşən Ağayev, Azər Mehtiyev (4) “İqtisadiyyatın və ixracın şaxələnməsinin qiymətləndirilməsi”, Azad İqtisadiyyata Yardım İctimai Birliyi.
5. Prezident Kitabxanası- Azərbaycan Beynəlxalq Arenada
6. “Azərbaycanın xarici ticarəti” və “Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələri” statistik məcmuələr, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi, Bakı, 2013.
7. Abdüllatif Çeviker və İsmail Taş “Türkiyə’de ixracat çeşitləndirməsi və böyümə əlişkisi”. Gaziantep, Türkiyə, 2011.
8. EBRD (European Bank for Reconstruction and Development) (2010), “Strategy for Azerbaijan 2010-2013”.
9. European Commission, External Relations Directorate General (2010), “European Neighbourhood and Partnership Instrument: Azerbaijan National Indicative Programme 2011-2013”.
10. Fasano U and Iqbal Z. GCC Countries from Oil Dependence to Diversification (Washington DC: IMF, 2003).
11. Herzer D. and F. Nowak-Lehmann (2004), “Export Diversification, Externalities and Growth”, Ibero-America Institute for Economic Research, Gottinger, Germany.
12. http://eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan/about_us/welcome/index_az.htm
13. Ayaz Orucov və Cəlil Kərimov “Beynəlxalq İqtisadi Mənasibətlər”

14. “AQS 2007-ci ildə icrası” Azərbaycan üzrə tərəqqi haqqında Hesabat. Avropa Komissiya heyətinin işçi sənədi. Brüssel, 2008.
15. A.Əzimli Azərbaycan və NAtə münasibətləri, Bakı, 2001.
16. Ə.M.Həsənov Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı, 2005.
17. **“İxrac nəzarəti haqqında”** 26.10.2004-cü il tarixli, 772 –II Q nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
18. “Elektron ticarət haqqında” 10 may 2005-ci il № 908-IIQ nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
19. **“AR-da xarici ticarətin liberallaşdırılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24.06 .1997-ci il tarixli 609 nömrəli Fərmanı.**
20. “Bezi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq verilməsi qaydalarının təkmilləşdirilməsi haqqında” AR Prezidentinin 02.09.2002-cı il tarixli 782 nömrəli fərmanı..d
21. İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin internet saytı - www.economy.gov.az
22. “AR beynəlxalq arenada” Azərbaycan Respublikası Prezident Kitabxanası (http://files.preslib.az/projects/republic/az/azr2_4.pdf)
23. AR-nın AB ilə əlaqələri, www.mfa.gov.az;
24. <http://www.azstat.org>;
25. <http://az.trend.az/news/politics/foreign/1641465.html>;
26. Commission of the European Communities (2004): Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council. Brussels, September 29, 2004. (http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy_paper_en.pdf);
27. Avropa Şurası və Azərbaycan, www.mfa.gov.az
28. www.e-qanun.az
29. www.trademap.org
30. www.president.az
31. www.cabmin.gov.az

32. www.stat.gov.az
33. www.customs.gov.az
34. www.azpromo.az
35. www.eeas.europa.eu/delegations/azerbaijan
36. www.doingbusiness.org
37. www.heritage.org/index
38. www.traceca.org
39. www.tanap.com
40. http://yeniazərbaycan.com/Axtarish_e15903_az.html

АННОТАЦИЯ

С 1993-го года Азербайджанская Республика выбрала интеграцию в Европу как приоритетное направление своей внешней политики и в этом контексте начала активное сотрудничество с Европейским Союзом. Стратегическое расположение Азербайджана, который находится на стыке Европы и Азии, также повысил интерес членов Европейского Союза к развитию политических и экономических отношений с нашей страной. Азербайджанская Республика и Европейский Союз имеют многочисленные общие интересы в плане экономической интеграции, и эти интересы делают необходимым развитие и углубление экономического сотрудничества сторон. Главной целью данного исследования является анализ и оценка экономического сотрудничества между Азербайджаном и Европейским Союзом, изучение перспектив развития правовых основ партнерства, а также исследование теоретических и методологических основ выбора приоритетных направлений внешнеэкономического сотрудничества. Для достижения данной цели в диссертационной работе были поставлены и последовательно решены ряд задач.

В соответствии со своими внешними приоритетами Азербайджан отдает предпочтение двусторонним отношениям со странами Европейского Союза. Естественно, Азербайджан как богатая нефтью и газом страна региона заинтересована в развитии сотрудничества с Европейским Союзом в сфере энергетики. Также сотрудничество с Азербайджаном способствует обеспечению энергетической безопасности на пространстве Европы. Поэтому, в энергетическом меморандуме, где также отражена официальная позиция Европейского Союза, увеличение возможностей энергетического обеспечения и развитие энергетической инфраструктуры были оценены как факторы, предусматривающие совместную энергетическую политику. По этой причине, расширение отношений Азербайджана и Европейского Союза имеет большое значение для обеих сторон.

SUMMARY

Essence of modern situation and perspectives of relations between Azerbaijan and EC revealed in this dissertation. Azerbaijan developed the economical, cultural and political contacts with EC after gaining it's freedom. Nowadays, our country gives superiority to bilateral relations properly to it's foreign priorities with EC. Relations between Azerbaijan and EC has a big role in establishing of economical contacts with foreign countries, so exploring and analysis of this relations is an actual theme. Main goals of this research are estimating via analyzing the situation of partnership between Azerbaijan and EC, studying perspectives of legal base of this relations, analyzing theoretical and methodological basis on choosing priorities about foreign political contacts. For achieving these goals, key positions has been set and fulfilled by logical consistency in this dissertation.

In general, Azerbaijan- EC relations are carried out within diverse spheres including economic and social reforms, aid, building East-West transport communication corridor, as well as infrastructure development established within the framework of special programs.

Obviously, Azerbaijan, as a country rich in oil and gas is keen on the development of cooperation with the EC in energy field. As the EC's growing demand necessitates deepening of the very energy cooperation, it stipulates the Union to take special attitude towards Azerbaijan on South Caucasus policy. Therefore, it will enable Azerbaijan to widen its opportunities in the provision of energy security.

Note that, it is highly expected that Azerbaijan is interested in broadening relations with the EC in oil and non-oil sectors.

REFERAT

Mövzunun aktuallığı - Hazırkı dövrdə ölkəmiz Avropa Birliyi ilə əlaqələrində öz xarici prioritetlərinə əsasən daha çox 2 tərəfli münasibətlərə üstünlük verir. Azərbaycan Avropa Birliyinin regional layihələrində iştirak etməklə yanaşı, Cənubi Qafqazda iqtisadi və siyasi gücünə görə lider dövlət kimi Avropa Birliyinin xarici əlaqələrində müəyyən mövqe tutmağa çalışır. Ölkəmiz Avropa Birliyi ilə 2 tərəfli münasibətlərin tam yeni formatlarını yaradır, həmçinin integrasiya üçün labüd olan hər bir nüansları inkişaf etdirərək Birliyin təhlükəsizli, iqtisadi və siyasi məkanına daxil olmaq istəyini nümayiş etdirir.

Hazırkı dövrdə dövlətlərarası həm regional həm də beynəlxalq müstəvidə bir çox sahələrdə ikitərəfli əlaqələr qurulur və inkişaf etdirilir. Regional səviyyədə həm siyasi, həm də iqtisadi əməkdaşlıq xüsusi ilə qonşu ölkələr və regional təşkilatlar vasitəsi ilə qurulan əlaqələri xarakterizə edir. Beynəlxalq səviyyədə isə siyasi və iqtisadi əməkdaşlıq dünyanın müxtəlif dövlətləri ilə həm 2 tərəfli həm də beynəlxalq təşkilatlar vasitəsi ilə qurulan əlaqələrin cəmi kimi başa düşülür. Burdan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, iqtisadi təşkilatlar istər regional, istərsə də beynəlxalq səviyyədə iqtisadi (siyasi) əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulması üçün lazimi şəraiti yaradılmasında mühüm rol oynayır. Bu gün dünyada bir çox beynəlxalq təşkilatlar fəaliyyət göstərir. Bu təşkilatların ən ümdə vəzifəsi isə üzv ölkələr ilə hərtərəfli iqtisadi və siyasi əlaqələrin həm regional həm də beynəlxalq səviyyədə qurulmasına nail olmaqdır.

Xarici ölkələrlə iqtisadi sferada əməkdaşlıq ölkəmizin milli iqtisadiyyatının hərtərəfli inkişafına və iqtisadiyyatımızın diversifikasiya (şaxələnməsinə) çox böyük imkanlar yaradır. Elə buna görə də, xarici dövlətlərlə qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrin qurulması Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının formalaşması zəmin yaradır.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri. Azərbaycan Respublikası 1993-cü ildən xarici siyasətində Avropaya integrasiyanı prioritet istiqamətə çevirmiş və bu kontekstdə

beynəlxalq təşkilat kimi Avropa İttifaqı ilə fəal əməkdaşlığa başlamışdır. Avropa və Asiyanın kəsişmə nöqtəsində yerləşən Azərbaycanın strateji mövqeyi Avropa İttifaqına üzv dövlətlərin də eyni zamanda, ölkəmizlə siyasi və iqtisadi münasibətləri inkişaf etdirmək marağını daha da artırmışdır. Azərbaycan Respublikası və Aİ iqtisadi integrasiya baxımından kifayət qədər çoxsaylı ortaq maraqlara malikdir və bu maraqlar tərəflər arasında iqtisadi əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsini və dərinləşdirilməsini zəruri edir. Azərbaycanın Avropa Birliyi ilə iqtisadi əməkdaşlığının mövcud vəziyyətinin təhlil edilərək qiymətləndirilməsi, Avropa Birliyi ilə Azərbaycan arasında tərəfdaşlığın hüquqi bazasının perspektivlərinin öyrənilməsi, o cümlədən xarici iqtisadi əməkdaşlıqda prioritetlərin seçilməsinin nəzəri və metodoloji əsaslarının araşdırılması tədqiqatın əsas məqsədi olmuşdur. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün dissertasiya işində əsas vəzifələr qarşıya qoyulmuş və məntiqi ardıcılıqla yerinə yetirilmişdir.

Tədqiqatın məqsədi və vəzifələri - Azərbaycanın Respublikasının Avropa İttifaqı ilə iqtisadi əməkdaşlığın hazırki vəziyyətini təhlil edərkən, Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında əlaqələrin hüquqi bazasının perspektivlərinin araşdırılması və öyrənilməsi, həmçinin xarici iqtisadi əlaqələrin həm nəzəri, həm də metodoloji aspektdən araşdırılması Dissertasiya işinin əsas məqsədi və vəzifəsi olmuşdur. Məhz buna nail olmaq üçün tətqiqatda əsas məqsəd vəvəzifələr qarşıya qoyulmuş, həmçinin məntiqi ardıcılıqla yerinə yetirilmişdir.

Ölkəmizin xarici siyasətində Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrə integrasiya mühüm yer tutur. Belə ki, 1994-cü ildən Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində Avrop İttifaqına integrasiyanı əsas istiqamətə çevirilmiş və bu kontekstdə beynəlxalq təşkilat kimi Avropa Birliyi ilə ikitərəfli əməkdaşlığın inkifaşına səy göstərmişdir. Azərbaycanın Avropa və Asiya qitələrinin kəsişmə nöqtəsində yerləşməsi, onun geoiqtisadi və əlverişli mövqedə yerləşməsi həmçinin nəqliyyat yollarının üzərində yerləşməsi həm Avropa Birliyinin həm də digər ölkələrin maraq dairəsində olmasına əsas yaradır.

Tədqiqatın predmeti - Azərbaycan Respublikasının Avropa İttifaqına inteqrasiyası, həmçinin ikitərəfli əlaqələrinin mövcud vəziyyəti və gələcək perspektivliyinin .s. öyrənilməsinə təşkil edir.

Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı münasibətləri xüsusi proqramlar ilə qurulmuş və bir çox başqa sahələr üzrə, istər iqtisadi istər sosial islahatlara yardım, infrastrukturaların inkişafı həmçinin nəqliyyat dəhlizlərinin yaradılması və .s. aspektlərdə aparılır.

Disertasiyanın strukturu - Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, 8 paragraf, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla, kompyuterda yığılmış 82 səhifə həcmindədir. Burada 22 cədvəl, 12 qrafik və 7 şəkil verilmişdir. Dissertasiya işi hazırlanarkən ümumilikdə 40 ədəbiyyat və informasiya mənbəyinə istinad olunmuşdur.

Dissertasiya işinin birinci fəslə Azərbaycanın müstəqillik dövründən sonra Avropa İttifaqı ilə əlaqələrin qurulması və inteqrasiya prosesindən bəhs edir. Burada əsasən işinin nəzəri əsasları araşdırılmış və təhlil edilmişdir. Dissertasiya işinin ikinci Azərbaycanın Avropa İttifaqına ixracının müasir vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi həsr olunmuşdur. Burada daha çox qeyri-neft sektoru sahələrinin ixrac yönümlü potensialı cədvəllər qrafik və şəkillərlə təhlili aparılmışdır. Dissertasiya işinin üçüncü fəslində müasir dövrdə Azərbaycanın Avropa İttifaqı ilə qarşılıqlı iqtisadi əlaqələri və perspektivləri bəhs olunmuşdur. Burada Azərbaycanın Avropa Birliyi ilə hərətərəfli əməkdaşlığın genişləndirilməsi perspektivləri və problemlərindən bəhs olunmuş və təhlili aparılmışdır.